

2012

Norad

RESULTATRAPPORT

Bistand til
naturressursforvaltning

FORORD

Temaet i årets resultatrapport er bistand til naturressursforvaltning. Naturressurser betyr mye for utviklingslands muligheter til å bekjempe fattigdom og skape økonomisk utvikling, men mange av landene sliter med å realisere utviklingspotensialet som ressursene representerer. I tillegg blir det stadig tydeligere at utfordringen med global oppvarming er uløselig knyttet til utvinning og bruk av naturressurser.

Norges egne erfaringer innen forvaltning av vannkraft, fiskeri og petroleumsressurser har preget den norske statlige bistanden gjennom 60 år og har vært en viktig del av Norads arbeid i vår 50-årige historie.

Det er mange eksempler på at et lands naturressurser ikke blir en kilde til å bekjempe fattigdom, men snarere beriker en liten elite. Dette gjelder særlig utvinning av ikke-fornybare ressurser som olje, gass og mineraler. En god forvaltning av disse naturressursene forutsetter blant annet kunnskap om ressursgrunnlaget, og i tillegg lover og regler som gir forutsigbare rammevilkår for industrien samtidig som de ivaretar landets interesser. Videre er det nødvendig med offentlige myndigheter med vilje og kapasitet til å fremforhandle gode kontrakter og til å påse at regelverket overholdes. Åpenhet om inntektsstrømmer og prosesser for å sikre at berørte aktører blir konsultert, er også viktig for å sikre god forvaltning. Rapporten inneholder eksempler på hvordan bistand til utforming av skattelover og kapasitetsbygging av skattemyndigheter og sivilt samfunn har ført til økte inntekter for staten.

Landbruk, fiske og skog er naturressurser som gir et direkte inntekts- og livsgrunnlag for de fleste mennesker i utviklingsland. Økt produktivitet og en bærekraftig utnyttelse av disse ressursene er en forutsetning for å øke matsikkerheten og skape grunnlag for lokal økonomisk utvikling. Resultatrapporten viser eksempler på at norsk bistand har bidratt til bedre utnyttelse av ressurser gjennom blant annet forskning, ressurskartlegging, utforming av lovverk og nye produksjonsteknikker. Den inneholder også eksempler på mindre vellykkede tiltak, der de ønskede effektene har uteblitt fordi det har blitt tatt for lite hensyn til lokale forhold eller til naturens tålegrenser.

Globale klimaendringer forverrer fattigdomsproblemet gjennom reduserte avlinger og naturkatastrofer. Dette rammer de aller fattigste hardest. Rapporten inneholder eksempler på bistand som har bidratt til klimatilpasning, redusert avskoging og reduserte klimagassutslipp.

Norads resultatrapport er ett av flere bidrag til større åpenhet om resultater av norsk bistand. Rapporten er hverken en forskningsrapport eller en samlet evaluering av all norsk bistand til naturressursforvaltning. Den presenterer et utvalg resultat eksempler innenfor årets tema. Eksempelene baserer seg på evalueringer, forskning, prosjektrapporter, samt Utenriktjenestens og Norads egne vurderinger.

Oslo 11.12.2012
Villa Kulild
Direktør

INNHOLD

Resultatrapporten består av to selvstendige deler:

Del I: Norsk bistand til naturressursforvaltning

Denne delen presenterer eksempler på resultater og lærdommer bistand til naturressursforvaltning: Fiske og landbruk, ren energi, tiltak for å øke statens inntekter fra ikke-fornybare naturressurser og bærekraftig bruk av skog.

Del II: Tallenes tale

Denne delen er ikke relatert til hovedtemaet. Den presenterer statistikk som viser hva norsk bistand brukes til, og sammenlikner Norge med andre giveland. Statistikken viser også utviklingstrender i noen av Norges samarbeidsland.

Forord	1
Del 1: Norsk bistand til naturressursforvaltning	5
1. Innledning og hovedbudskap	6
Hovedbudskap	12
2. Historisk utvikling – Fra Kerala til klima	16
1952 – 1980: Fra vekt på økonomisk vekst til gryende forståelse av naturens begrensninger	18
1980-tallet: Bærekraftig utvikling settes på dagsordenen	19
1990-tallet: Globale miljøløsninger	21
2000 frem til i dag: Fattigdomsreduksjon, miljø og klima ses i sammenheng	22
Eksempler på resultater av norsk bistand	27
3. Landbruk, fiske og retten til mat	28
Eksempel 3.1 Fiskeribistand i Kerala ledet til overfiske, men ga lærdommer for bistanden	31
Eksempel 3.2 Fiskerifagskole i Tanzania gikk fra fiasko til suksess	32
Eksempel 3.3 Forskningsfartøy har kartlagt fiskeressurser	33
Eksempel 3.4 Ny fiskerilov har gitt økte inntekter og mindre forurensning i Vietnam	34
Eksempel 3.5 Klimarobuste avlinger i India takket være forskning	35
Eksempel 3.6 Forskningssamarbeid med lokale bønder gir bedre avlinger i Sahel	36
Eksempel 3.7 Økt produksjon med mer klimarobust landbruk i Zambia	37
Oppsummering	39
4. Ren energi	40
Eksempel 4.1: Kraftutbygging har økt strømdekningen fra 15 til 71 prosent i Laos	43
Eksempel 4.2 Kraftutbygging i Tanzania ga mer energi, men skadet sjeldent økosystem	44
Eksempel 4.3 Vannkraftverk gir mer ren energi i Uganda	45
Oppsummering	47
5. Statlige inntekter fra ikke-fornybare naturressurser	48
Eksempel 5.1 Oljebistand har bidratt til petroleumsfond og styrket forvaltningen på Øst-Timor	51
Eksempel 5.2 Skattesamarbeid har økt inntektene fra petroleumsvirksomhet i Mosambik	53
Eksempel 5.3 Forbedret skattesystem gir økte inntekter til staten i Zambia	54
Oppsummering	55
6. Bærekraftig bruk av skog og andre miljøgoder	56
Eksempel 6.1 Avskogingen i brasiliansk Amazonas er redusert med over 60 prosent	60
Eksempel 6.2 Beskyttelse av isolerte indianergrupper i peruansk Amazonas har blitt lovfestet	63
Eksempel 6.3 Bærekraftig forvaltning har bedret levekårene ved Malawisjøen	64
Eksempel 6.4 Afrikansk forhandlingskapasitet har gitt mer rettferdig fordeling av genressurser	66
Eksempel 6.5 Bærekraftig turisme har beskyttet naturreservat i Kenya	67
Eksempel 6.6 Eiendomsrettigheter har bevart skog og bedret livsgrunnlag	68
Oppsummering	69
7. Illustrasjoner på norske resultater gjennom multilaterale organisasjoner	70
Eksempel 7.1. FNs utviklingsprogram (UNDP)	74
Eksempel 7.2. Verdensbanken	74
Eksempel 7.3. Organisasjonen for internasjonal landbruksforskning (CGIAR)	75
Oppsummering	75
Del 2: Tallenes tale	76
2.1 Norges bistand	78
2.2 Norsk bistand internasjonalt	84
2.3 Utviklingssituasjonen i mottakerland	88
2.4 Tabeller	98

Parkvaktene i South Luangwa National Park er ofte ute på patruljer. Disse kan variere fra en til ti dager. Ofte får de tips fra lokalsamfunn om ulovlig jakt. Denne jakten kan være både med våpen for å felle større dyr eller med feller som er satt ut hvor dyr ferdes for å felle mindre dyr. Patruljene er satt opp med AK 47, GPS og radiokontakt med hovedkontoret.

del 1

DEL 1

NORSK BISTAND TIL NATURRESSURSFORVALTNING

Norges velstand er i stor grad et resultat av god forvaltning av naturressurser: Kunnskapsbasert havressursforvaltning, vannkraft som grunnlag for industri- og velstandsutvikling, og etter hvert en internasjonalt konkurransedyktig olje- og gass-industri. Pågangen er stor fra mange land når det gjelder rådgivning og bistand innen naturressursforvaltning.

I årets rapport om resultater av norsk bistand, er temaet forvaltning av naturens ressurser i et utviklingsperspektiv. Rapporten beskriver tilnærminger til utvinning og vern av naturressurser, og gir eksempler på resultater av ulike tilnærminger: Fra utvinning av ressursene for å fremme økonomisk utvikling, til dagens klima- og skogsatsing som kombinerer behovet for å redusere globale klimagassutslipp med fattigdomsperspektivet.

Norad er 50 år i år. Det er samtidig 60 år siden det første statlige norskfinansierte bistandsprosjektet startet opp i Kerala i India. Det er derfor naturlig at årets rapport også tar noen historiske tilbakeblikk innen samme tema.

1. INNLEDNING OG HOVEDBUDSKAP

Utnyttelse av naturressurser er en viktig årsak til den betydelige veksten som blant annet afrikanske land har opplevd de siste årene. Seks av verdens ti raskest voksende økonomier ligger i Afrika, og veksten skyldes for mange av disse landene eksport av naturressurser som olje, gass og mineraler.¹ Det er ingen automatikk i at utnyttelse av naturressurser fører til en forbedret levestandard for befolkningen som helhet. Mye avhenger av hvordan ressursene forvaltes og hvordan inntektene fordeles. I land som er rike på olje, gass og mineraler, har svak statsforvaltning og dårlig styresett ofte ført til økt ulikhet, arbeidsledighet, miljøødeleggelser, og i ytterste konsekvens væpnede konflikter. Ressurser som kan skape store inntekter, skaper ikke nødvendigvis mange arbeidsplasser. Inntektene må derfor investeres i andre sektorer i landet for å skape utvikling for alle. Når et lands økonomi er svært avhengig av én råvare, blir økonomien sårbar for svingninger i råvarepriser.

Botswana regnes som ett av få afrikanske land som hittil har klart å bruke sine rike naturressurser til fordel for befolkningen. I østafrikanske land som Mosambik og Tanzania har det den siste tiden blitt gjort store gassfunn som gir disse landene en viktig fremtidig inntektskilde. God forvaltning av ressursene vil være avgjørende for at befolkningen kan ta steget ut av fattigdom.

Det finnes også en rekke land som er rike på fornybare naturressurser som jordbruksarealer, fisk, skog eller vannreserver, uten at ressursrikdommen har resultert i bred nasjonal økonomisk utvikling. Særlig i Afrika er det stort potensial for å utvikle jordbruket. Dette er en av de sektorene som også er viktigst for matsikkerhet og sysselsetting i utviklingsland. 75 prosent av verdens fattige lever på landsbygda, og 65 til 80 prosent av mennesker i utviklingsland lever av jordbruk. Vekst i jord-

bruksnæringen vil derfor ha direkte effekt for mange mennesker. Det samme gjelder for fiske: 95 prosent av verdens befolkning som livnærer seg av fiske bor i utviklingsland.

Det er det store potensialet for inntektsgenerering og fattigdomsreduksjon som ligger i naturressurser, som har gjort dette til en sentral del av norsk bistand i 60 år.

Boks 1.1 Fattigdomsreduksjon er målet for bistanden

Det overordnede målet for bistanden er **fattigdomsreduksjon**. Virkemidlene er stimulering til økonomisk vekst og utvikling. Samtidig skal Norge bidra til at utviklingen skjer innenfor naturens tålegrenser.

Økonomisk vekst måles vanligvis som den prosentvise økningen i et lands brutto nasjonalprodukt, fratrukket virkningen av inflasjon. Dette kalles realvekst.

Det finnes ikke tilsvarende måling av bruken av naturen og hvor stor del av et lands kapital dette utgjør. I juni 2012 besluttet verdens land i slutterklæringen fra Rio+20-konferansen at FN skal utvikle indikatorer som kompletterer den målingen man bruker i dag.

Økonomisk utvikling er forbedringer i folks levestandard. FNs *Human Development Index* er et vanlig mål på slik utvikling.

Norske erfaringer med naturressursforvaltning

Norsk økonomisk utvikling er i stor utstrekning bygget på naturressurser, spesielt vannkraft og petroleum, men også fisk og gruvedrift har spilt viktige roller. Forvaltning av naturressurser gjennom mer enn 120 år har vært en vesentlig faktor i Norges utvikling fra å være et fattig land bygget rundt primærnæring, til å bli et av verdens rikeste land.

Veronica Banda hugger Gliricidia Sepium som brukes som brensel. Treet vokser hurtig og plantes i umiddelbar nærhet av husene. Dette forhindrer at bøndene hugger ned annen skog for å bruke som brensel.

1 Studie gjennomført av The Economist ved hjelp av data fra IMF. Presentert i artikkelen «A more hopeful continent». The lion kings? Africa is now one of the world's fastest-growing regions. The Economist, 6. januar 2011

Norges erfaringer må ses i lys av en rekke historiske forutsetninger som i liten grad er til stede i utviklingsland i dag. Erfaringene kan ikke overføres direkte. Da den internasjonale oljeindustrien viste interesse for den norske kontinentalsokkelen, var Norge allerede industrialisert. Befolkningen var godt utdannet, det fantes høy forskningskompetanse, arbeidsstyrken var velkvalifisert og det fantes en entreprenørtradisjon. Mange var i arbeid, landet var politisk stabilt, med et demokrati som hadde utviklet seg over mer enn 150 år. Dette gjorde at forventningene til velstandsvekst etter oljefunnene ikke ble u håndterlige for staten. Det var god kapasitet i offentlige institusjoner. Statens viktigste inntektskilde var skattlegging, og det var statens ansvar å omfordele inntektene. Åpenhet om statens inntekter var en del av demokratiet. Den norske stat har hatt eierrettighetene til oljeressurser til havs. Det var innenfor denne rammen at lovverk og regulering for norsk oljeforvaltning ble utviklet. Oljeforvaltningen har siden 1969 da Ekofiskfeltet ble oppdaget, videreutviklet seg for eksempel innen sikkerhet og miljø.

Boks 1.2 Elementer i god naturressursforvaltning

- Prinsipp om at ressursene skal forvaltes i tråd med befolkningens interesser
- Rettssikkerhet, inkludert upartiskhet og forutsigbarhet i forvaltningen
- Relevante og dekkende lover og forskrifter
- Regulerende myndigheter med tilstrekkelig kapasitet
- Åpenhet om forvaltningsprosesser og inntekter
- Kanaler for dialog og medbestemmelse

I de fleste utviklingsland kan få av disse forutsetningene tas for gitt, og de globale rammevilkårene har endret seg siden de norske oljefeltene ble oppdaget. Det stiller krav til at de norske erfaringene må relateres til de utfordringene hvert enkelt land møter i dag. Denne tilnærmingen ligger i kjernen av norsk bistand til forvaltning av olje og gass, og på andre områder

som skatt, fiske og vannkraft. I de senere årene har samarbeidsland uttrykt en økende interesse for hvordan naturressurser kan bidra til en ønsket sosial og økonomisk utvikling. Målet er både å utnytte de mulighetene som naturressurser representerer, og samtidig motvirke mulige negative følger av at et land er avhengig av én eller noen få store naturressurser.

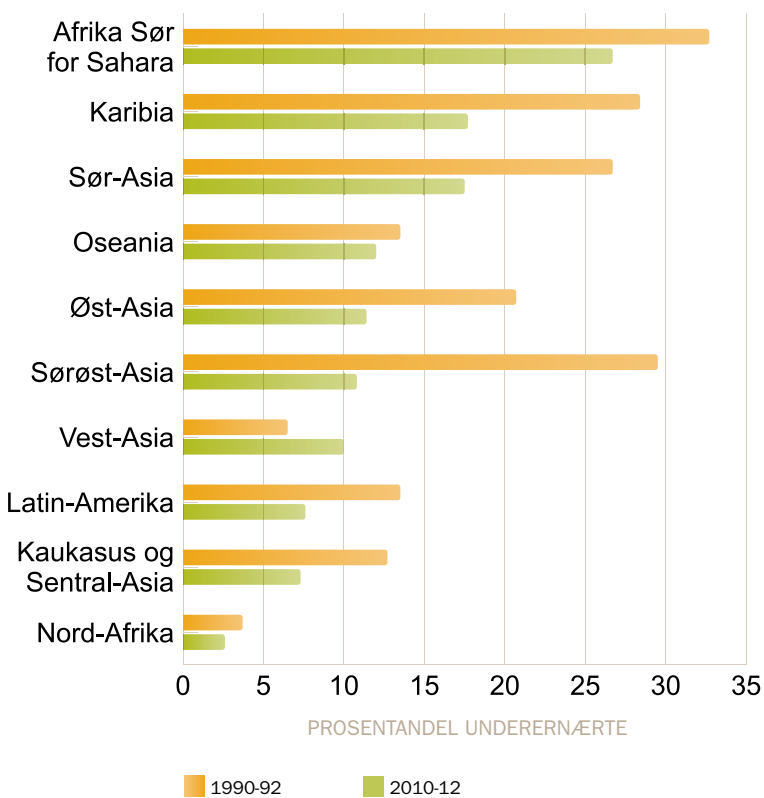
Norsk bistand tilknyttet utnyttelse av naturressurser har historisk balansert mellom en vektlegging av økonomisk utvikling på den ene siden og miljø på den andre. I den tidlige fasen av norsk bistand var perspektivet nesten utelukkende knyttet til økonomisk vekst. Nå er det en større balanse mellom de to hensynene, samtidig som spørsmål knyttet til klima har fått mer oppmerksomhet. At Norge understreker forhold knyttet til både vekst og vern er en refleksjon av våre egne nasjonale erfaringer. Norge har hatt en rekke konfliktylde debatter og avveininger når det gjelder ivaretagelse av miljø- og sosiale hensyn

ved store utbygginger innen petroleum og vannkraft. En erfaring Norge tar med seg i dialog med samarbeidspartnerne er at diskusjonene rundt reelle og vanskelige dilemmaer har blitt håndtert på en åpen og inkluderende måte med sterkt engasjement fra både sivil samfunn, berørte lokalsamfunn, næringsinteresser, og opposisjonen på Stortinget.

Utviklingsutfordringen

Store deler av jordas befolkning har hatt en betydelig velstandsøkning de siste ti årene. Fra 1990 til 2008 ble verdenshandelen firedoblet. Samtidig ble handelen mellom utviklingsland tidoblet. Velstandsøkningen har en bakside: Fremgangen er ujevnt fordelt, og menneskeskapte klimaendringer truer med å øke jordens gjennomsnittstemperatur så mye at det vil endre økosystemene fundamentalt. Dette vil ramme de fattigste landene hardest.

FIGUR. 1.1 AFRIKA SØR FOR SAHARA KOMMER IKKE TIL Å NÅ MÅLET OM Å HALVERE SULT INNEN 2015

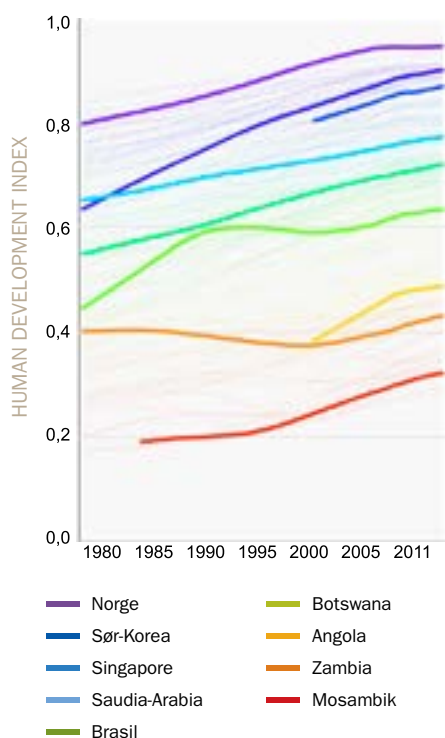

Kilde: FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO)

Sørøst-Asia har allerede nådd målet om å halvere sult. Øst-Asia, Kaukasus, Sentral-Asia og Latin-Amerika ligger godt an til å nå målet. Regionene som ligger dårligst an er Afrika sør for Sahara, Sør-Asia, Vest-Asia og Oseania.

Afrika sør for Sahara og Sør-Asia kommer ikke til å nå tusenårsålet om halvering av ekstrem fattigdom og sult innen 2015, selv om utviklingslandene sett under ett allerede har nådd målet. Omkring én milliard mennesker har ikke tilgang til nok mat, og sultproblemet vil øke med økt befolkningspress i allerede fattige områder. I tillegg til løsninger som skaper vekst for land, trengs også løsninger for å gi de fattigste i disse landene muligheter til inntekter og matsikkerhet.

FIGUR 1.2 NATURRESSURSRIKDOM LEDER IKKE AUTOMATISK TIL ØKONOMISK UTVIKLING FOR HELE BEFOLKNINGEN

Kilde: FNs utviklingsprogram UNDP

Det er ikke en automatisk sammenheng mellom ressursrikdom og velstand. I dette utvalget er Angola, Brasil, Botswana, Mosambik, Norge, Saudi-Arabia og Zambia rike på naturressurser. Singapore og Sør-Korea er land som har svært få naturressurser, men som likevel skårer høyere på FNs indeks for menneskelig utvikling enn land som fra naturens side er rikere.

Det er et paradoks at land med store forekomster av verdifulle, ikke-fornybare naturressurser ofte har hatt dårligere økonomisk og sosial utvikling enn land med færre slike ressurser.² Ofte forsvinner verdiene ut av landet uten at de kommer befolkningen til gode. Et eksempel er Zambia der kobber-

eksporten sto for nesten 20 prosent av landets brutto nasjonalprodukt mellom 1998 og 2007, mens skatteinntektene fra kobber bare utgjorde 1,6 prosent av landets totale skatteinntekter.

I primærnæringene fiske og landbruk er produktivitetsvekst en hovedutfordring. Overforbruk som utarmer det lokale ressursgrunnlaget er et vanlig problem. Fiskere og småbrukere som hovedsakelig bruker sine produkter til eget forbruk rammes hardest av miljøforringelse, siden de er mest direkte avhengige av lokalt tilgjengelige naturressurser. Det samme gjelder de 350 millioner fattige som lever av skogressurser.

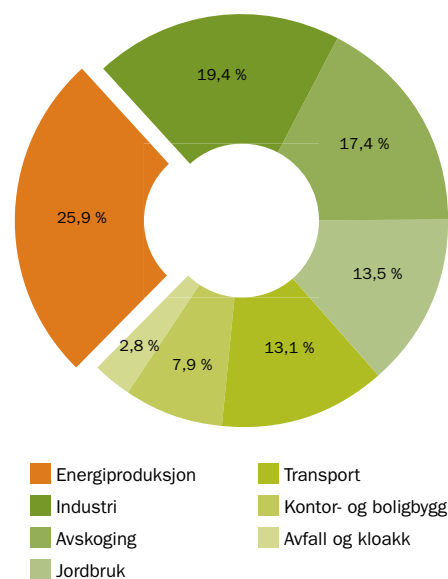
Det er ikke slik at en økning i landbruksproduksjonen først og fremst kan eller bør skje gjennom å dyrke mer land. FNs organisasjon for ernæring og landbruk, FAO, sier at 80 prosent av økningen i verdens matvareproduksjon fremover må skje gjennom å øke produktiviteten på eksisterende landområder.³ Dette er fordi 45 prosent av det arealet som ikke er utnyttet til landbruk på verdensbasis, er dekket av skog. Å hogge denne ville innebære store klimagassutslipp og miljøødeleggelser. Ytterligere tolv prosent av potensielle landbruksområder er vernede naturområder. Å dyrke jorda der ville true det biologiske mangfoldet, inkludert truede dyre- og plantearter. Økningen i landbruket må derfor skje gjennom mer effektive landbruksmetoder, mer vanning samt metoder som ikke ødelegger jordas næringsinnhold eller fører til erosjon eller tørke. Barrierer for produktivitetsvekst er ofte uklare eller urettferdige eiendomsforhold, og mangel på innsatsfaktorer og markedstilgang.

Elektrisitet har vært en drivkraft i de vestlige landenes utvikling, og er det for utviklingen i fattige land i dag. Strøm er viktig for industri, næringsutvikling, skoler og helsetjenester. Det er lite sannsynlig at verden vil klare å utrydde fattigdommen uten å sikre universell tilgang til strøm. Én av fem mennesker i verden lever i dag uten tilgang på elektrisitet. Bruk av ved og annen biomasse som brensel til matlaging kan ha negative konsekvenser både for mennesker og miljø: innendørs luftforu-

rensing gir luftveissykdommer og tidlig død for inntil to millioner mennesker hvert år, for det meste kvinner og barn. Vedhogsten kan lede til avskoging og skogforringelse. Skal den globale klimautfordringen løses og klimamålene nås, må veksten i etter-spørselen etter energi fra utviklingsland og mellominntektsland i økende grad bli møtt med fornybar energi og energi-effektivisering. Problemet er først og fremst knyttet til mellominntektsland som India og Kina. Bare sju prosent av Afrikas vannkraftpotensial er bygget ut. Dette gir store muligheter, men det er også utfordringer knyttet til utviklingen av dette potensialet: Å tiltrekke kapital, finne kostnads-effektive løsninger, og avveie behovet for energi mot konsekvensene utbygginger har for miljø og lokalsamfunn.

Klima- og miljøutfordringen

FIGUR 1.3 STØRST KLIMAGASS-UTSLIPP FRA ENERGIPRODUKSJON, INDUSTRI OG AVSKOGING

Kilde: FNs Klimapanel

Dette er de menneskeskapte klimagassutslippene omregnet til CO2-ekvivalenter fordelt på ulike aktiviteter i 2004

² Se bl.a. Collier, Paul: The Political Economy of Natural Resources. Social Research Vol 77: No 4: 2010

³ FNs organisasjon for ernæring og landbruk FAO. World Agriculture: Towards 2015/2030. Summary Report

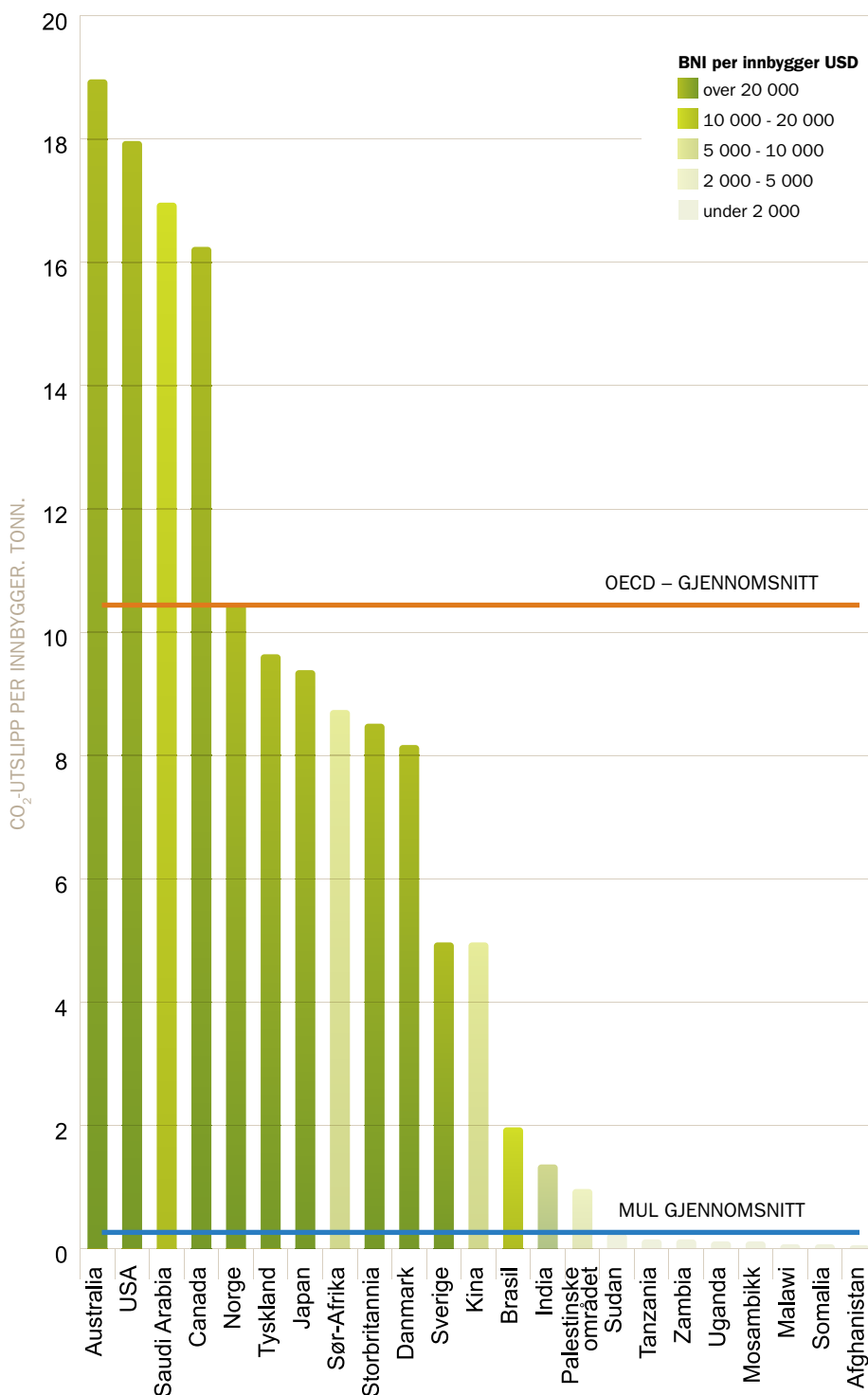
Den globale velstandsøkningen og befolkningsveksten legger et hardt press på globale naturressurser, med global oppvarming som en særlig stor utfordring. I løpet av de siste 50 årene har verdens befolkning blitt mer enn fordoblet til sju milliarder. Det forventes en vekst på ytterligere to milliarder mennesker de neste 30 årene.⁴ Den siste rapporten om verdens miljøtilstand fra FNs miljøprogram UNEP viser at det har vært betydelig fremgang på bare fire av 90 miljømål verden har satt seg.⁵ På flere områder har det vært lite fremgang eller negativ utvikling. Dette gjelder blant annet klimaendring, ferskvannsressurser, fiskebestand i havet, tilgang til mat, forørkning, tørke og truede økosystemer. De negative ringvirkningene er ujevnt fordelt: Klimaprognoser viser at det er de fattigste landene som vil oppleve de største konsekvensene av klimaendringene i form av blant annet tørke, kraftige nedbørmengder, flom og økt havnivå. Disse landene er dårlig rustet til å tåle disse endringene. Fattigdom kan også innebære en trussel mot miljøet. Bruk av naturressurser som kan være nødvendig for overlevelse, kan på litt lengre sikt føre til avskoging, landforringelse og bruk av forurensende energikilder.

Disse utfordringene stiller nye krav til utviklingsprosessen i fattige land, og har bidratt til endringer i utviklingspolitiske prioriteringer. En av de store endringene i norsk utviklingspolitikk de siste årene er knyttet til tiltak for å redusere avskoging, økt tilgang til ren energi og tiltak for å øke tilpasningsevnen til klimaendringer, blant annet gjennom mer klimarobust matproduksjon.

De rikeste landene slipper ut klart mest klimagasser per person, og har hatt en utslippsintensiv utvikling fram til i dag (se figur 1.4.).

Lav- og mellominntektsland mener at de ikke skal betale for de rike landenes historiske utslipp gjennom å velge dyrere, klimavennlige alternativer. De første diskusjonene om bærekraftig utvikling skapte forventninger om at utviklingsland skulle utvikle seg uten å forårsake miljøødelegelser. Denne forventningen har i noen

FIGUR 1.4 RIKDOM OG KLIMAGASSUTSLIPP HENGER SAMMEN

Kilde: FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO)

Figuren viser at rike land slipper ut mest klimagasser. Det gjennomsnittlige utslippet fra OECD som består av de 34 av de rikeste landene i verden, ligger langt over de minst utviklede landene (MUL). Utfordringen verden står overfor er å stanse klimaendringene og hindre ytterligere tap av artsmangfold, samtidig som lav- og mellominntektsland får mulighet til økonomisk utvikling og velferd.

⁴ Verdens befolkningsfond UNFPA. «State of the world population» 2011
⁵ Verdens miljøprogram UNEP. «Global Environment Outlook 5». 2012

grad vedvart, og har resultert i en tillitskrise mellom fattige og rike land, særlig fordi landene som historisk har ansvaret for miljøproblemene har fortsatt å øke forbruket sitt. Tillitskrisen er en av hovedårsakene til at arbeidet med nye, globale avtaler for å løse de økende miljø- og klimautfordringene står i stampe. Samtidig er det slik at de folkerike, fremvoksende økonomiene står for en stadig større del av globale utslipp. Hvis den nåværende trenden fortsetter kommer verdens totale klimagassutslipp til å øke betraktelig frem mot 2050 selv om samtlige OECD-land skulle kutte sine utslipp helt.⁶ De fremvoksende økonomiene må også redusere sine utslipp. Det er derfor viktig å finne løsninger som både begrenser klimagassutslipp og skaper muligheter for fortsatt økonomisk utvikling. Ifølge beregninger kan reduksjon i avskoging, energieffektivisering og overgang til renere former for energiproduksjon utgjøre en stor andel av utviklingslands potensielle bidrag til reduksjon i klimagassutslipp frem mot 2030 (se figur 1.5).

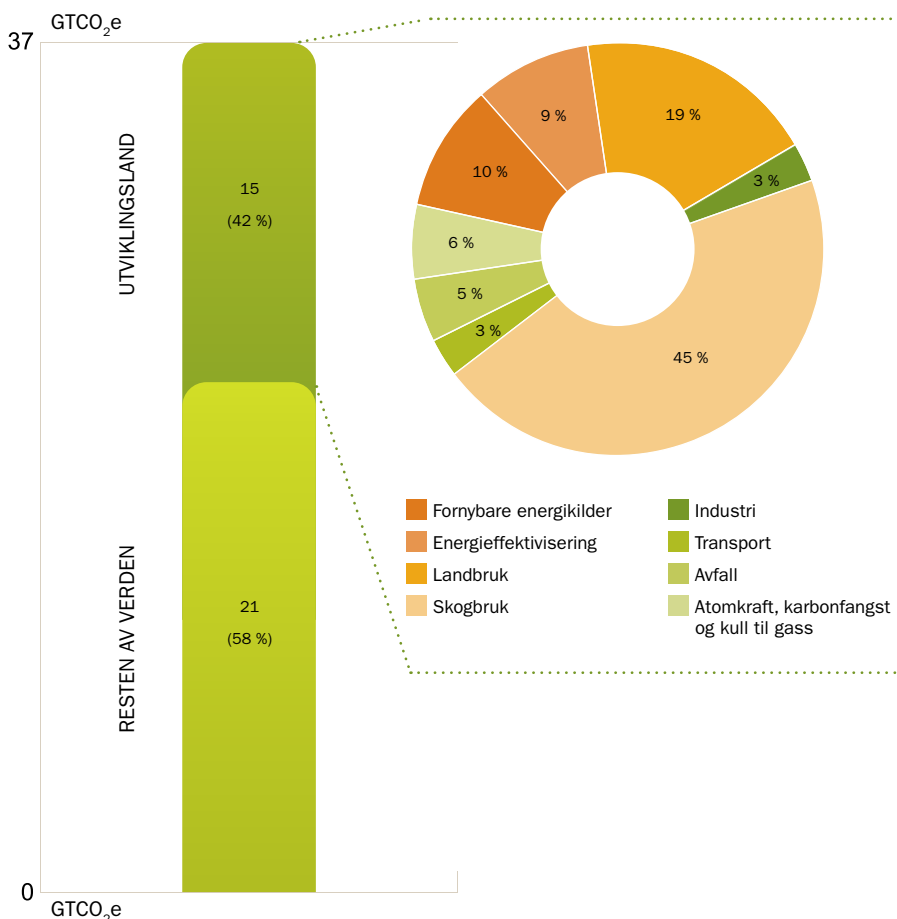
Globale løsninger er nødvendig

Globale fattigdoms- og miljøutfordringer kan ikke Norge løse alene. Endrede globale rammebetingelser, med finanskriser, klimaendringer og ny politisk dynamikk, stiller økte krav til løsninger som alle land kan enes om. Dette får betydning for norsk bistand i årene som kommer. Norge arbeider gjennom multilaterale organisasjoner for å finne globale kjøreregler. I tillegg brukes mye norske bistandspenger på multilaterale organisasjoners globale strategier for bærekraftig reduksjon av fattigdom. Slike initiativer gir ofte bedre resultater enn Norge kan oppnå alene.

Bistandsoverføringer er bare en liten del av de totale pengestrømmene til utviklingsland. Bistanden må brukes på en måte som skaper positive økonomiske og sosiale ringvirkninger. Utviklingslandene selv har ansvar for å legge grunnlaget for bærekraftig utvikling. De må gjennomføre politiske og institusjonelle reformer og legge til rette for økte kommersielle investeringer. Bistand til bedre naturressursforvaltning kan være effektivt for å støtte slike prosesser og utløse større utviklings-effekter.

FIGUR 1.5 UTVIKLINGSLAND KAN STÅ FOR 42 PROSENT AV VERDENS TOTALE REDUKSJON I CO₂-UTSLIPP FREM MOT 2030

Globalt potensial for utslippsreduksjon frem til 2030 (Gigatonn CO₂-ekvivalenter)

Kilde: Utenriksdepartementet, basert på Mc Kinseys Global Greenhouse Gas Abatement Cost Curve v2.1

Utviklingsland inkluderer her Mexico, Brasil, India, resten av Latin-Amerika, utviklingslandene i Asia, og hele Afrika. Kina, som alene står for 24 prosent av de globale utslippene, er ekskludert. Figuren viser at fire prioriterte sektorer i norsk bistand – skog, ren energi, energieffektivisering, og landbruk – står for 82,5 prosent av den totale potensielle utslippsreduksjonen i utviklingsland.

⁶ OECD (2012), *OECD Environmental Outlook to 2050: The consequences of inaction*, OECD Publishing

HOVEDBUDSKAP

Utnyttelse av naturressurser har ført til positiv økonomisk og sosial utvikling i så ulike land som Norge og Botswana. For mange land er det en utfordring å forvalte sine naturressurser på en måte som bidrar til økte inntekter og bedre levekår. Basert på 60 år med norsk bistand til naturressursforvaltning, og erfaringer fra norsk og internasjonal utviklings- og miljøpolitikk, har Norad i denne resultatrapporten trukket ut noen hovedbudskap:

Foto: ©FAO/A. Proto

Kunnskap om ressursforekomster er en forutsetning for bærekraftig forvaltning. Forskningskipet EAF Nansen har kartlagt fiskeressurser i havene rundt afrikanske, asiatiske og latinamerikanske land siden 1975.

1 GODT STYRESETT ER EN FORUTSETNING FOR AT NATURRESSURSER SKAL GI UTVIKLING FOR HELE BEFOLKNINGEN

Gode lover og institusjoner, som kan forvalte naturressurser, er forutsetninger for bærekraftig utvinning. Dette er også viktig for å beskytte biologisk mangfold og bidra til rettferdig fordeling av inntektene. Svake institusjoner og korrupsjon kan føre til at land som er rike på naturressurser opplever ressursene mer som en forbannelse enn en velsignelse. Ofte er det en elite som fordeler utbyttet og tillater at kapital forsvinner ut av landet, eller at naturen rases for kortsiktig økonomisk vinning. Norge har i mange tiår bidratt til utvikling av lover og forskrifter innen forvaltning av blant annet fiske, vannkraft, petroleum og nasjonalparker. Dette har bidratt til mer kapasitet i statlige institusjoner som skattemyndigheter, oljedepartement, riksrevisjon og viltforvaltning. Økt kapasitet har gitt mer forsvarlig forvaltning av naturressurser i mange utviklingsland. Norsk bistand har bidratt til åpenhet om statens og private selskapers inntekter. Norge har også støttet pressefrihet og et aktivt sivil samfunn for å sikre rettferdig fordeling.

2 VARIG ØKONOMISK OG SOSIAL UTVIKLING ER AVHENGIG AV BALANSERT BRUK AV NATUREN

En viktig begrunnelse for bistand til for eksempel ren energi og tiltak mot avskoging er å støtte utviklingslands vekststrategier på en mer bærekraftig måte. En forutsetning for at disse tiltakene skal lykkes er at de er lønnsomme for beslutningstakerne, eller at de gjøres lønnsomme. Et eksempel på å gjøre tiltakene lønnsomme er betaling for utslippsreduksjoner og redusert avskoging. Det samme prinsippet gjelder ved lokal forvaltning: Det må være i befolkningens interesse å bruke ressursene på en bærekraftig måte.

3 KUNNSKAP OM RESSURSGRUNNLAGET ER NØKKELEN TIL INNTEKTER OG FORSVARLIG FORVALTNING

Kunnskap om ressursforekomster og naturens tålegrenser er en forutsetning for å utnytte inntektsgrunnlaget og sikre bærekraft. Derfor støtter Norge kartlegging av ressurser og eiendomsforhold til lands og til havs. Dette er viktig blant annet i støtten til fiskeri, skogbevaring, vannkraft og petroleumsvirksomhet. Forskning på ressursene har økt forståelsen om hvordan de kan utnyttes mer effektivt og bærekraftig. Fastsettelse av afrikanske lands yttergrenser til havs og kartlegging av fiskeressurser i havene rundt Afrika, Asia og Latin-Amerika, er eksempler på norske bidrag.

4 KAPASITETSBYGGING KAN UTLØSE INNTEKTER SOM ER MANGE GANGER STØRRE ENN BISTANDEN

Deling av norske erfaringer innen petroleum og skatt, er eksempler på at bistanden kan virke katalytisk: Relativt små bidrag har gitt statlige inntekter som er mange ganger større enn bidraget. Gjennom bistandens historie har norsk kompetanse vært brukt med varierende hell. Å overføre kompetanse slik at effektene opprettholdes etter at den norske ekspertisen ble trukket ut, har vært en av de største utfordringene. En lærdom fra tidlige infrastrukturentak var at hvis det ikke var lokal vilje og kompetanse til å fortsette bruk og vedlikehold, feilet prosjektene. Bygninger og utstyr ble stående igjen som såkalte hvite elefanter – symboler på feilslått bistand. I dag handler det i større grad om å dele norske erfaringer innen naturressursforvaltning og utvikling av nasjonale institusjoner. Der norsk kompetanse har vært etterspurt og samarbeidet har vært langsiktig og tilpasset lokale forhold, har bistanden gitt gode resultater.

5 BISTAND KAN UTLØSE KOMMERSIELLE INVESTERINGER I UTVIKLINGSLAND

Kommersielle investeringer er nødvendig for utvikling i mange land. Da må det være lønnsomt for kommersielle selskaper å investere i klima- og miljøvennlige løsninger. Bistand kan brukes til å skape gode rammebetingelser for investeringer. Et eksempel er å redusere investeringsrisikoen i prosjekter for utvikling av ren energi eller økoturisme.

6 MEDBESTEMMELSE OVER NATURRESSURSER MÅ STYRKES

Den norske skogsatsingen legger vekt på økt samarbeid mellom lokalsamfunn og nasjonale myndigheter. Dialog mellom lokalsamfunn og myndigheter har blant annet ført til krav om åpenhet i beslutninger som angår tildeling av konsesjoner for skoghogst. Mange sivilsamfunnsaktører har spilt en viktig rolle i å gi lokalsamfunn stemme i slike diskusjoner, og i å øke åpenheten rundt statlig forvaltning av naturressurser. Norsk bistand har bidratt til økt lokal kontroll over naturressursene i flere land. Jordrettigheter er en viktig del av dette arbeidet. Der bistanden støtter lokal forvaltning er det viktig å sørge for at kvinner deltar i beslutningsprosessene slik at deres behov ivaretas.

7 SATSING PÅ KVINNER ER LØNNSOMT

Når kvinner får økt kontroll over naturressurser, og samme tilgang som menn til offentlige goder slik som subsidier i landbruket, øker produktiviteten. Verdensbanken sa i sin rapport om verdens utvikling i 2012 at dersom for eksempel kvinnelige bønder i Malawi og Ghana får samme tilgang til gjødsel og andre innsatsfaktorer som menn, vil maisavlingene øke med nesten en sjettedel.⁷ Ofte blir det forbedringer i barns ernæring, helse, og utdanning når

kvinner får større kontroll over ressursene. For å styrke kvinners stilling må det tas tak i flere ulikheter samtidig: Eiendomsforhold, tilgang til informasjon og medbestemmelse, og tilgang til utdanning og helse.

8 STRØM GIR UTVIKLING

Tilgang til elektrisitet er en forutsetning for sosial og økonomisk utvikling. Elektrisitet kan forandre liv og samfunn ved å gi muligheter for næringsliv og sysselsetting, utdanning og bedre helse-tjenester. Bistand kan skape incentiver slik at land velger grønn strøm slik som vannkraft framfor mer forurensende energikilder. Samtidig har vannkraftutbygging ofte negative konsekvenser for miljøet, lokalt biologisk mangfold og lokalsamfunnet. Norge bidrar til åpenhet om dilemmaene, kartlegging av økonomisk potensial og sosiale og miljømessige konsekvenser. Norge støtter også demokratiske beslutningsprosesser der ulike interesser blir hørt.

Det er viktig at energibistanden bidrar til økonomisk utvikling på landsbygda der majoriteten av verdens fattige bor. Det internasjonale energibyrådet mener at 60 prosent av innsatsen som skal til for å sikre elektrisitet for alle, vil komme fra satsinger som ikke er knyttet opp mot et strømmnett.

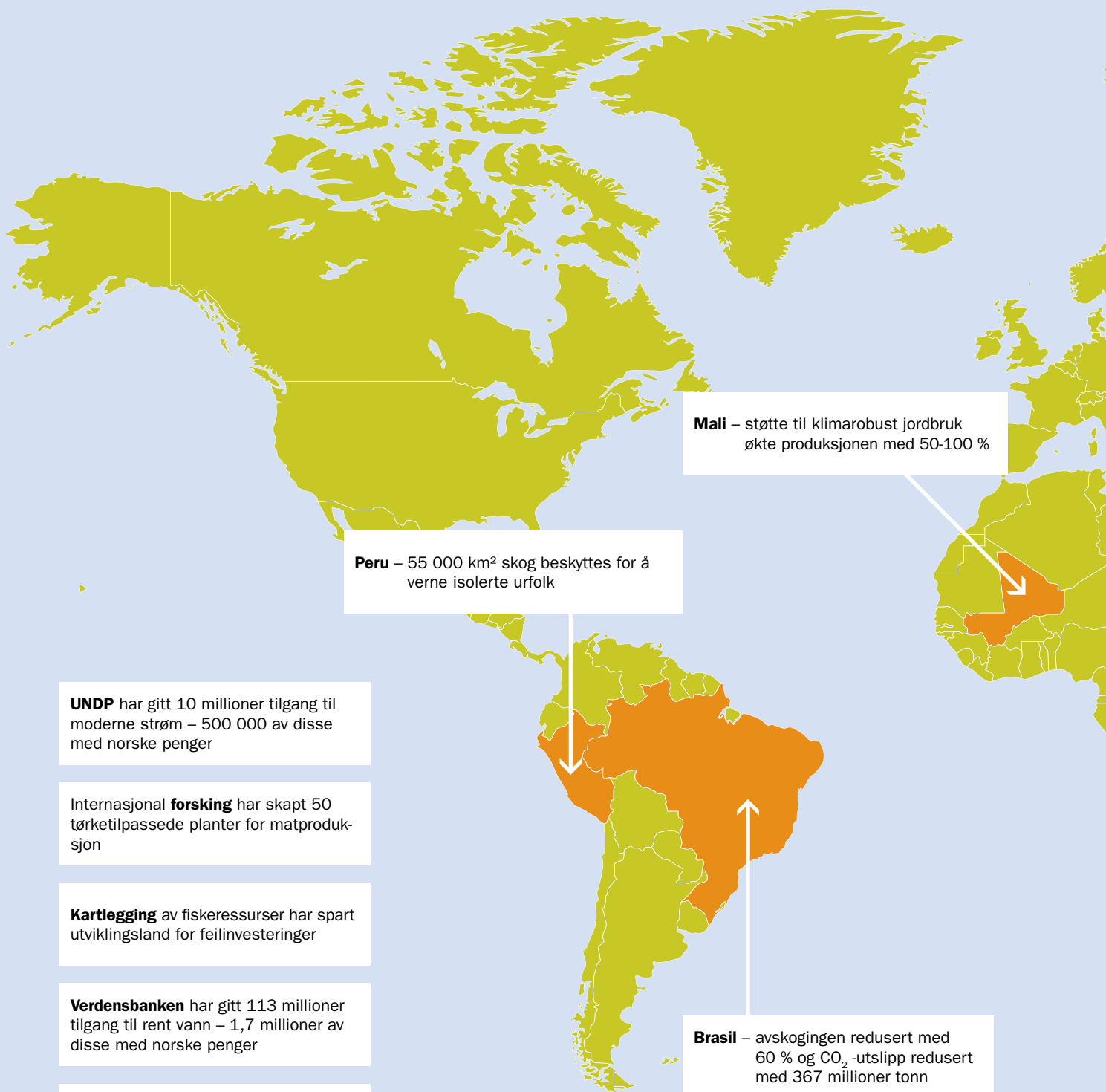
9 KLIMATILPASNING ER GOD FORDELINGSPOLITIKK

Klimaendringene rammer fattige og sårbare lokalsamfunn hardest fordi de er mest direkte avhengig av det de selv produserer. Norsk bistand bidrar til at lokalsamfunn kan tilpasse seg og møte konsekvensene av klimaendringene på en bedre måte. Klimarobust landbruk øker produksjonen og er samtidig miljømessig bærekraftig. Norge støtter også landbruksforskning som blant annet har utviklet klimarobuste ris- og hvetesorter. For at innføring av nye former for jordbruk eller nye plantesorter skal fungere, er det viktig at utstyr og metoder er tilpasset lokale forhold.

10 INTERNASJONALT SAMARBEID GIR RESULTATER

Støtte til multilaterale organisasjoner har bidratt til store reduksjoner i utslipp av CO₂ og ozonreduserende stoffer. Slik støtte har også bidratt til utvikling av nye korn- og rissorter som vil gi matsikkerhet for millioner. Utvikling av internasjonalt regelverk er også viktig. Støtten til afrikansk kapasitet i forhandlingene av avtalen om genressurser sikret afrikanske land kontroll over et ressursgrunnlag som kan gi store utviklingseffekter.

⁷ World Development Report 2012: Gender Equality and Development. Verdensbanken, 2011

Mali – støtte til klimarobust jordbruk økte produksjonen med 50-100 %

Peru – 55 000 km² skog beskyttes for å verne isolerte urfolk

UNDP har gitt 10 millioner tilgang til moderne strøm – 500 000 av disse med norske penger

Internasjonal **forskning** har skapt 50 tørketilpassede planter for matproduksjon

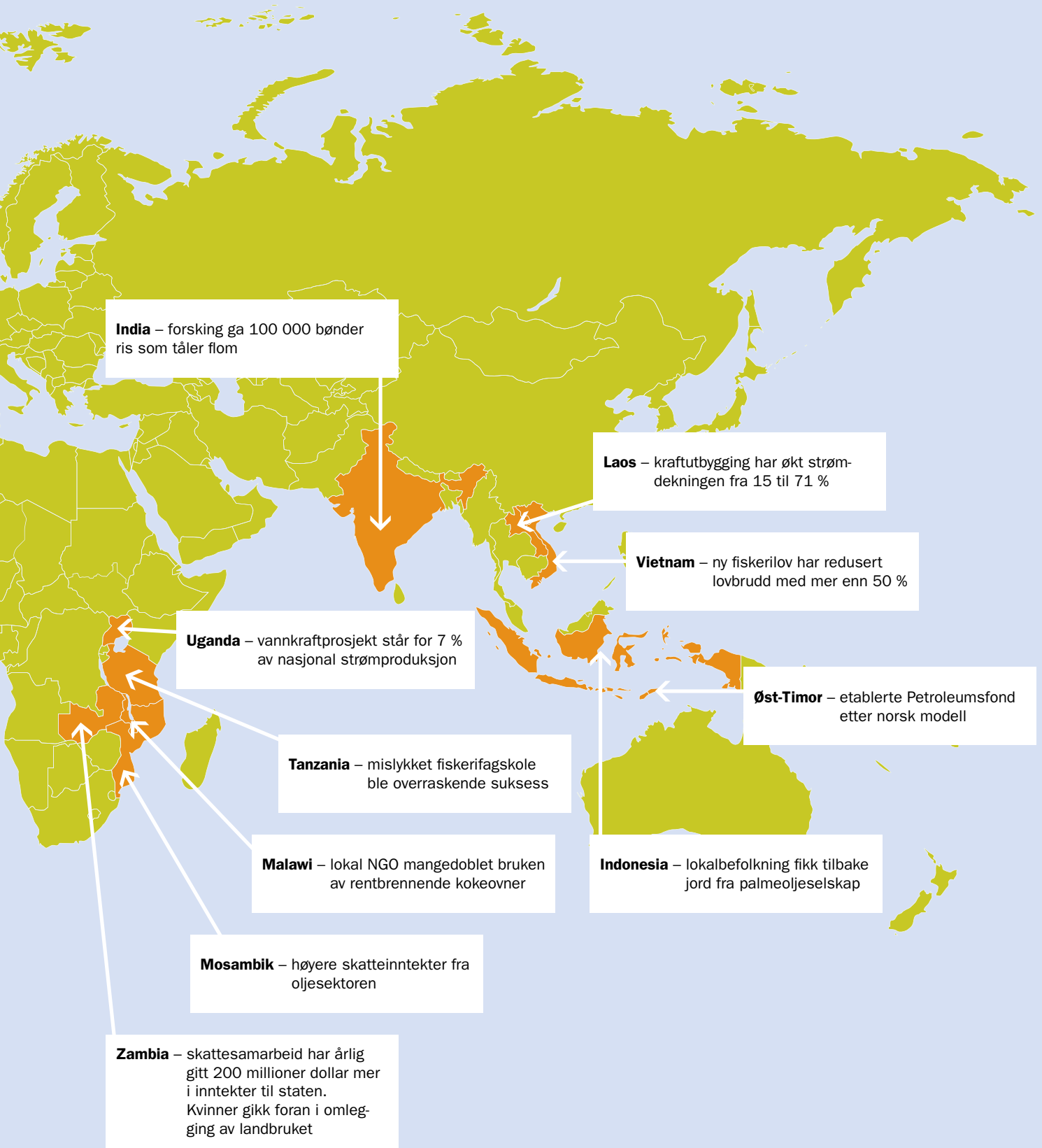
Kartlegging av fiskeressurser har spart utviklingsland for feilinvesteringer

Verdensbanken har gitt 113 millioner tilgang til rent vann – 1,7 millioner av disse med norske penger

Afrikanske land forhandlet frem bedre kontroll over genressurser

Brasil – avskogingen redusert med 60 % og CO₂ -utslipp redusert med 367 millioner tonn

Fiske på stranden i Kerala i 2006. Det første norskfinansierte bistandsprosjektet startet her.

2. HISTORISK UTVIKLING – FRA KERALA TIL KLIMA

Norsk bistand til naturressursforvaltning har endret seg i løpet av de siste 60 årene. I dette kapitlet presenteres bistanden til naturressursforvaltningen fra 1952 til i dag. I den tidlige fasen ble det fokusert på industrialisering av fiske og landbruk for å bidra til økonomisk vekst. Etter hvert ble det større forståelse for naturens begrensninger. Det ble innført vernetiltak for å bevare ressurser for fremtidige generasjoner. Anerkjennelsen av at godt styresett og fungerende statsinstitusjoner er en forutsetning for forsvarlig forvaltning av naturressurser, har påvirket utviklingssamarbeidet på flere områder, fra naturreservater til petroleumsforvaltning. Det er også nødvendig at tiltak tar hensyn til lokale tradisjoner for bruk av naturen, og at lokalbefolkningen tar del i avgjørelser som angår deres leveområde.

[Til innholdsfortegnelsen ↑](#)

1952 – 1980: Fra vekt på økonomisk vekst til gryende forståelse av naturens begrensninger

Bistand til utvikling av fiskerinæring i Kerala i India startet i 1952. Det var oppstarten på den norske statlige bistanden.⁸ Kerala-prosjektet, eller Indiahjelpen, ble igangsatt i en periode med stor utviklingsoptimisme da tidligere kolonier begynte å oppnå selvstendighet. Forventningen var at bistanden skulle bidra til rask økonomisk vekst og bedre levekår ved å tilføre kapital og teknologi og bygge ut grunnleggende infrastruktur og tjenester, som tilgang til rent vann og helsetjenester. Tanken var at utviklingslandene selv skulle ta over og føre prosjektene videre. Etter hvert ble det reist kritikk mot en manglende bevissthet knyttet til de sosiale endringene som bistanden skapte, som avhengighet og manglende fordeling.

Det norsk-indiske samarbeidet satset først på lokale tiltak for å bedre utnyttelsen av fiskeressursene og sikre befolkningen i Kerala bedre levekår. Etter hvert dreide samarbeidet seg mer om institusjonsbygging og havforskning. Til tross for at Norge bidro vesentlig til havforskningen i Kerala-tiltaket, ble ikke faren for overfiske viet mye oppmerksomhet.⁹ Industrialiseringen av fisket var i stor grad vellykket,

⁸ Private tiltak via misjonen eksisterte allerede, og Norge hadde gitt støtte til FN for utviklingsarbeid

⁹ Simensen, J. 2003 1952-1975 Norge møter den tredje verden. Norsk utviklingshjelps historie 1

men da det norsk-indiske samarbeidet ble avsluttet slo overfiskeproblematikken til for fullt til i Kerala (se eksempel 3.1).

På 1960-tallet ble norsk statlig bistand utvidet til de østafrikanske landene Tanzania, Uganda og Kenya som nylig hadde oppnådd selvstendighet.¹⁰ I likhet med Keralasatsingen skulle den norske bistanden i Øst-Afrika bidra til økonomisk vekst og bygge ut tjenester for å ivareta grunnleggende behov. I over to tiår bisto norske fageksperter for eksempel Tanzania og Kenya med å sikre tilførsel av rent vann, bygge ut grunnleggende helse- og utdanningstjenester og å forbedre landbruksteknikker gjennom integrerte landsbygdprosjekter. Kartlegging og utnyttelse av de store naturressursene i utviklingsland var en hovedprioritet. Norge bidro blant annet med å kartlegge fiskebestanden utenfor kysten til en rekke afrikanske, asiatiske og latinamerikanske land (se eksempel 3.3).

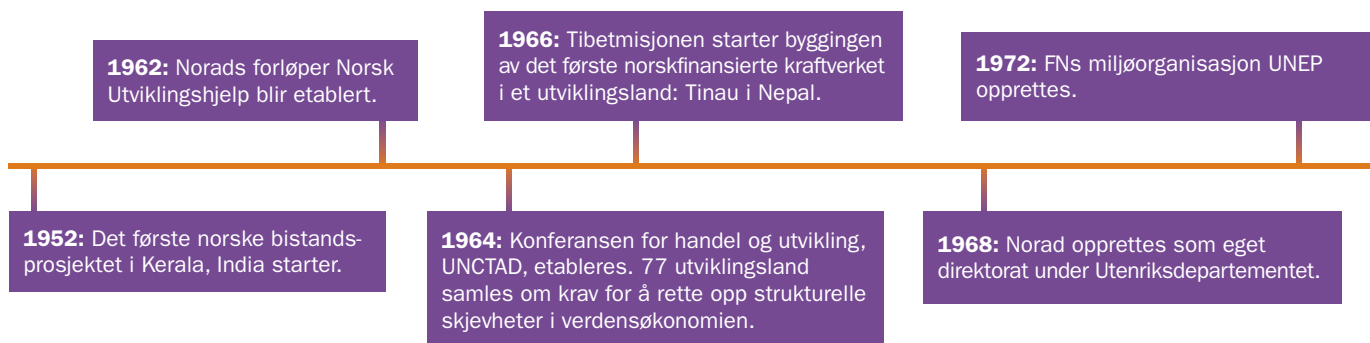
På 1970-tallet ble oppmerksomheten på at bistanden skulle dekke grunnleggende, menneskelige behov videreført. Det ble en stor økning i bevilgningene til prosjekter innen veibygging, vannkraft, og vannforsyning. Det ble også brukt mer penger på helse, utdanning og boliger. Det ble igangsatt store enkeltprosjekter på områder der Norge hadde spesielle forutsetninger,

som fiskeriutvikling ved Mbegani i Tanzania (se eksempel 3.2) og Turkana i Kenya, sagbruksdrift på Sao Hill i Tanzania og utbygging av vannkraft i Mosambik. Ikke alle prosjektene var vellykket. I Turkana ble et fryselager for fisk stående ubrukt, og har for mange blitt et symbol på mislykket bistand.

Samtidig vokste det fram en bevissthet både i Norge og internasjonalt om at den vestlige utviklingsmodellen med forbruk av naturressurser for å oppnå økonomisk vekst, skaper miljøproblemer. I 1972 ble den første store internasjonale miljøkonferansen arrangert i Stockholm og FNs miljøprogram, UNEP ble etablert. I 1979 fastslo daværende miljøvernminister Gro Harlem Brundtland at det var et politisk mål å innarbeide miljøhensyn i utviklingsarbeidet, og Miljøverndepartementet ble involvert i Norges bistandsarbeid.

De fleste land anså miljøproblemer for å være underordnet utfordringen med å skape økonomisk vekst og bekjempe fattigdom. Denne holdningen var også utbredt i de fleste bistandsorganisasjonene.

Langvarige og omfattende tørkekatastrofer i Afrika på 1970- og 1980-tallet førte til sultkatastrofer og forørkning. Norge var ett av landene som var tidlig ute med å gi bistand for å bekjempe de underliggende problemene (se boks 2.1).

Boks 2.1 Forørkningskonvensjonen og Norges tiltak mot forørkning

Forørkning fikk internasjonal oppmerksomhet da tørke i savannebeltet Sahel sør for Saharaørkenen på 1970- og 1980-tallet førte til en omfattende sultkatastrofe. Norge startet et program i 1985, Sahel-Sudan-Etiopia Programmet (SSE), for å kanalisere norsk støtte til land sør for Sahara som var rammet av alvorlig tørke, fattigdom og jordforringelse. Forørkning var sammen med klimaendringer og tap av biologisk mangfold et hovedtema ved miljøtoppmøtet i Rio i 1992. To år senere ble FNs forørkningskonvensjon etablert.

Konvensjonen er lite kjent og er generelt lite prioritert. Dette skyldes blant annet at den ble sett på som Afrikas konvensjon, og at årsakene til forørkning ikke har blitt godt nok undersøkt og forstått. På grunn av dette har mange tiltak, som for eksempel planting av trær for å stoppe ørkenspredning, mislyktes. Slike løsninger så bort fra naturlige, sosioøkonomiske og politiske årsaker til problemet. Norge var gjennom sin satsing på et lite prioritert område et foregangsland. Det norske programmet SSE ble kritisert for å mangle en detaljert analyse av problemene i satsingsområdet, og for å prioritere nødhjelpsprosjekter og ineffektive teknikker fremfor å utvikle bedre tilpassede løsninger sammen med lokalsamfunnet.*

I den nåværende strategien for gjennomføring av konvensjonen, har fokuset beveget seg mot bærekraftig bruk av jord for å hindre jordforringelse og forørkning (se eksempel 3.6).

* Evaluation of the Sahel-Sudan-Ethiopia Programme. COWI consult. Evaluation Report 2.92. 1992

1980-tallet: Bærekraftig utvikling settes på dagsordenen

På 1980-tallet, en periode da giverland la stor vekt på makroøkonomisk stabilitet i samarbeidslandene, ble det samtidig rettet større politisk oppmerksomhet mot miljøutfordringene som den økonomiske

veksten førte med seg. FN opprettet i 1983 Verdens kommisjonen for miljø og utvikling, under ledelse av Gro Harlem Brundtland.

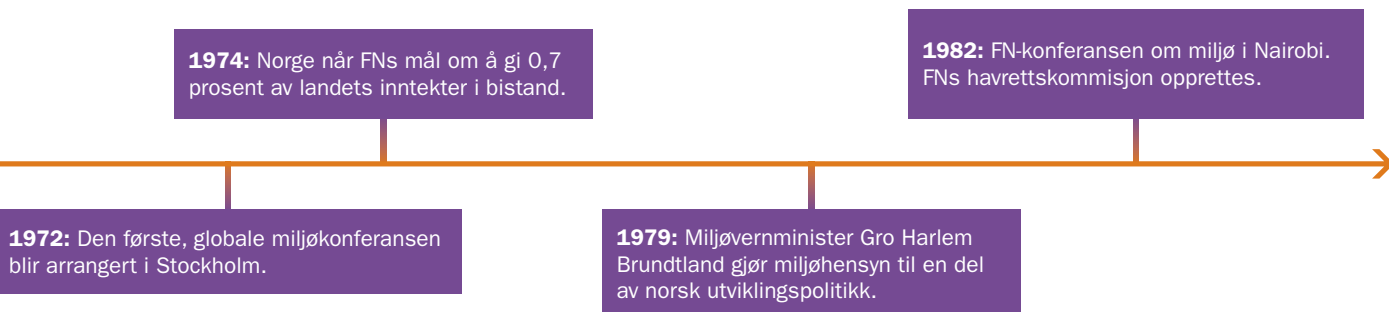
Kommisjonsrapporten «Vår felles framtid» identifiserte ikke-bærekraftige produksjons-

Boks 2.2 Bærekraftig utvikling

Brundtland-kommisjonen definerte i sin rapport i 1987 bærekraft som: "Utvikling som fyller dagens behov uten at det går utover fremtidige generasjoner mulighet til å fylle sine behov".

og forbruksmønstre i den vestlige delen av verden som de viktigste årsakene til miljøødeleggelse, og stadfestet at det var nødvendig å bruke naturressurser på en bærekraftig måte for å oppnå økonomisk vekst som ikke går på bekostning av fremtidige generasjoner. Begrepet bærekraftig utvikling ble lansert, også i norsk bistandspolitikk. I 1984 ble det opprettet en post i bistandsbudsjettet som skulle bistå utviklingsland med å bygge opp miljøkompetanse og støtte miljøfremmende tiltak. I 1984 startet regjeringen Willoch arbeidet med en stortingsmelding om bistand og miljø, som ble lagt fram av Brundtland-regjeringen i 1987. Meldingen tok til orde for at hensynet til langsiktig ressursforvaltning skulle ivaretas i alt bistandsarbeid.¹¹

¹¹ St.meld. nr 34 1986/87: 72

I denne perioden bisto Norge med både finansiering og faglig rådgiving til forvaltning av nasjonalparker. Det ble gitt støtte til lokalsamfunnsbasert naturressursforvaltning. Målet var å sikre en bærekraftig forvaltning av verneverdige naturområder og samtidig sørge for at inntekter fra turisme bidro til utvikling og bekjempelse av fattigdom lokalt. Ett slikt samarbeid, med South Luangwa Area Management Unit i Zambia, ble startet i 1987 og er i 2012 i ferd med å bli avsluttet for å drives videre av myndighetene uten norsk støtte. Dette samarbeidet ble beskrevet i Norads resultatrapport 2007 og 2009. Bestanden av elefanter og en rekke andre dyrearter har økt, og inntekter fra nasjonalparken gjør at området opplever økonomisk vekst og økt levestandard, med utbygging av skoler og helsetjenester. (Se også tekstboks 6.5, kap. 6). Et usikkerhetsmoment ved utfasingen av den norske støtten er om zambiske myndigheter er villige til å prioritere viltforvaltningen i fremtidige statsbudsjetter.

Norges erfaring og kunnskap knyttet til lovregulering og offentlig forvaltning av naturressurser, særlig vannkraft og petroleum, ble etterspurt av mange samarbeidsland. Det ble blant annet igangsatt petroleumssamarbeid mellom Norge og Mosambik i 1983 og Norge og Angola i 1987. Oljedirektoratet var implementerende part på

Foto: Ken Opprann

Bestanden av dyrearter i South Luangwa nasjonalpark har økt som følge av Norges samarbeid med zambiske myndigheter.

norsk side. En evaluering av norsk petroleumsrelatert bistand¹² i 2007 fant at kapasitetsbyggingen hadde gitt gode resultater i land som nettopp hadde begynt å utvinne sine olje- og gassressurser, som i Mosambik. Støtten var mindre vellykket for mer etablerte oljeland som Angola. I tillegg påpekte evalueringen at miljøutfordringene burde vært vektlagt mer.

Norsk bistand på 1980-tallet synliggjorde også et dilemma mellom utviklingslandenes behov for økonomisk utvikling og hensynet

til miljøet. Store vannkraftprosjekter bidro til å øke energiforsyningen betydelig i mange land, og miljøbevisstheten i disse tiltakene var større enn tiltakene på 70-tallet. Flere av prosjektene ble likevel kritisert for å ha negative sosiale og miljømessige konsekvenser, for eksempel ved at utbygging reduserte artsmangfoldet og vanntilførselen til lokalbefolkningen. En evaluering fra 2007 av norsk støtte til vannkraftutbygging i Nepal og Mosambik mellom 1965 og 2006 konkluderte med at utbyggingen av infrastrukturen var vellykket, men at miljøhensyn ikke ble ivare tatt systematisk, verken fra Norges eller samarbeidslandenes side.

Motsetningsforholdet mellom vekst og vern ble ytterligere forsterket da utviklingslandene på 1980-tallet ble rammet av en gjeldskrise. Det er i denne perioden eksempler på at giverland slettet gjeld i utviklingsland i bytte mot investeringer som ivaretok miljøet, for eksempel tiltak for å bekjempe avskoging eller sikre vern av truede arter. Denne miljørettede gjeldsletten var en liten del av en større gjeldslette som skjedde i denne perioden.

¹² Evaluation of the Norwegian Petroleum-Related Assistance : Case Studies Regarding Mozambique, Bangladesh, East Timor and Angola, Evalueringsrapporter 1/2007, Norad

1990-tallet: Globale miljøløsninger

1990-tallets internasjonale utviklingsagenda prioriterte støtte til godt styresett og vektlegging av demokratisering, rettigheter og effektivitet. Nasjonale fattigdomsstrategier og sektorprogrammer ble sentrale. Miljø kom inn som et tverrgående tema. I ettertid har det vist seg at bærekraftig bruk av naturressurser ikke i tilstrekkelig grad ble ivarettatt i disse planprosessene.

På begynnelsen av 1990-tallet kom miljø-saken høyt opp på den politiske agendaen og støtten til miljø- og naturressursforvaltning økte.¹³ Miljøproblemer som klimaforandringer, ozonfortynning, erosjon av fruktbar jord, avskoging, redusert arts mangfold og forurensetning av luft, vann og jord fikk stor oppmerksomhet. Samtidig førte befolkningsvekst til enda større fattigdomsproblemer.

Norge startet i denne perioden mange miljørelaterte bistandstiltak i Asia med den begrunnelsen at land med en viss grad av økonomisk vekst bedre kunne nyttiggjøre seg norsk miljøbistand. I de fattigste landene ble det igangsatt få rene miljøtiltak. I stedet ble det satset på å integrere miljø i andre bistandsprogrammer.¹⁴

13 Ruud, A.E., Kjerland, K.A. (2003) "1975-1989 Vekst, vilje og utfordringer". Norsk utviklingshjelps historie 2
14 ibid

En evaluering fra 1995 berømmet Norge for å ha bedret miljøaspektet i bistanden. Evalueringen kritiserte likevel miljø-satsingen for å ha vært fragmentert og lite forankret i mottakerlandene.¹⁵ Endringene som var nødvendige for at miljø skulle integreres i utviklingslandenes nasjonale planer og offentlige tiltak uteble. Miljø-satsingen besto i stor grad av enkeltstående programmer og prosjekter, drevet av marginaliserte miljøadministrasjoner eller prosjektbaserte bistandsorganisasjoner.¹⁶

I 2002 avviklet Norge særbevilgingen for miljø- og naturressursforvaltning fordi "bevilgingen ikke i tilstrekkelig grad har medvirket til å fremme integrering av miljøhensyn i det øvrige utviklingssamarbeidet".¹⁷

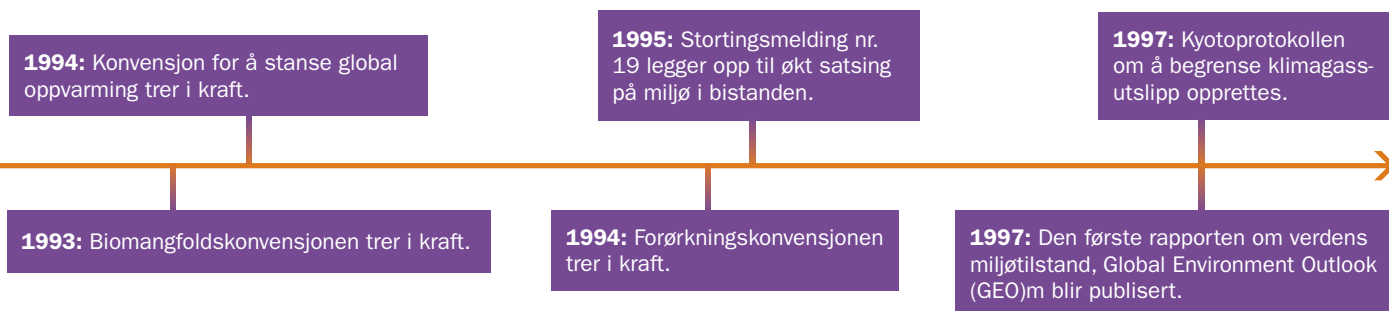
På 1990-tallet ble det igjen reist omfattende kritikk av mange vannkraftsutbygginger, og det ble dokumentert at flere av disse blant annet hadde ført til miljøødeleggelser. I 1991 nedsatte Verdensbanken etter internasjonalt press for første gang en uavhengig kommisjon som skulle undersøke et nylig påbegynt damprosjekt i Narmadaelven i India. Kraftpotensialet ved å regulere elven var stort, og utbyggingen ville gi renere drikkevann. Store befolkningsgrupper måtte flyttes og inngrepene i naturen var store.

15 UD, Evaluation Report, 5/95
16 Se også Norads Resultatrapport 2007: s. 59-63
17 St.prp. nr. 1 (2001-2002), kapittel 3

På grunnlag av rapporten valgte norske myndigheter å holde tilbake midler inntil Verdensbanken hadde laget en mer tilfredsstillende plan for miljø og folkeforflytning.¹⁸ Norge innledet også et ustrakt samarbeid med Verdensbanken for å øke miljøkompetansen i utviklingssamarbeidet.

Motsetningen mellom miljøbevegelsen på den ene siden, og utviklingsaktører på den andre, var sterk på denne tiden. Dette har gradvis endret seg. Store bistandsaktører tar mer miljøhensyn og stadig flere miljøvernorganisasjoner arbeider for løsninger som tar hensyn både til naturen og til sosial og økonomisk utvikling.

18 Ruud, A.E., Kjerland, K.A. (2003) "1975-1989 Vekst, vilje og utfordringer". Norsk utviklingshjelps historie 2

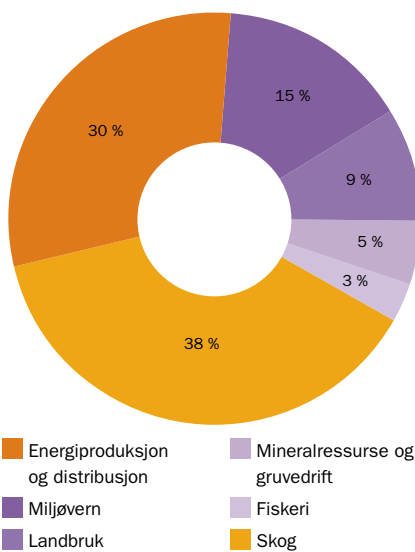
2000 frem til i dag: Fattigdomsreduksjon, miljø og klima ses i sammenheng

Norge har lenge drevet omfattende bistand rettet mot forvaltning av en rekke typer naturressurser, som landbruk, fiske, energi, skog og olje. Et kjennetegn for bistanden på 2000-tallet har vært en utvidelse og oppskalering av slike innsatser, med mer vekt på miljø og klima. 26 prosent, litt over fem milliarder kroner, av den sektorfordelte norske bistanden gikk til naturressursforvaltning i 2011.¹⁹ Skogsatsingen og satsingen på utvikling av ren energi utgjorde til sammen 68 prosent av all norsk bistand til forvaltning av naturressurser i 2011. Brasil var den største mottakeren med 1 407 millioner kroner (se figur 2.1 og 2.2).

Med et globalt mål om å holde jordens gjennomsnittlige temperaturøkning under to prosent, og samtidig redusere global fattigdom, har fornybar energi blitt et stadig viktigere utviklingspolitisk virkemiddel. Norge har i mange år støttet energiprojekter, særlig innen vannkraft. I 2007 ble det bestemt å øke den norske innsatsen på energi. *Initiativ for ren energi i utviklingsarbeidet* ble lansert, og energi ble et hovedsatsingsområde for norsk utviklings-samarbeid. I 2011 ble det norske energi-

19 Norads bistandsstatistikk. Den totale sektorfordelte bistanden var i 2011 på 19 519 millioner kroner. Av dette går 5 168 millioner kroner til naturressursforvaltning.

FIGUR 2.1 MEST TIL SKOG OG ENERGI

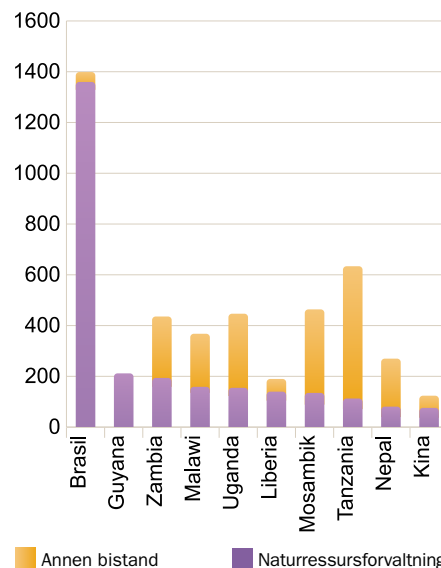

Norsk bistand til naturressursforvaltning 2011
Kilde: Norad

og klimainitiativet *Energy+* opprettet. Det legges også mer vekt på å øke samarbeidslandenes muligheter til å tiltrekke seg klimafinansiering.

Økt bevissthet om sammenhengen mellom klimaendringer og fattigdom, samt økt anerkjennelse av at også rike land må bidra til vern av tropisk skog som et virkemiddel i å hindre globale klimaendringer, er noe av bakgrunnen for den norske klima- og skogsatsingen. Regjeringen beslut-

FIGUR 2.2 BRASIL ER STØRSTE MOTTAKER AV BISTAND TIL NATURRESSURSFORVALTNING

Norsk bistand til naturressursforvaltning 2011
Kilde: Norad

tet i 2007 å bevilge tre milliarder kroner årlig over bistandsbudsjettet til det internasjonale arbeidet for reduserte utslipp fra avskoging og skogforringelse. Hovedmålene er å:

- Bidra til at reduksjon av avskoging og skogforringelse inkluderes i et nytt internasjonalt klimaregime.** Ved klimaforhandlingene i Cancun i 2010 ble landene enige om å minske ut-

2000: FNs tusenårs mål blir vedtatt.

2005: Programmet Olje for utvikling blir etablert.

2007: Norges Klima- og skoginitiativ annonseres ved klimakonferansen på Bali.

Boks 2.3 Grønn økonomi og grønn utvikling

Stortingsmelding 14, *Mot en grønnere utvikling*, omtaler grønn økonomi som «vekst i inntekt og sysselsetting drevet av offentlige og private investeringer som reduserer karbonutslipp og forurensning, styrker energi- og ressurseffektivitet og forebygger tap av naturmangfold og økosystemtjenester».

Meldingen betegner grønn utvikling som prosessen med å skape en sosialt inkluderende økonomisk vekst og bekjempe fattigdom i utviklingsland, med redusert belastning på det naturgrunnlaget som er den langsiktige velferdens forutsetning.

Kilde: Meld. St. 14 2010-2011: Mot en grønnere utvikling

slippene fra avskoging og man fikk begrepet REDD+: Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation. Pluss-tegnet står for bærekraftig skogforvaltning, økning av skogens karbonfangst og vern av skog og biologisk mangfold.

- 2. Få på plass tidlige tiltak for å redusere utslipp fra avskogingen og skogforringelsen i utviklingsland** i påvente av en ny klimaavtale etter 2012.
- 3. Bidra til å ivareta naturskog** for å sikre skogens evne til å binde karbon.

Det pågår også en oppskalering av norsk innsats på landbruk og matsikkerhet, med en stadig sterkere vektlegging av behovet for klimatilpasning, i tillegg til potensialet for reduksjon av klimagassutslipp fra landbruket (se eksempel 3.6 og 3.7).

For å styrke økonomisk vekst i utviklingsland, må landene sikre seg en rettmessig del av inntektene fra naturressursene. Programmet *Skatt for utvikling* ble lansert i 2011. Programmet bidrar til å få på plass rettferdige og stabile skattesystemer, og jobber med flere land der naturressurser er en sentral del av inntektsgrunnlaget (eksempel 5.2 og 5.3). Satsingen på *Olje for utvikling* (eksempel 5.1) legger også mye vekt på å bidra til inntekter.

Programmet *Olje for utvikling* ble etablert i 2005. Da hadde Norge allerede i flere tiår bidratt med kompetanseoverføring innen petroleumsforvaltning til utviklingsland. *Olje for utvikling* brakte inn en bredere tilnærming som vektlegger økonomisk, sosial og miljømessig forsvarlig forvaltning av petroleumsressurser.

Klart definerte og internasjonalt anerkjente yttergrenser for havområdet utenfor norskekysten har vært en forutsetning for Norges rettigheter til bruk av naturressurser som fisk, olje og gass. Dette har vært et grunnlag for Norges økonomiske og sosiale utvikling,

og sikret muligheten til å håndheve lowverk for å verne havområdene utenfor norskekysten. Derfor har Norge startet kontinental-sokkelinitiativet for å sikre utviklingsland de samme rettighetene (se boks 2.4).

Norge arbeider med kapasitetsbygging for at utviklingsland skal kunne øke sine inntekter fra naturressurser og bruke disse inntektene til å redusere fattigdom. Norsk bistand går både til utviklingstiltak der miljøhensyn integreres, tiltak for å forebygge klimaendringer, og tiltak som kan gjøre utviklingsland i stand til å tilpasse seg klimaendringer. Globale utfordringer, som reduksjon i klimagassutslipp, bedring av levekårene til verdens fattigste og tilgang til energi, krever kompetanse og investeringsvilje i privat sektor. Norge gir derfor finansiell støtte og faglig veiledning til bedrifter som ønsker å investere i utviklingsland. Gjennom statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland, Norfund, brukes norske bistandspenger for å tiltrekke kommersielle investeringer til utviklingsland.

2008: Stortingsmelding nr. 13, *Klima, konflikt og kapital*.

2010: Stortingsmelding nr. 14 *Mot en grønnere utvikling*.

2011: Norges initiativ for ren energi, *Energy +*, lanseres.

2011: Programmet *Skatt for utvikling* blir etablert

Boks 2.4 Kontinentalsokkelinitiativet: Samarbeid for å definere yttergrenser til havs

Ifølge FNs Havrettskonvensjon har en kyststat automatisk råderett over kontinentalsokkelen 200 nautiske mil ut fra kysten. Mange land har sokkel som strekker seg lenger ut enn dette. Før en kyststat kan få fastsatt yttergrensen for sin kontinentalsokkel utover 200 nautiske mil, må den legge fram krav om dette for FNs kommisjon for kontinentalsokkelens yttergrenser. Kravene må underbygges med tekniske data. Prosessen med å samle inn og analysere data og utarbeide framlegg for kommisjonen er krevende og kostbar. Gjennom Kontinentalsokkelinitiativet bruker Norge pengebistand og erfaringen med kartlegging av egne yttergrenser til havs for å bistå utviklingsland i dette arbeidet.

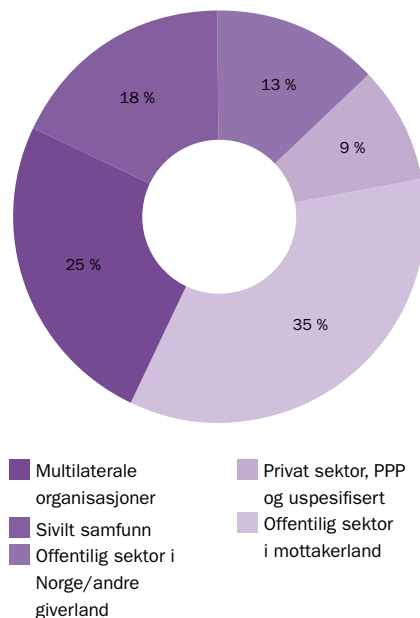
I 2010 var innsatsen konsentrert om et samarbeidsprosjekt mellom land i Vest-Afrika: Mauritania, Senegal, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Kapp Verde og Sierra Leone. Den norske innsatsen ledes av Utenriksdepartementet og forvaltes av Norad. Oljedirektoratet, Statens kartverk og GRID-Arendal bidrar med spisskompetanse. Forslag til grunnlinjer i henhold til Havrettskonvensjonen er utarbeidet, og nødvendige data om bunnforholdene utenfor kysten fra Mauritania til Sierra Leone er samlet inn. Gjennom opplæringstiltak har fagpersoner fra kyststatene fått økt kompetanse i håndtering og analyse av data. Samarbeidet mellom naboland gir en rekke fordeler i form av blant annet kostnadseffektivitet og etablering av tettere politisk og faglig dialog over landegrenser om forvaltning av ressurser til havs. Det ventes at landenes krav vil være klare i 2013/2014.

35 prosent av de norske bistandsmidlene til forvaltning av naturressurser i 2011 gikk til offentlig sektor i mottakerland. Dette inkluderer skogsatsingen i Brasil, samarbeidene om *Olje for utvikling* og *Skatt for utvikling* (se kapittel 8) og ulike initiativer for å bygge kapasitet til å forvalte naturressurser på en god måte. 25 prosent

av støtten, 1 290 millioner kroner, gikk gjennom multilaterale organisasjoner (se mer om dette i kapittel 7).

18 prosent av støtten ble kanalisert via sivilsamfunnsorganisasjoner. Tiltakene blir ofte kombinert med påvirkningsarbeid for å endre politikken eller loverket i en

FIGUR 2.3 MEST BISTAND GJENNOM MULTILATERALE ORGANISASJONER OG OFFENTLIG SEKTOR I MOTTAKERLAND

Kilde: Norads bistandsstatistikk

retning som bevarer naturressurser og bedrer folks levekår. Sivilt samfunn har også spilt en viktig rolle når det gjelder å øke åpenheten rundt statlig forvaltning av naturressurser, og særlig hvordan inntektene fra ressursene brukes.

2012: Oppfølgingsmøtet til Rio-toppmøtet om bærekraftig utvikling, Rio+20, avholdes.

Veien videre

Hvordan bistanden utvikler seg fremover vil blant annet avhenge av hvilke utviklingsmål verdenssamfunnet setter seg etter at fristen for å oppnå FNs tusenårsmaal går ut i 2015. Diskusjoner om de nye málene, bærekraftige utviklingsmål, er allerede i gang. I tillegg la en stor konferanse om utviklingseffektivitet i Busan i Sør-Korea i 2011 en rekke føringer på hvordan verdenssamfunnet skal arbeide med utvikling og bistand. Busan-erklæringen slår fast behovet for et bredt globalt partnerskap hvor fremvoksende økonomier og Sør-Sør-samarbeid er viktige i det internasjonale arbeidet for å skape utvikling og økonomisk vekst. Bistand er bare ett av virkemidlene i utviklingssamarbeidet og bør brukes strategisk for å utløse andre og større kapitalstrømmer. Privat sektors rolle i den økonomiske utviklingen og bekjempelse av korrupsjon og ulovlig kapitalflukt fremheves. Utviklingslandene forplikter seg også til å ta ansvar for ressursmobilisering og for reformer i privat og offentlig sektor.

I tillegg vil de internasjonale klimaforhandlingene, og oppfølgingen av den andre Rio-konferansen om bærekraftig utvikling som ble holdt i juni 2012, spille inn. I juni 2012 møttes verdens statsledere igjen i Rio for å gjøre opp status 20 år etter den første Rio-konferansen i 1992, og legge et felles grunnlag for veien videre. Forventningene til et politisk sluttresultat fra konferansen var lave. Sluttokumentet fra Rio+20 er en kompromisstekst som i stor grad oppsummerer status i forhandlingene som pågår i andre fora. Dette er en refleksjon av den tillitskrisen mellom fattige og rike land som ble beskrevet i innledningskapitlet.

2015: Dette er året FNs tusenårsmaal skal innfris. Per 2012 er to av åtte mål nådd, flere mål kommer ikke til å nås. Nye mål for tiden etter 2015 er under utvikling.

EKSEMPLER PÅ RESULTATER AV NORSK BISTAND

Tiltak mot avskoging og skogforringelse utgjør 38 prosent av den norske bistanden til naturressursforvaltning.

Rapporten deler inn naturressursbistanden i fire temaer, som behandles i hvert sitt kapittel:

- Kapittel 3: Landbruk, fiske og retten til mat
- Kapittel 4: Ren energi
- Kapittel 5: Statlige inntekter fra ikke fornybare naturressurser
- Kapittel 6: Bærekraftig bruk av skog og andre miljøgoder

I kapittel 7 presenteres i tillegg noen eksempler på hvordan man kan illustrere størrelsen på norske andeler av resultater som oppnås gjennom multilaterale organisasjoner som FN og Verdensbanken.

Resultatmåling

For å måle resultater av bistanden trenger man først en god beskrivelse av problemet tiltaket prøver å løse, for eksempel avskoging per år. Målet bør formuleres tydelig slik at det er mulig å etterprøve om det er oppnådd eller ikke. Et eksempel er hvor stor nedgang i avskoging som forventes etter at tiltaket er gjennomført. Ved måling av resultater spiller også følgende inn:

Måle effekter av leverte varer og tjenester: Leverte varer og tjenester, for eksempel publisert forskning, utarbeidet verneplan eller gjennomført opplæring, er nødvendige men ikke tilstrekkelige resultater. Effektene av leveransene må kartlegges: har utslippet av CO₂ gått ned, har artsmangfoldet tatt seg opp eller har inntekten til de involverte økt? Eksemplene i rapporten fokuserer på effekten av leveransene.

Årsak-virkning: For et oppnådd resultat, for eksempel at hullene i ozonlaget er i ferd med å tettes, kan det være vanskelig å tilskrive hele resultatet én enkelt organisasjon eller ett tiltak. Selv om det kan være vanskelig å påvise sammenhengen mellom en levert tjeneste, som for eksempler opplæring, og effektene av tjenesten, kan det oftest sannsynliggjøres hvordan bistanden har bidratt til et større resultat. Eksemplet om skogsatsingen i Brasil viser at myndighetene har den største delen av æren for de oppnådde resultatene. Dessuten har andre faktorer som endringer i råvarepriser, spilt inn. Eksempelet viser at det likevel er sannsynlig at det norske bidraget har spilt en rolle for landets politikutvikling, og dermed medvirket til å redusere avskogingen (se eksempel 6.1).

Kvaliteten på resultatrapporteringen: Norge må i hovedsak basere seg på rapporteringen fra partnerne og stiller klare krav til resultatrapporteringen. I tillegg til partnernes egen rapportering, kan uavhengige gjennomganger og evalueringer, forskning samt feltbesøk og samtaler med andre aktører som har informasjon om partneren eller tiltaket, gi informasjon om resultatene. I rapporten er resultateksemplene basert på så mange som mulig av disse ulike kildene.

3. LANDBRUK, FISKE OG RETTEN TIL MAT

Et typisk trekk ved de fattigste landene er at primærnæringene er den viktigste inntektskilden for flertallet av befolkningen. Støtte til vekst i primærnæringene for å bidra til fattigdomsreduksjon, fordeling og økonomisk utvikling, har vært en del av norsk bistand siden Indiahjelpen startet i 1952. Klimaendringene stiller nye krav til mennesker som lever av landbruk og fiske, og dette påvirker norsk bistand. Støtte til klimarobust landbruk, rettigheter til land og naturressurser og like rettigheter for kvinner og menn, er deler av norsk bistand som forventes å øke de neste årene. Det samme gjelder støtte til større forståelse av klimaendringenes påvirkning på fiske og fiskeoppdrett. Dette kapitlet viser eksempler på norsk bistand til landbruk og fiske. Det begynner med det aller første norsk-finansierte bistandsprosjektet i Kerala i India, går via fiskerilovgivning i Vietnam, og slutter med klimarobust landbruk i Zambia.

Tilgang til nok og trygg mat er en menneskerettighet, ifølge *Den internasjonale konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter* (art. 11). Landbruk og fiske skal gi levebrød til mennesker på landsbygda og langs kysten, samtidig som fattige forbrukere i byene skal ha råd til å kjøpe maten. Omkring én milliard mennesker har i dag ikke nok mat.

Problembeskrivelse

Utvikling av primærnæringene står sentralt i arbeidet for å nå FN's tusenårsmål nummer én: Å halvere andelen mennesker som lever i ekstrem fattigdom og sult innen 2015. Afrika sør for Sahara og Sør-Asia kommer ikke til å nå målet. Utviklingslandene sett under ett har allerede nådd målet, hovedsakelig som et resultat av velstandsøkningen i Kina og India. Med en økende befolkning i verden og generelt økt levestandard, forventes etterspørselen etter fisk og landbruksprodukter å øke. I følge FN's prognoser vil verdens befolkning øke til ni milliarder innen 2050. Det medfører at matproduksjonen må økes med 60 prosent i samme tidsperiode.

Klimaendringer i form av økte temperaturer og større variasjon i vannstand og saltinnhold, vil påvirke fiskebestandenes vandringer, forskyve balansen i økosystemet og ha konsekvenser for fiskeoppdrett. Mer ekstremvær, tørke og flom skader avlinger i jordbruket. De fattigste rammes hardest av den utryktheten som følger med dårlig fangst og dårlige avlinger, og blant de fattigste er kvinner mest utsatt. I dag står Afrikas kvinnelige småbrukere for 70-80 prosent av produksjonen som går til lokal matforsyning. Til tross for deres sentrale rolle i matforsyningen, eier kvinner sjelden jord, og er avhengige av sine mannlige slektninger for å få bruksrett. Mange kvinner unnlater derfor å investere i jorda. Mangel på eierskap medfører blant annet at kvinner ikke kan opprette egne bankkontoer, eller bli medlemmer i landbrukskooperativer og bondeorganisasjoner. Usikre forhold rundt jordrettigheter gjør også at kvinnelige bønder vanligvis ikke får tilgang til myndighetenes jordbruksstiltak, som for eksempel subsidiert såkorn, kunstgjødsel, veiledning og informasjon.

Målt i verdi, kommer halvparten av all fisk som handles internasjonalt fra utviklingsland. 95 prosent av de som har fiske som levebrød bor i utviklingsland, i hovedsak basert på småskala fiske og småskala fiskeoppdrett. Halvparten av dem er kvinner. I dag er 30 prosent av verdens havfiskebestander overbeskattet, og 57 prosent fullt utnyttet. Bærekraftig forvaltning av de ville fiskeressursene, deriblant en reduksjon av ulovlig fiske og mindre svin i fisket og i verdikjeden, er viktig for å bidra til

tilgang på proteinrik mat. Å opprettholde innlandsfiske og fiskeoppdrett er også fundamentalt for å bidra til god mattilgang til store befolkningsgrupper. Av verdens totale innlandsfiske foregår 94 prosent i utviklingsland. Fiskeoppdrett er størst i Asia.

Den økte globale etterspørselen etter landbruksprodukter til mat og biodrivstoff, har bidratt til økt industriell landbruksproduksjon og økte utenlandske investeringer i utviklingsland. Gjennom store oppkjøp eller leie av land som ikke har en klar juridisk status, har dette blitt beskrevet av en rekke forskere og interesseorganisasjoner som ressursran eller landran (se faktaboks 3.1).

Boks 3.1 Landran (land grab)

Landran er et uttrykk som er brukt om en trend på 2000-tallet der kommersielle, ofte utenlandske, investorer tar over eierskap eller bruksrett til landområder og naturressurser i utviklingsland. Slike overtagelser kan i mange tilfeller skje uten at eierskapsforhold til jorda er kartlagt. Prosessen er gjerne preget av mangel på innsyn, åpenhet og konsultasjon med lokalbefolkningen som bor på eller bruker de aktuelle landområdene. Trenden har blitt sett i sammenheng med økt etterspørsel etter biodrivstoff, økt interesse for investeringer i skog og kommersielt landbruk, samt handel med karbonkvoter. Uttrykket blir også ofte brukt om avtaler som er inngått i full åpenhet og i tråd med myndighetene politikk, da det i mange tilfeller hersker tvil om lokale interesser er tilstrekkelig ivarettatt.

Landbruk er en betydelig bidragsyter til klimaendringer og redusert biodiversitet gjennom utslipp og avskoging. Derfor gis landbruket økt oppmerksomhet i klimahandlingene og begrepet klimasmart landbruk er lansert. Klimasmart landbruk innebærer både å tilpasse matproduksjon til et varmere og mer variabelt klima (se eksempel 3.6 og 3.7) og å redusere utslipp av CO₂. Den afrikanske union fremmer økte nasjonale investeringer i klimasmarte løsninger gjennom den Afrikanske handlingsplanen for landbruk (CAADP), hvor miljø og klima nå inngår som et tema.

Mål

Økt matproduksjon, sikring av rettigheter knyttet til jordbruksarealer og tilgang til utmarksressurser er viktige mål i norsk bistand. Norsk bistand innen primærnæringene vektlegger:

- Styrking av småbrukeres og spesielt kvinners formelle og reelle rettigheter
- Økt markedsadgang og økte investeringer fra privat sektor
- Bedret ernæring og levevilkår for den fattige delen av befolkningen
- Å sikre optimal og bærekraftig utnyttelse av ressursene
- Styrking av offentlig og lokal forvaltning
- At utviklingsland oppfyller internasjonale forpliktelser innen fiskeriforvaltning og forvaltning av økosystemer i vann

Virkemidler

Norge får anmodning om bistand på områder der Norge har markert seg internasjonalt, spesielt innen fiskeforskning, forvaltning og oppdrett. Samarbeid mellom Norge og utviklingsland i fiskerisektoren har de siste 15-20 årene i første rekke vært knyttet til forvaltning, utdanning og forskning. En evaluering²⁰ i 2009 konkluderte med at denne bistanden har vært vellykket, men at resultatene var mer synlige på nasjonalt nivå i samarbeidslandene enn blant de fattigste i disse landene.

Norsk landbruksbistand støtter blant annet klimarobust landbruk, landbruksforskning, landbruk som reduserer avskoging og krypskyting, og tiltak som reduserer ikke bærekraftig bruk av ressursene i utmark og naturreservater.

20 Evaluation of Norwegian Development Co-operation in the Fisheries Sector. Norad Evaluation Report 6/2008, Norad Evaluation Department January 2009

EKSEMPEL 3.1 FISKERIBISTAND I KERALA LEDET TIL OVERFISKE, MEN GA LÆRDOMMER FOR BISTANDEN

Det første norske bistandsprosjektet har blitt mye kritisert, men bidro til å danne grunnlaget for en moderne indisk fiskeriflåte. Satsingen synliggjorde også viktigheten av å sikre bærekraftig forvaltning av naturressurser. Dette påvirket den neste generasjonen av bistandstiltak.

Foto: Ken Opprann

Fiske på stranden i Kerala, nesten seksti år etter starten på Indiahjelpen.

Hvorfor: Ønske om å utvikle moderne fiskerier

Fiskeriprojektet i Kerala i India startet opp i 1952 og var Norges første statlige bistandsprosjekt.²¹ India hadde opplevd en stor sultkatastrofe i 1951, og Norge ønsket å bidra til å øke landets matforsyning. Gjennom samtaler ble Norge og India enige om fiskerisamarbeid i delstaten Kerala. Prosjektet hadde fire mål:

- å øke avkastningen til de indiske fiskerne ved hjelp av teknologioverføring i form av motorisering av båter og nye båt- og garntyper
- at omsetningen av fisk i økende grad skulle skje gjennom egne kooperativer organisert av fiskere
- å forbedre helseforholdene ved å bygge vannanlegg, latriner og helsesenter
- å arbeide for en høyere levestandard for befolkningen i området

Hvor mye: Bidragene fra Norge og India fra 1952-1972 var omtrent like store: om lag 122 millioner kroner fra Norge og en sum tilsvarende 120 millioner kroner fra India.

Resultater: En moderne fiskeflåte ledet til overfiske

Da Norge trakk seg ut av samarbeidet i 1972, hadde India utviklet en moderne fiskeflåte. Dette var først og fremst indiske fiskerimyndigheters bedrift. Norge bistod med å utvikle teknologi og eksperimentere med nye båttyper og redskapstyper. Norge bidro

dessuten til å utvikle virksomheter på land som båtbygging, fiskeforedling og fryseri. Fra situasjonen i 1950 da det knapt fantes motoriserte båter eller foredlingsfasiliteter, hadde Kerala i 1972 anslagsvis 4 000-5 000 motoriserte fiskebåter, 70-80 fryserier og 40-50 hermetikkfabrikker. Bedre båter muliggjorde helårsfiske, eksportindustri ga valutainntekter, og arbeidsplasser ga flere lønnet arbeid. Foredlingen ga særlig kvinner mulighet til å komme ut i arbeid. Familieinntektene økte, og i én landsby gikk antallet selveide hus opp med 70 prosent.²²

Fra 1961 ble havforskning lagt inn i programmet, og indiske myndigheter fikk ny kunnskap om fiskebestanden og bunnforholdene. Kunnskapen om ressursene lå likevel på etterskudd av investeringene i ny teknologi. Etter at det norske tiltaket ble avsluttet, begynte fisket å feile på grunn av overfiske.²³

Parallelt med å bygge opp fiskeri, bidro Norge til å bedre levekårene for lokalbefolkningen gjennom blant annet å sikre innbyggerne rent drikkevann. Mens Kerala-befolkningen i 1952 drakk forurenset brakkvann, hadde ingen i 1972 mer enn 200 meter til nærmeste drikkevannskilde. Kerala var i 2011 den indiske delstaten som ifølge FN skåret høyest på indikatorer for menneskelig utvikling (HDI). Årsakene til den positive utviklingen er sammensatte, og skyldes en rekke faktorer som ikke kan tilskrives det norsk-indiske samarbeidet direkte.

Lærdommer: Utvinning må skje basert på kartlagte ressurser

Keralasatsingen ble kraftig kritisert for manglende bevissthet om konsekvensene av endringene i samfunnet, som manglende fordeling, fremmedgjøring og økologisk krise. Historiker Jarle Simensen konkluderer likevel med at den norske bistandsinnsatsen til Kerala var langt mer vellykket enn sitt rykte. Lærdommene fra Kerala har bidratt til å forme norsk fiskeribistand. I dag er det i større grad en felles forståelse for at verdens fiskeressurser ikke er ubegrensede og må kontrolleres og forvaltes godt.²⁴ Siden prosjektet dekket både kristne og hinduistiske landsbyer, ga det også lærdommer om nødvendigheten av å tilpasse bistand til ulike kulturer og behov.

Kilder:
Simensen, J., 2003. Norsk utviklingshjelps historie 1.
Norad

²² Ibid

²³ Ibid

²⁴ Hersoug, B., Jentoft, S., Degnbol, P. (2005). "Fisheries Development. The Institutional Challenge".

²¹ Private tiltak via misjonen eksisterte allerede, og Norge hadde gitt støtte til FNs utviklingsarbeid

EKSEMPEL 3.2 FISKERIFAGSKOLE I TANZANIA GIKK FRA FIASKO TIL SUKSESS

Norsk bistand bidro til å bygge en fiskerifagsskole i Tanzania på 1970-tallet. Prosjektet ble bedømt som mislykket. Nitten år etter at den norske støtten ble avsluttet i 1993, er skolen fremdeles i drift og produserer resultater.

Foto: Ken Opprann

Hvorfor: Behov for utdanning innen moderne fiskeri

Mbegani Fisheries Development Center (Mbegani) ble grunnlagt i 1966 av tanzanianske myndigheter. De mente at landet hadde store uutnyttede fiskeressurser som kunne bidra til økonomisk vekst. Visjonen var et moderne fiske utenfor kysten og foredling av råvarene på land. For å få til dette var det behov for økt kompetanse og investeringer i utdanningsfasiliteter og utstyr. Norad begynte sin støtte til senteret i 1976, og skulle overføre kapital, kunnskap og teknologi.

Mbegani var tenkt som et eksempel på mottakerorientering, men det var en del utfordringer med dette. Tanzania var interessert i utdanning for å bygge opp en moderne fiskeindustri, mens Norad mente at senteret skulle prioritere opplæring av tradisjonelle småskalafiskere. Uenigheten ledet til uklarhet i mål, arbeidsplaner og rollefordeling.

Hvor mye: Norge støttet senteret med mer enn 275 millioner kroner i perioden fra 1976 til 1993.

Resultater: Faglærte arbeidere i fiskeri og skipsfart

Mbegani fiskerifagsskole er et av de mest kritiserte prosjektene Norad har vært involvert i, og har ofte blitt betegnet som en «hvit elefant». Begrepet blir brukt til å betegne et mislykket bistandstiltak.

I de første årene var prosjektet preget av forsinkelser og andre utfordringer. Tråleren Mafunzo som ble gitt til senteret som en del av den norske støtten, var etter norske forhold enkel, men likevel for avansert for lokale forhold. Undersøkelser i tanzaniansk farvann ble foretatt av forskningsfartøyet «Dr. Fridtjof Nansen» i 1982 og -83, og konkluderte med at fiskebestandene var relativt små. Forutsetningene for et industrielt fiske var ikke til stede, og få av studentene fra de første årene fikk jobb i industrien. Parallelt med diplom- og sertifikatkursene som var av henholdsvis tre og to års varighet, begynte senteret å tilby kortere kurs basert på enklere teknologi, som vedlikehold og reparasjon av uttbordsmotorer, bruk av ulike fiskeredskaper samt bearbeiding

og røyking av fisk. En gjennomgang²⁵ gjort av tiltaket i 1986 mente at det var kortkursene som hadde en positiv økonomisk innvirkning både for mennene som fisket og kvinnene som drev foredlingen.

De som var tilknyttet senteret fikk også et bra helsetilbud, og økt tilgang til nærmeste by gjennom en gratis busstjeneste. Et annet resultat fra den første perioden var et nytt og sikrere båtdesign som raskt ble populært blant fiskerne. De som fortsatte å bygge tradisjonelle båter kunne gjøre dette mer effektivt gjennom å benytte båtbyggeriet ved Mbegani, der det fantes elektrisitet og moderne utstyr. Gjennomgangen mente at disse resultatene var for små i forhold til de store summene Norge hadde brukt på tiltaket. Det endte med at Norge avsluttet støtten i 1993.

I årene etter at den norske støtten ble avsluttet, var skolen fortsatt i drift, men driften var betydelig redusert. I 2000 hadde elevtallet sunket fra 130 til 30. Noen effekter var likevel igjen av den norske støtten: En kvinnegruppe fungerte fortsatt. Ved å drive en lokal mølle og leie ut bygninger fikk de en liten inntekt. I tillegg fikk tidligere elever lett arbeid. Privat sektor i Tanzania hadde vokst, og elevenes kunnskap gjorde dem til attraktive arbeidstakere både innen fiske, skipsfart og industrien for øvrig.

Nitten år etter prosjektets slutt, har Mbegani blitt slått sammen med to andre sentre for å gjøre driften mer effektiv. Driften er lagt om i tråd med endringer i arbeidsmarkedet. Det gis for eksempel undervisning i fiske av tunfisk, som er en av få former for havfiske utenfor Tanzania som lønner seg. I 2011 hadde skolen 195 studenter, hvorav 73 var kvinner. Skolens ledelse sier at det norske bidraget på 1970- og 1980-tallet ga dem grunnlaget for å videreutvikle en kompetanse som i dag bærer frukter. Også tråleren Mafunzo har kommet til nytte. Siden Tanzania ikke har en egen kystvakt, brukes tråleren til å kontrollere illegalt fiske. Landets inntekter fra havfiske har økt betydelig de seneste årene.

Lærdommer: Ytre faktorer påvirker økonomiske resultater

Mbegani har bidratt med lærdommer om tilpasning til lokale forhold underveis i et tiltak. Det er også en lærdom at investeringer i nasjonale initiativer kan lønne seg. Tanzania opprettet selv senteret, og hadde vilje til å videreutvikle virksomheten etter prosjektets slutt.

En annen viktig lærdom er at kapasitetsbyggingstiltak innen industri og annen økonomisk virksomhet er avhengig av faktorer utenfor tiltakets kontroll. Privatisering av mye virksomhet i Tanzania og opprettelsen av en fiskesone som regulerte havfisket utenfor kysten av Øst-Afrika, var viktige grunner til at kompetansen utviklet ved Mbegani ble mer relevant.

Kilder: Den norske ambassaden i Dar es Salaam
Norad

²⁵ Evalueringsrapport 4/1986, Norad mail 1986. The Evaluation Report of the Mbegani Fisheries Development Centre

EKSEMPEL 3.3 FORSKNINGSFARTØY HAR KARTLAGT FISKERESSURSER

Kartlegging av fiskeressurser langs kysten av utviklingsland i Afrika og Asia har avverget bortkastede investeringer i fiskeflåten.

Foto: ©FAO/A. Procto

Nansenskipet ligger ved kai i Dakar i mai 2012 før et tokt langs kysten av Senegal, Mauritania og Marokko.

Hvorfor: Manglet oversikt over egne fiskeressurser

Etter avkoloniseringen var målet for mye av bistanden å bygge opp selvstendige økonomier i utviklingsland. Fiskerisektoren var blant sektorene mange av landene ønsket å utvikle, men det var mangelfull kunnskap om ressurstilgangen langs kysten av de fleste land. Fra 1977 ble den økonomiske kystsonen for mange utviklingsland utvidet fra 12 til 22 nautiske mil, og fra 1982 inn til 200 nautiske mil. Forventningene til forekomsten av fiskeressurser var store, og det var et ønske om å kartlegge ressursene for å kunne bygge opp en fiskeindustri.

I samarbeid med FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) og FNs utviklingsprogram (UNDP) tok Norge på seg å bygge og drifte forskningsfartøyet Dr. Fridtjof Nansen. Programmet ble opprettet i 1971, og fartøyet startet sitt arbeid i begynnelsen av 1975. Målet med Nansenprogrammet i denne perioden var å legge et grunnlag for utvikling av fiskerier basert på kunnskap om og kartlegging av fiskeressursene i landenes havområder. FAO var ansvarlig for programmet som helhet, og Havforskningsinstituttet i Norge sto for driften av forskningsfartøyet, noe de fremdeles gjør.²⁶

Hvor mye: Programmet ble finansiert av Norge, med støtte fra UNDP. De første årene varierte de årlige driftskostnadene fra om lag 30 til 36 millioner kroner (2012-kroner).

Resultater: Kartlegging sparte penger

Fiskeriforskningsfartøyet Dr. Fridtjof Nansen har siden 1975 bidratt med uavhengige data om fiskeressurser langs kysten av over 60 utviklingsland i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Uavhengige data har vært viktig for å legge realistiske planer for utbygging av fiskeflåten.

De viktigste resultatene i kartleggingsfasen var at flere land og regioner måtte justere sine forventninger og legge om sine planer om investeringer i fiskeflåten. I det som da var Burma (nå Myanmar), der myndighetene hadde vedtatt store investeringer fem år før kartleggingen, måtte de revidere og redusere planene, fordi Nansenprogrammet viste at omfanget av ressurser ikke sto i henhold til forventningene. Det samme gjaldt Sri Lanka, Kenya, Tanzania, Mosambik og Sumatra-regionen. Nansenprogrammet bidro til at landene satte mer realistiske mål for sin fiskeritvutvikling, og særlig for det industrielle fisket. De unngikk dermed å feilinvestere i å utvikle en industri som det ikke ville vært grunnlag for.

For land der det ble funnet store fiskeressurser, var det likevel langt frem til å utvikle fiskeriene. Dette skyldtes både mangel på kreditt, markedsrelasjoner, infrastruktur og kompetanse, både i offentlig forvaltning og privat sektor.

Mange land som fikk kartlagt sine ressurser i denne perioden viser fremdeles til disse dataene 30 til 40 år etter, selv om informasjonen nå er utdatert. Problemet for mange utviklingsland er mangel på fangstdata fra egen og utenlandsk flåte. Uavhengige ressursdata som Nansenprogrammet kan bidra med, er derfor viktig.

Lærdommer: Egen kompetanse og institusjoner er viktig

Ifølge en evaluering av Nansenprogrammet i 1982-83 ble resultatene best i de landene der god kommunikasjon rundt planlegging og gjennomføring av toktene hadde blitt vektlagt. En annen lærdom var at det hadde vært mangel på oppfølgende tiltak innen kompetansebygging, konsentrasjon av programmet og institusjonsstyrking. Dette ble viktige deler av Nansenprogrammet i det videre arbeidet på 1980- og 1990-tallet.

Den viktigste lærdommen ble for mange land at forventningene om at ressursene ville tilsvare omfanget av havområdene ikke nødvendigvis var tilfelle. Å forholde seg til realistiske ressursanslag i utviklingen av fiskerisektoren var en viktig lærdom for flere utviklingsland.

Kilde: Evaluation Report 4.82, NORAD februar 1983: Fisheries Research Vessel «Dr. Fridtjof Nansen» – FAO/UNDP/NORAD

²⁶ I statsbudsjettet for 2013 er det foreslått å bygge et nytt fartøy for å fortsette virksomheten.

EKSEMPEL 3.4 NY FISKERILOV HAR GITT ØKTE INNTEKTER OG MINDRE FORURENSING I VIETNAM

Gjennom et langvarig norsk-vietnamesisk samarbeid har Vietnam fått på plass en lov som gir tryggere rammebetingelser for fiskere og oppdrettere, reduserer presset på fiskeressursene og gir mindre forurensing.

Foto: Ken Oppravn

Fiskeoppdrett i Halong Bay, Vietnam

Hvorfor: Utdatert lovverk og press på fiskeressursene

Vietnam har lange tradisjoner innen fiske og oppdrett. Landet er tett befolket, og presset på naturressursene er stort. Landets lovverk fra 1989 for å beskytte fiskeressursene var utdatert og ikke tilpasset internasjonale pålegg om regulering og avfallshåndtering. I 1999 undertegnet Norge og Vietnam en avtale om å utarbeide en fiskerilov for Vietnam, og i 2004 trådte loven i kraft i hele landet. Lovverket skal sikre en miljømessig og økonomisk bærekraftig fiskerinæring og gi fiskere og oppdrettsnæring forutsigbare rammevilkår.

Fra 2005-2011 bisto det norske Fiskeridirektoratet og Fiskeri- og kystdepartementet Vietnam med å sette loven ut i livet. Norge støttet arbeidet med å utvikle forskrifter og regelverk, og bygge kompetanse om lovverket. Fem pilotprosjekter har gitt praktisk erfaring med hvordan lovverket fungerer. Basert på erfaringene fra pilotprosjektene har lovverket blitt revidert, og innen 2013 vil vietnamesiske myndigheter trolig vedta den reviderte loven.

Hvor mye: Prosjektet ble gjennomført i to faser i perioden 1999-2011. Samlet bidrag fra Norge var 34 millioner kroner. Vietnamesiske myndigheter bidro med 445 000 USD. I tillegg har FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) bidratt med faglig bistand.

Resultater: Økte inntekter og færre lovbrudd

Gjennom reguleringer har det nye lovverket bidratt til å redusere presset på Vietnams fiskeressurser, blant annet ved å øke satsingen på oppdrett. I 1996 sto fiske for 66 prosent av de samlede inntektene i sektoren. Ti år senere var andelen halvert. Samtidig økte inntektene fra oppdrett fra 31,4 prosent av de totale inntektene i 1996 til 67,2 prosent i 2007.²⁷ Den nye fiskeriloven har

dessuten innført reguleringer for å beskytte sårbare arter, og det er etablert 15 verneområder langs kysten.²⁸

Forvaltningsplaner, lisenser og kontroller har gitt bedre og mer forutsigbar forvaltning. I Thang Loi i Halong Bay-området har lokalbefolkningen fått tildelt oppdrettslisenser. Lisensene muliggjør kreditt og lån, og har bidratt til økt næringslivsaktivitet. En undersøkelse foretatt av lokale myndigheter viser at antallet fattige i kommunen er redusert fra 48 prosent til 18 prosent siden 2007.

Det er blitt satset mye på å øke kunnskapen om den nye fiskeriloven for å øke bevissthetsnivået og endre skadelig praksis. En undersøkelse²⁹ foretatt blant utvalgte fiskere fire år etter at loven ble innført, viste at lovbruddene hadde blitt redusert med mellom 50 og 70 prosent. De største endringene var at fiskerne i mindre grad enn tidligere forurenset det marine miljøet: De hadde gått over til lovlige kjemikalier og sørget for at forurenset spillvann ikke ble sluppet ut i sjøer og elver. Undersøkelsen viste også at fiskerne nå følger prosedyrer som å registrere fiskebåten, føre loggbok over fangst og bruke tillatt maskestørrelse på fiskegarn.³⁰

Kompetanseheving i den vietnamesiske forvaltningen har ført til at Vietnam deltar mer aktivt i regionalt fiskerisamarbeid og i internasjonale fora som FAOs fiskerikomité og FNs havrettskommisjon. Ved å delta i disse foraene har Vietnam mulighet til å fremme egne interesser og påvirke internasjonal politikk.

Lærdommer: Testing, lokalt eierskap og langsiktig samarbeid er suksessfaktorer

Flere gjennomganger og evalueringer konkluderer med at det norsk-vietnamesiske samarbeidet viser hvordan norsk fagkompetanse kan bidra til kapasitetsbygging i utviklingsland. Noen av suksessfaktorene som trekkes fram er:

- Lokal forankring. Alle utkast til lovtekster er utformet lokalt, for deretter å bli vurdert av norske fagekspert.
- Langvarig samarbeid og kontinuitet. Det norsk-vietnamesiske samarbeidet har gått over lang tid, og de samme institusjonene og personene har vært involvert. Dette har sikret en høy grad av kontinuitet i arbeidet.
- Bruk av pilotprosjekter. Å teste ut lovverket i praksis gjennom pilotprosjekter er en metode som brukes lite, men som viste seg nyttig for å sikre en praktisk og anvendbar lov.

Kilde: Vietnam Ministry of Agriculture and Rural Development: Establishment of Vietnam fisheries law and regulations. Phase II – Bringing law to life. Internal Project Review Report 2011

²⁷ Informasjon hentet fra Den norske ambassaden i Hanoi

²⁸ Ministry of Agriculture and Rural Development: Report on the Assessment of Fisheries Law's Impact on the Development of Vietnam Fisheries Sector. Hanoi, juli 2010

³⁰ ibid

²⁷ Tall innhentet fra Den norske ambassaden i Hanoi

EKSEMPEL 3.5 KLIMAROBUSTE AVLINGER I INDIA TAKKET VÆRE FORSKNING

Støtte til landbruksforskning har bidratt til utvikling av nye rissorter som kan overleve flom.

Foto: G.M.B. Akash

Flom er et vanlig fenomen i Sør-Asia. Hvert år går avlinger tilsvarende nok mat for 30 millioner mennesker tapt på grunn av flom.

Hvorfor: Mat for 30 millioner mennesker går tapt hvert år

India har tolv millioner hektar flomutsatt landbruksjord. Hvert år taper bønder i India og Bangladesh avlinger på opptil fire millioner tonn ris på grunn av flom. Dette er nok mat for 30 millioner mennesker.

Hvor mye: Norge har siden 1989 støttet CGIAR med 1,44 milliarder kroner. Resultatene under beskriver bare en liten del av CGIARs resultater. Flere eksempler på resultater gjennom CGIAR kan leses i kapittel 7, eksempel 7.3.

Resultater: 100 000 indiske bønder har fått økt matsikkerhet

Forskere hadde lenge visst om en indisk rissort som tåler å være under vann i over en uke, og dermed kunne være et godt alternativ for bønder i flomutsatte områder. Imidlertid produserte denne rissorten mindre enn andre rissorter. I 1980 lyktes International Rice Research Institute (IRRI), som er ett av de 15 CGIAR-instituttene, med å utvikle nye varianter som både kunne håndtere flom og gi god avling. Problemet var at risen smakte dårlig.

25 år senere tok IRRI opp arbeidet igjen, og lyktes mot slutten av 2000-tallet med å komme fram til en rissort som gir en økning i avlingene, selv om den blir oversvømt i opptil to uker. Risen hadde også kvaliteter som god smak, høy avkastning og motstand mot sykdommer.

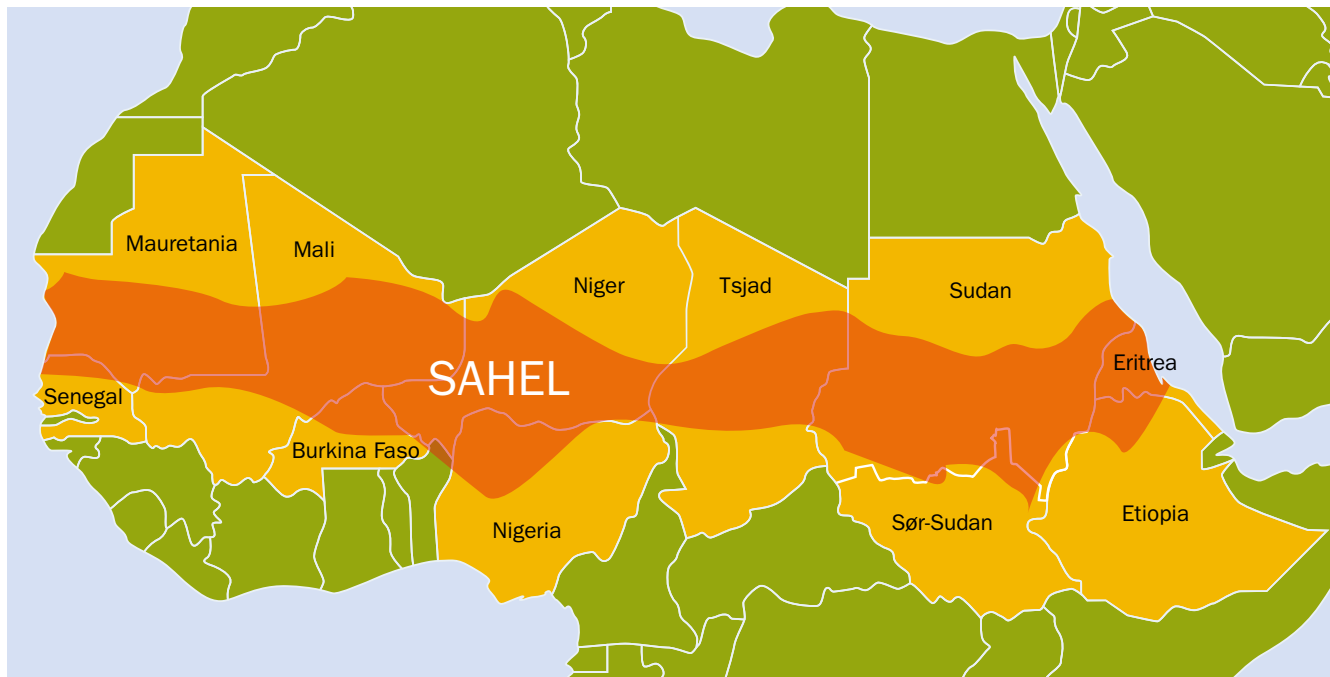
100 000 indiske bønder fikk tilgang til rissorten ett år etter at den ble lansert i 2009. Dette gir økt matsikkerhet for dem, deres familier, og de som kjøper produktene deres. Vanligvis tar det fire til fem år å teste en rissort, og ytterligere to til tre år til bønder får tilgang til den. IRRI har bistått myndighetene med å identifisere flomutsatte områder der såkorn kan distribueres uten å måtte vente til de blir masseprodusert.

Lærdommer: Økt avling er bare en del av løsningen

For å tilpasse landbruket til klimaendringene, trengs løsninger hvor smak, kvalitet og avling er ivaretatt i tillegg til klimarobusthet. Det er deretter viktig å ha på plass et effektivt og raskt program for distribuering av såkorn.

Kilder:
Norad og UD
International Rice Research Institute (IRRI)
Global Crop Diversity Trust
Rice Today Vol. 8, No. 2, April-June 2009

EKSEMPEL 3.6 FORSKNINGSSAMARBEID MED LOKALE BØNDER GIR BEDRE AVLINGER I SAHEL

Savannebeltet Sahel strekker seg tvers gjennom det afrikanske kontinentet, sør for Saharaørkenen.

Samarbeid mellom forskningsinstitusjoner og lokale aktører har skapt landbruksmetoder som gir større avlinger i tørt klima.

Hvorfor: Sahel rammes jevnlig av tørke og sultkatastrofer

Savannebeltet Sahel sør for Saharaørkenen er kjent for sine store sultkatastrofer som følge av tørke.

Tørrlandskoordineringsgruppa (TKG) er et nettverk som ble startet i 1997 av norske organisasjoner som jobber med kunnskapsproduksjon og kapasitetsbygging for å tilpasse landbruk til tørke. TKG startet økofarmprosjektet i Mali. Dette er et norskstøttet forskningsprosjekt som pågikk fra 1998 til 2004. Målet var å finne frem til teknikker som småbrukere i tørre områder kunne benytte for å øke produksjonen. Samtidig skulle de nye metodene bidra til å bevare miljøet og forbedre ernæringen for bøndene og lokalsamfunnet.

Hvor mye: TKG har gjennom samarbeidsavtalen med Norge mottatt 6 300 000 norske kroner årlig. Økofarmprosjektet har vært det største prosjektet i avtalen.

Resultater: 50 til 100 prosent større avlinger

Bønder som har anvendt de nye teknikkene i økofarmprosjektet kan vise til en økning i avlingene på 50 til 100 prosent. Mange bønder utenfor prosjektet har sett at metoder som gjødsling med

mikrodoser og bløtlegging av såkorn og frø fungerer, og har begynt å bruke dem. I prosjektområdet i Mali bruker nå rundt halvparten av bøndene økofarmteknikker. Prosjektet har også fremmet bruk av trær som kan forbedre ernæringen og utviklet måter å forbedre føringen av geiter og sauer. Økofarmprosjektet har siden blitt duplisert i Etiopia fra 2006 og Sudan fra 2007 – også der med gode resultater. I følge TKG har til sammen 2 335 bønder i Mali, Etiopia og Sudan tatt i bruk nye jordbruksmetoder basert på TKG-partnersnes forskning. Hver av bøndene antas å være ansvarlig for et hushold med gjennomsnittlig seks personer. Dette betyr at rundt 14 000 mennesker har nytt godt av bedre avlinger.

Lærdommer: Samarbeid mellom forskning og lokale aktører gir anvendbar kunnskap

Økofarmprosjektet er et eksempel på at forskningsprosjekter som involverer samarbeid mellom forskningsinstitusjoner, lokale organisasjoner og relevante myndigheter, har potensial til å frembringe ny kunnskap for å bedre matsikkerheten og bekjempe fattigdom. Et annet forhold som har vært viktig for å få gode resultater i økofarmprosjekter er at bønder i prosjektområdet har vært aktivt med i forskningsprosessen fra starten, gjennom å teste ut ulike teknikker og ved å dele resultatene med andre bønder.

Kilder:
Norad og Tørrlandskoordineringsgruppa
Jens B. Aune, professor Noragric/UMB: «Textbox 4: The Ecofarm project and its development impacts», side 10 i «Sluttrapporten for samarbeidsavtalen 2007-11» (mai 2012)

EKSEMPEL 3.7 ØKT PRODUKSJON MED MER KLIMAROBUST LANDBRUK I ZAMBIA

Organisasjonen *Zambian Conservation Farming Unit (CFU)* mener at det er mulig å øke produksjonen av mat gjennom klimarobust landbruk og samtidig redusere utslipp av klimagasser og ivareta naturmiljøet. Det er ikke uvanlig at avlingene mer enn dobles allerede første året etter omlegging til klimarobust landbruk.

Foto: Ken Opprann

Phiri Sinoya har drevet klimarobust landbruk siden 2009. Hvert år gir han opplæring til 100 bønder i sitt distrikt slik at de også kan ta i bruk metoden. På sine tre hektar har han økt produksjonen fra 65-70 sekker i året til 350-400 sekker i dag. For inntektene har han bygget seg nytt hus, kjøpt høns og griser og betalt for sin brors universitetsutdanning. Han har også installert strøm i huset.

Hvorfor: Ineffektivt landbruk er en fattigdomsfelle

De fleste av Zambias bønder dyrker mais på små jordlapper. Den tradisjonelle pløyingen av jorda virvler opp fruktbar jord som forsvinner som støv. Gjentatt pløying etterlater et hardpakket jordlag der mange av næringsstoffene er borte. Dette fører til dårlige avlinger. Fordi planterøttene ikke klarer å trenge gjennom det harde jordlaget, er avlingene dessuten sårbare for tørke og intensivt regn. Fattigdom og matmangel er resultatet. Når jorda blir utpint, må skog hogges for å rydde nye arealer som erstatning.

CFU promoterer en form for landbruk som reduserer inngrepene slik at jorda holder på næringsstoffene. Metoden kalles klimarobust landbruk. I stedet for pløying, graves det plantehull eller det rives opp en smal stripe i jorda der man skal så. Jorda rundt får ligge urørt og dekkes gjerne med organisk materiale for å beskytte og gjødsle. Målet er å få større utbytte på samme areal, uten å øke forbruk av vann og kunstgjødsel, og uten at jorda forringes. Etter hvert legges andre metoder til, som vekselbruk og planting av trær som kan samle nitrogen fra luften og bidra til gjødsling.

Informasjonsdeling via mobiltelefoner, bedre tilgang til markeder og lagre, og samarbeid med forhandlere av landbruksvarer og utstyr er en viktig del av programmet. Bruk av verdikuponger som innløses ved hjelp av en mobiltelefon gir rabatterte priser på landbruksvarer. Disse faktorene bidrar til å etablere klimarobust landbruk som et bærekraftig, kommersielt alternativ til tradisjonelt landbruk.

Siden 1996 har CFU etablert et nettverk av bønder som har gått over til denne formen for landbruk. Disse bøndene har igjen gitt opplæring til rundt 200 000 bønder i Zambia og inspirert tilsvarende satsinger i flere andre land i regionen.

Hvor mye: Siden 2007 har Norge bidratt med litt i overkant av 200 millioner kroner til CFU samt om lag 40 millioner kroner til to andre zambiske institusjoner som jobber med klimarobust landbruk. Dette inkluderer støtte til landbruksdepartementet gjennom et samarbeid med FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Norge er den største bidragsyteren, men EU og andre har de siste årene begynt å vise interesse for tiltakene, og støtten derfra er økende.

Resultater: Klimarobuste avlinger gir økonomisk trygghet

Bøndene som legger om til klimarobust landbruk opplever mellom 50 og 100 prosent økning i avlingene allerede det første året. I tillegg reduseres utgifter til drivstoff, gjødsel og sprøytemidler. De neste årene kan avlingene øke med ytterligere 50 til 100 prosent. For de som ikke har råd til trekkdyr og må grave plantehull, er omleggingen tung det første året. Fra og med det andre året kan plantehullene brukes om igjen, og arbeidsbyrden blir redusert.

Avlingene blir mindre berørt av endrede klimatiske forhold, slik at sjansen for feilslåtte avlinger blir redusert. Tørke i 2011 gjorde at mange bønder som drev tradisjonelt jordbruk mistet avlingen sin og måtte plante på nytt. Slik nyplanting innebærer ikke bare en fordobling av kostnadene, men gir også dårligere avling fordi den andre planting skjer etter de store nedbørsperiodene. Bønderne som praktiserer klimarobust landbruk ble ikke berørt av tørken i samme grad, og slapp å plante på nytt.

En dobling eller tredobling i produksjonen innebærer for mange en helt ny økonomisk frihet. Flere bønder forteller hvordan de på grunn av økte avlinger og inntekter har gått fra å bo i små, uferdige eller utette hus, til å bygge seg nye murhus. De forteller også at de kan sende barna på skolen. Mange har også kjøpt trekkdyr eller husdyr som høner eller griser slik at de har flere inntektskilder.

Oftest er det kvinnene som leder an i omleggingen. Mennene kommer etter når det viser seg at det er penger å tjene. Metoden er relativt lett å markedsføre fordi fokuset er på å øke bondens utbytte. Omleggingen til plantehull istedenfor pløying går ofte fint, men det er vanskeligere å overbevise bøndene om å drive vekselbruk og å plante en type trær som kan bidra til gjødsling. Mais er subsidiert i Zambia, og for mange bønder vil det innledningsvis innebære en økt kostnad å variere maisdyrkingen med andre produkter.

CFU bidrar også til klimarobust landbruk utenfor Zambias grenser. Det er etablert et felles afrikansk initiativ for økt produktivitet med mål om at 1,2 millioner bønder skal legge om til klimarobust landbruk. CFU har i samarbeid med lokale institusjoner i Uganda, Kenya og Malawi etablert prosjekter hvor i overkant av 70 000 småbrukere skal få opplæring og støtte til å legge om. Prosjektene er viktige for at beslutningstakere kan få førstehåndskjennskap til klimarobust landbruk i sitt eget land.

Lærdommer: Riktig opplæring og utstyr er avgjørende

CFU har brukt mye tid på å finne fram til utstyr og metoder som er spesielt tilpasset zambisk klima og vekstforhold. Det finnes mange eksempler på organisasjoner som har startet opp former for klimarobust landbruk uten å ha den nødvendige kunnskapen. Disse prosjektene slår ofte feil, og gir klimarobust landbruk et dårlig rykte.

Det er også en lærdom at kvinner, som ofte leder an i å ta i bruk nye metoder, kan spille en viktig rolle som endringsaktører. I tillegg er et viktig punkt at innsats på individnivå må sees i sammenheng med makroøkonomi. Maissubsidiene er en viktig påvirkningsfaktor i landbruket i Zambia, og CFU har måttet tilpasse sine tiltak til det.

Kilder:
Den norske ambassaden i Lusaka
Norad
The Conservation Agriculture Programme (CAP) Revising Food Insecurity and Environmental Degradation in Zambia, Mid-term Review final report July-August 2009

Foto: Ken Opprann

Veronica Nguloube begynte med klimarobust landbruk siden 2009 fordi hun ikke fikk tilstrekkelige inntekter ved å drive tradisjonelt landbruk. Hun forteller at det var veldig tungt arbeid det første året. Ngloube hadde ikke råd til å leie trekkdyr, og gravde hvert plantehull med hakke. Det viste seg å være verdt det. Det første året fordoblet hun avlingen sin. I dag får hun 165 sekker mais fra den samme jordflekken som før ga 30 sekker. Hun kan sende barna på skolen, og har kjøpt griser og høner.

Plantehullene kan brukes om igjen fra år til år, så det er lettere arbeid nå enn det første året. At hun kan kjøpe ugressmiddel, og har fått opplæring i å bruke det, har også minsket arbeidsbyrden. I år har hun begynt med vekselbruk og har plantet bønner for første gang. Dette bidrar til å bevare jorda, og gir nyttig variasjon i kostholdet.

OPPSUMMERING

Den tidlige fiskeribistanden ga lærdommer om at naturressursene ikke er ubegrensede og må forvaltes forsvarlig. Kunnskap om og kartlegging av ressursene er avgjørende for bærekraftig utnyttelse. Lovgivning er også en viktig faktor, som eksempelet fra Vietnam viser.

For utviklingsland, særlig i Afrika, er det et betydelig potensial for å øke produksjonen gjennom en omlegging til klimarobust produksjon. Eksemplene fra Sahel-regionen og Zambia viser at klimatilpasning kan være en god måte å redusere fattigdom på. For de fattigste gir en dobling av produksjonen store utslag på levestandarden.

Forskning på arter og metoder tilpasset et endret klima er viktig i dette arbeidet. Den Afrikanske Union fremmer økte nasjonale investeringer gjennom Den afrikanske handlingsplanen for landbruk (CAADP), hvor miljø og klima nå inngår som tema. En omlegging av landbruket forutsetter økt involvering av bønder i politikkutvikling, økte rettigheter for kvinner, økte investeringer i privat sektor og politisk vilje til å legge om landbruket. Endringer som kan forbedre nasjonal matsikkerhet vil normalt ta lang tid å gjennomføre. Støtte til nasjonale programmer bør derfor ha et perspektiv på 10 til 20 år. En klar ansvarsfordeling med klare mål for private og offentlige aktører, og siviltt samfunn, er en forutsetning for å oppnå endringer.

4. REN ENERGI

Det overordnede målet for bistanden er å avskaffe fattigdom, og i den sammenheng er tilgang til energi en viktig faktor. Det internasjonale energibyrået har anslått at det globale energiforbruket vil øke med 60 prosent i ikke-OECD land frem mot 2035. I dag lever 1,3 milliarder mennesker, én av fem mennesker på jorden, uten tilgang til elektrisitet. 2,7 milliarder bruker helsefarlige kokeovner som forbruker så mye biomasse at det mange steder leder til avskoging og skogforringelse. Samtidig er energiproduksjon og -forbruk en av de største kildene til de globale utslippene av klimagasser. Skal den globale klimautfordringen løses og klimamålene nås, må veksten i etterspørselen etter energi fra utviklingsland i økende grad bli møtt med fornybar energi og energieffektivisering. Dette kapitlet gir noen eksempler på resultater av norsk bistand til utvikling av ren energi.

A worker in a bright orange safety suit and helmet is working in a dark, rocky tunnel. The worker is positioned on the left side of the frame, leaning forward and using a tool. To the right, there is large, complex industrial machinery with blue and red components. The ground is covered in dark, jagged rocks. The lighting is dim, with a bright spot on the worker's suit and the machinery.

Sammen med Statkraft etablerte statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland, Norfund, i 2002 selskapet SN Power. SN Power har 38 kraftverk i produksjon og ni under utbygging, i ni land. Dette bildet er fra en vannkraftutbygging i Peru.

[Til innholdsfortegnelsen ↑](#)

Problembeskrivelse

I dag lever 1,3 milliarder mennesker uten tilgang til elektrisitet. Samtidig er produksjon og forbruk av energi en av de største kildene til utslipp av klimagasser. Veksten i etterspørselen etter energi fra utviklingsland må i økende grad dekkes med fornybar energi og energieffektivisering.

Økt tilgang til energi er avgjørende for sosial og økonomisk utvikling. Energertilgang er kanskje den enkeltfaktoren som har betydning mest for utviklingen av moderne samfunn. 2,7 milliarder lever uten tilgang til rentbrennende kokeovner og er dermed utsatt for innendørs luftforurensning. Hvert år dør inntil to millioner mennesker av luftveissykdommer forårsaket av innendørs luftforurensning.³¹ Bruk av biomasse til matlagning kan lede til avskoging og skogforringelse. Tilgang til elektrisitet kan forandre liv og samfunn ved å gi muligheter for næringsliv og sysselsetting, utdanning og bedre helsetjenester. Tilgang på strøm til private hjem har også store positive effekter. Det blir lettere for barn å gjøre lekser når de har leselys, mat kan lages og lagres forsvarlig, kvinners arbeidsbyrde blir lettere og informasjonstilgangen blir enklere når det blir mulig å bruke radio, TV, internett og mobiltelefoner.

31 Verdens helseorganisasjon. www.who.int

Mål

Målet med bistanden til ren energi er å øke tilgangen til elektrisitet for fattige land og folkegrupper, uten å øke klimagassutslippene fra kraftsektoren.

Virkemidler

Norge støtter blant annet:

- utbygging av distribusjonslinjer for å øke folks tilgang til strømmettet
- utbygging av vannkraft for produksjon av kraft til nett i utviklingsland
- løsninger der landsbyer får tilgang til elektrisitet ved hjelp av bl.a. solenergi og vannkraft uten å være tilknyttet landets strømmettverk
- tiltak som øker tilgangen til mer effektive og rentbrennende kokeovner der elektrisitet ikke er et alternativ

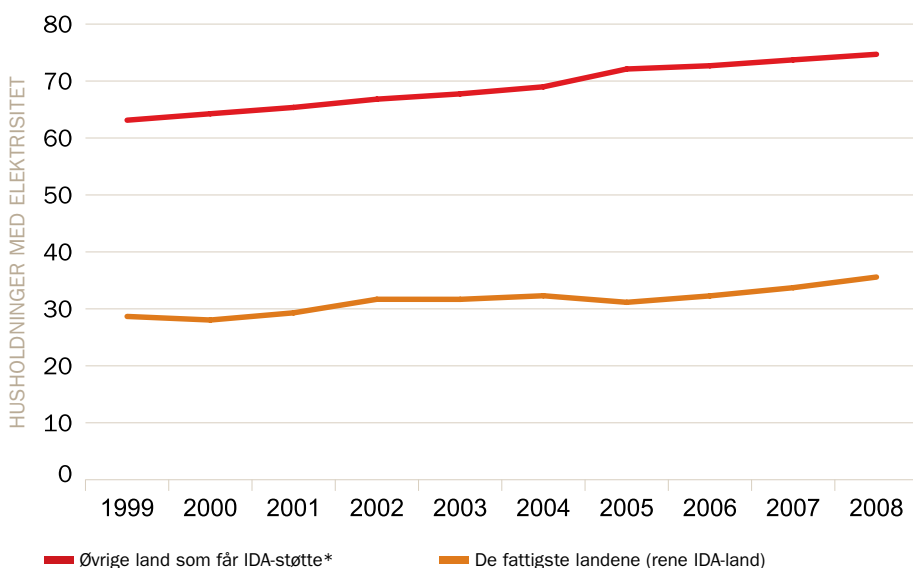
Det er et mål at bistanden skal være samfunnsbyggende og rettet mot den fattigste delen av befolkningen. For at energisamarbeidet skal ha en slik effekt, satser Norge systematisk på å fremme kvinners rettigheter og likestilling i samarbeidet (se boks 4.1). Kvinner og menn har ulike behov og ulik tilgang til makt og ressurser. Energiltak må utformes på en måte som tar hensyn til dette, og legger til rette for at tiltakene kommer både kvinner og menn til gode.

Lang erfaring med fornybare energikilder, spesielt vannkraft, har gjort norsk kompetanse etterspurt. For å skape bedre rammeverk for energisektoren i de landene Norge samarbeider med, er kapasitets- og institusjonsbygging viktig. Dette må være tuftet på solid eierskap hos mottaker, være forankret i mottakerlandenes prioriteringer og forvaltningsrutiner og være tilpasset mottakerens kapasitet.

Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland, Norfund, har som formål å utvikle privat sektor i utviklingsland gjennom kommersielle investeringer. Norfunds viktigste investeringsområde er fornybar energi. Det er store uutnyttede vannkraftressurser i mange utviklingsland. I Afrika er bare sju prosent av vannkraftpotensialet bygget ut. Dette er i tillegg den energikilden som ofte er rimeligst å bygge ut. Vannkraft er derfor det viktigste området for Norfund. Sammen med Statkraft etablerte Norfund i 2002 selskapet SN Power som investerer i utvikling av vannkraft og vindkraft i utviklingsland. Til sammen har Norfund investert 3,2 milliarder kroner i SN Power. Ved utgangen av 2011 hadde SN Power 38 kraftverk i produksjon og ni under utbygging, i ni land: Brasil, Chile, Filippinene, India, Nepal, Panama, Peru, Sri Lanka og Zambia. Total installert kapasitet var over 1300 MW. Dette gir strøm til millioner av mennesker. Beregnet reduksjon i CO₂-utslipp er to millioner tonn. Norfund har dessuten investert i et lite vannkraftanlegg i Bugoye i Uganda sammen med Trønderenergi (eks.4.3).

Basert på kunnskapen om at energi er en nødvendighet i kampen mot fattigdom og en forutsetning for økonomisk utvikling, ble initiativet Ren Energi for Utvikling lansert i 2007. I 2011 ble Norges internasjonale energi- og klimainitiativ, Energy +, lansert. Initiativet har som mål å oppnå økt tilgang til bærekraftig energi og redusere klimagassutslipp i utviklingsland. Norsk støtte gis til offentlige institusjoner, regionale og multilaterale organer, privat sektor samt organisasjoner i det sivile samfunnet. Godt styresett med vekt på åpenhet, ansvarlighet og anti-korrupsjon er overgripende og viktige prinsipper.

FIGUR. 4.1 STOR ULIKHET I STRØMTILGANG

Kilde: Verdensbanken

*Såkalte IDA Blend. Dette inkluderer land som kan ha rett til både IDA og IBRD-lån, og inkluderer bl.a. India, Pakistan, Vietnam og enkelte østeuropeiske land

Verdensbanken deler inn land i to kategorier: De fattigste, som bare får støtte via det Internasjonale utviklingsfondet (IDA), og mellominntektsland, som får en blanding av støtte fra fondet og lån fra utviklingsbanken (IBRD). Figuren viser at de fattigste landene kjennetegnes ved at en veldig liten andel av innbyggerne har tilgang på elektrisitet.

EKSEMPEL 4.1 KRAFTUTBYGGING HAR ØKT STRØMDEKNINGEN FRA 15 TIL 71 PROSENT I LAOS

Tilgang til strøm har bedret livet til folk på landsbygda og skapt nye økonomiske muligheter.

Foto: Ken Opprann

Solcellepaneler er en bra løsning for å skaffe strøm til områder som ligger utenfor elektrisitetsnettet.

Hvorfor: Mangel på elektrisitet hindret økonomisk vekst

På midten av 1990-tallet var mangelen på infrastruktur i Laos en flaskehals for økonomisk vekst og fattigdomsbekjempelse på landsbygda. I 1995 var strømdekningen på 15 prosent, og svært ulikt fordelt mellom by og bygd. Bare åtte prosent av befolkningen utenfor byene var knyttet til nettverket, mens 60 prosent av befolkningen i hovedstaden hadde elektrisitet. Myndighetene i landet satte derfor som mål å sikre tilgang til billig, konstant elektrisitet for 90 prosent av landets husholdninger før 2020. Landsbyelektrifisering ble en prioritet for elektrisitetssektoren i Laos. Mekongelva renner gjennom hele landet og gjør at hovedkilden til energinettet i Laos er vannkraft. Dette kompletteres med solenergi i landsbyene.

Norge har bidratt til denne landsbyelektrifiseringen gjennom Verdensbankens Rural Electrification Program siden 2005. Programmet skal elektrifisere utvalgte landsbyer og styrke landets elektrisitetsverk finansielt og operasjonelt. I første fase av programmet finansierte Norge infrastruktur, blant annet solcellepaneler. I andre fase, som startet i 2010, finansierer Norge kapasitetsbygging innen elektrisitetsutbygging.

Hvor mye: Mellom 2005 og 2010 var det norske bidraget på 56 millioner kroner. I fase to som går fra 2010 til 2014, bidrar Norge med 28 millioner kroner.

Resultater: Økt tilgang på strøm gir økonomisk aktivitet i landsbyene

Befolkningens tilgang til elektrisitet økte fra 15 prosent i 1995 til 71 prosent i 2010. Dette tilsvarer 734 600 husstander, hvorav 200 000 fikk strøm via Verdensbankens program. En årsak til at utbyggingen har vært mulig, er at landets statseide elektrisitetsverk gjennom Verdensbankprosjektet har økt sin kapasitet innen planlegging og gjennomføring av elektrisitetsutbygginger, samt å gjøre konsekvensanalyser for miljø og mennesker. Tiltak utenfor prosjektet har også bidratt til kapasitetsbygging.

I tillegg til å bygge ut strømmettet har programmet funnet løsninger for de som ikke er tilknyttet nettverket. Av de 200 000 husstandene som har fått strøm via prosjektet, har 35 000 nettverkfrie løsninger, som solcellepaneler eller små vannkraftverk. I tillegg sørget en særskilt satsing på de aller fattigste for at strømdekningen i landsbyer som allerede var knyttet til strømmettet økte fra 70 til 90 prosent. Satsingen ble designet slik at de dårligst stilte husholdningene skulle få tilgang på rentefri kreditt for å kunne betale for å bli knyttet til nettverket. I mange tilfeller gjelder dette kvinnestyrt husholdninger.

En studie i 2005 viste en gjennomsnittlig økning på 30 nye foretak som detaljhandler, risemøller og tekstilforetak i hver landsby etter at de fikk elektrisitet. Bruk av elektriske verktøy og apparater har økt levestandarden, og elektrisk lys gir bedre muligheter til å arbeide og gjøre lekser etter mørkets frembrudd.

Lærdommer: Kompetansebygging er like viktig som infrastruktur

Tiltaket bekrefter viktigheten av å basere bistandsinnsatsen på utviklingslandets egne prioriteringer og strategier. På denne måten oppnås en felles forståelse for målet for programmet og gjennomføringen blir mer effektiv. En annen lærdom er at det er effektivt å finansiere programmer sammen med veletablerte institusjoner som Verdensbanken. De har lenge vært til stede i Laos, noe som har gjort det mye enklere for Norge, som ikke har representasjon i landet, å følge opp prosjektet på en konstruktiv måte. En annen lærdom er at teknisk assistanse og kompetansebygging innen elektrisitetsutbygging er minst like viktig som finansiering av infrastruktur. Uten støtte fra eksterne ekspertkompetanse ville ikke Laos vært i stand til å gjennomføre en så rask elektrifisering.

Kilder:
Norad
Verdensbanken, www.worldbank.org

EKSEMPEL 4.2 KRAFTUTBYGGING I TANZANIA GA MER ENERGI, MEN SKADET SJELDENT ØKOSYSTEM

Kihansi-kraftverket synliggjør hvordan utviklingsland kan sikres tilgang på ren energi, samtidig som det illustrerer kostnadene ved ikke å gjennomføre grundige analyser tidlig av eventuelle negative konsekvenser for miljøet.

Vannkraft fra Kihansi står for 32 prosent av all vannkraft som produseres i Tanzania.

Hvorfor: Behov for ren energi til kraftsystemet i Tanzania

I 1991 begynte planleggingen av Lower Kihansi Hydropower Project i Tanzania. Kraftutbyggingen ble igangsatt for å møte landets økende behov for ren energi. Kraftverket skulle sikre bærekraftig og stabil leveranse av strøm til konkurransedyktig pris.

Da Norge valgte å støtte prosjektet i 1995, var byggingen av kraftverket allerede i gang. Norge gjennomførte en egen teknisk gjennomgang av prosjektet og denne viste at den opprinnelige miljøkonsekvensvurderingen til Verdensbanken ikke var god nok. En ny vurdering ble gjennomført. I forbindelse med denne undersøkelsen ble det oppdaget en hittil ukjent paddeart og flere ukjente plantearter. Vannsprøyt fra fossefallet skapte et spesielt mini-økosystem med arter som ikke var oppdaget noe annet sted i verden. Verdensbankens miljøprogram for området ble utvidet for å gjennomføre en helhetlig verneplan i samarbeid med lokal samfunnet, og inkluderte kapasitetsbygging for myndighetene innen vannforvaltning.

Hvor mye: Til sammen har byggingen av kraftverket kostet 237 millioner USD. Kraftverket er et spleiselag mellom Verdensbanken, Norge, Sida, tyske KfW, Den europeiske investeringsbanken og Tanzania. Norge bidro med 380 millioner kroner mellom 1995 og 2002. Som følge av bekymringer fra tanzanianske myndigheter, forskere og frivillige organisasjoner om miljøkonsekvensene av kraftverket ble Verdenbankprosjektet Lower Kihansi Environmental Management Project iverksatt fra 2001-2011. Miljøprosjektet har kostet drøyt seks millioner USD.

Resultater: Økt tilgang til energi, skade på biologisk mangfold I 2000 åpnet kraftverket. I dag står kraftverket for 32 prosent av

Tanzanias produksjon av vannkraft, noe som er 20 prosent av landets energiproduksjon.³³ Kraftverket har en kapasitet på 180 MW og en årlig produksjon på rundt 1000 GWh. Dette er større enn Alta-kraftverket i Norge, som er på 150 MW og har en middelproduksjon på 655 GWh. Kraftutbyggingen førte til store endringer i det som regnes som ett av verdens mest artsrike økosystemer.³⁴ Fordi mye av Kihansi-elva og fossen ble lagt i rør, mistet 95 prosent av økosystemet rundt fossen den naturlige vannsprøyten.³⁵ Dette presset ut fuktavhengige planter, mens planter som trives i tørrere klima tok over. Den sjeldne paddearten begynte å dø ut.

Miljøprosjektet innførte kunstige vanningsanlegg, og bygde stier og broer for å holde menneskelig trafikk unna det sårbare økosystemet. Samtidig måtte kraftverket produsere under maksimal kapasitet for å sikre vannførselen i elven. Dette innebar et økonomisk tap for Tanzania på tilsvarende 6,6 millioner euro årlig siden staten måtte kjøpe drivstoff for å produsere energi på andre måter.³⁶ Tiltakene lyktes i å gjenopprette mye av det opprinnelige økosystemet, men den sjeldne padden overlevde ikke i det fri. Det finnes nå bare noen eksemplarer som har overlevd i fangenskap.³⁷ Forsøk for å finne ut hva som skal til for å gjenopprette hele økosystemet og få paddene til å overleve i sitt naturlige miljø pågår.

Lærdommer: Balansen mellom energibehov og miljøkonsekvenser må vurderes på et tidlig stadium

Erfaringene fra Lower Kihansi Hydropower Project synliggjør behovet for å integrere miljøhensyn med utviklingshensyn, som ofte understrekes i diskusjoner om grønn økonomi (se tekstmot 2.3 i kapittel 2). Hadde en skikkelig miljøkonsekvensanalyse vært gjennomført før utbyggingen av Kihansi startet, og ikke først ett år etter, ville sannsynligvis miljøkostnadene for å ta vare på økosystemet blitt lavere. I vannkraftprosjekter og i andre utviklingsprosjekter er det å inkludere miljøhensynene utfordrende, men helt nødvendig.

Norsk bistand må operere i dette skjæringspunktet mellom økonomisk vekst og lokale og globale miljøulempere i vurderinger av prosjekter. Tiltak skal innrettes etter utviklingslandenes behov og ønsker, og myndighetene og lokalbefolkningen som blir berørt av tiltaket kan være like uenige om slike store infrastrukturtiltak som i Norge. Det er derfor viktig å legge til rette for dialog mellom ulike interessegrupper, og å bidra til at det utvikles kapasitet til å håndtere interessekonflikter i utbyggingssaker.

³³ <http://www.hydropowerafrica.com/files/2012/07/Leonard-Kassana-interview3.pdf>

³⁴ UNDP/UNEP/GEF (2001). "The Integration of Biodiversity into National Environmental Assessment Procedures". National case studies. Tanzania

³⁵ Dorggat and Millege, 2001, sitert i Zilihona, Innocent J.E. Responses of invertebrates to Human-Caused Disturbances in East African Tropic Rainforests: Conservation Implications. Academic dissertation, University of Helsinki 2003

³⁶ KfW, Tanzania: Lower Kihansi Hydropower Station. Ex post evaluation. 2006

³⁷ Soorae, P.S. (ed.) (2010). Global Reintroduction Perspectives: Additional case-studies from around the globe. IUCN/SSC Re-introduction Specialist Group, Abu Dhabi, UAE

³² <http://www.worldbank.org/projects/P105220/lower-kihansi-environmental-management-project-2?lang=en>

EKSEMPEL 4.3 VANNKRAFTVERK GIR MER REN ENERGI I UGANDA

Et lite vannkraftverk i Uganda ga jevnere tilgang på strøm.

Foto: Men Oppravn

Bakgrunn: Mangel på kommersielle investeringer i ren energi i Uganda

Norfund fikk i 2008 Trønder Energi med på etableringen av Trønder Power og utbyggingen av vannkraftverket Bugoye vest i Uganda. Det var da stort behov for strøm til hovednett, som hadde utkoblinger på mange timer hver dag på grunn av manglende produksjon. Samtidig hadde Uganda problemer med å tiltrekke kommersielle investeringer i energisektoren. Som en garanti for investeringen inngikk Trønder Power en avtale med Ugandas elektrisitetselskap, UECTL, om at de skulle kjøpe all kraften til en fastsatt pris i 25 år. 22 lokalt ansatte står for driften, med støtte fra kollegaer i Trønder Energi.

Hvor mye: Norfund har investert 65 millioner USD i Bugoye-kraftverket, både egenkapital og lån. Avtalen om kjøp av strøm fra kraftverket ville ikke gi tilstrekkelige inntekter til at investeringen ville lønne seg kommersielt. For å bidra til å gjøre prosjektet lønnsomt ga Norge 60 millioner norske kroner i bistand i form av et rentefritt lån. Dette lånet finansierte om lag en femtedel av anlegget. Lånet omgjøres til en eierandel som tilfaller Uganda når de øvrige lånene i prosjektet er tilbakebetalt etter ca. ti år. Denne løsningen førte til at prosjektet kunne gjennomføres.

Resultater: Ren energi og økt grunnlag for utenlandske investeringer

Kraftverket begynte å produsere strøm i 2009 og har nå en kapasitet på 13 MW. Dette er et lite kraftverk i norsk målestokk, men på investeringstidspunktet utgjorde dette om lag sju prosent av Ugandas kraftforbruk. I 2011 ble det produsert 82 GWh som er

på linje med målet. Norfund beregner at ut fra gjennomsnittlig strømforbruk i Uganda tilsvarer dette strømforbruket til 1,7 millioner mennesker. Produksjonen har ført til færre utkoblinger i hovednett. Unngåtte klimautslipp gjennom redusert bruk av dieselaggregater er beregnet til 54 000 tonn CO₂ i 2011. De unngåtte utslippene gir inntekter fra karbonkreditter.

Byggingen av kraftverket hadde sosiale konsekvenser for lokalsamfunnet. 33 familier måtte flyttes til nye bosteder samt at blant annet gravplasser, bikuber og buskap måtte flyttes. Et lokalt råd ble opprettet sammen med lokale myndigheter for å drøfte flyttingen og andre sosiale og miljømessige tiltak. Alle familier som måtte flytte fikk velge nytt bosted selv og fikk ny bolig gratis. I tillegg ble 566 husholdninger kompensert for tap av jord og fikk støtte til å tilpasse seg endrede livsbetingelser. Det ble også opprettet nye helseklinikker, malaria- og hiv/aids-programmer ble igangsatt, lokalbefolkningen fikk tilgang til rent vann og et utdanningsprogram på videregående nivå for kvinner ble startet.

→

Boks 4.1 Kvinneperspektiv i energisatsing

I forbindelse med utbyggingen i Bugoye var det fokus på at tiltaket skulle komme både kvinner og menn til gode. Følgende tiltak ble gjennomført:

- Kvinners rett til å eie land. Etablering av bankkontoer og skjøte på land til kvinnene som ble berørt av flytting i prosjektet. Dette er en liten revolusjon for de kvinnene det gjelder, i et land der det vanligvis er menn som eier jord, mens kvinner arbeider på jorda.
- Satsing på rekruttering og utdanning av kvinnelige medarbeidere. Bruk av lokal arbeidskraft var prioritert, og entreprenøren NOREMCO hadde i september 2008 totalt 176 arbeidere hvorav sju var utenlandske, 124 var fra nørområdet Kasese, og resten ugandere fra andre deler av landet. Av denne arbeidsstyrken var tolv prosent kvinner, noe som er en høy andel på anlegg både i Uganda og Norge. Trønder Power Ltd som driver Bugoye har totalt 22 medarbeidere, alle fra Uganda, hvorav direktøren og seks andre ansatte er kvinner.
- Bedring av kvinners helse, hverdag og framtidssikter. Prosjektet bygde en fødeklinikk i lokalsamfunnet. I et land der bare 42 prosent av barnefødsler overvåkes av kvalifisert personell er dette et viktig bidrag til kvinners og spedbarns helse. Vannposter ble også bygd, noe som bidrar til å redusere kvinners arbeidsbyrde siden det reduserer tiden som brukes på å hente vann. Støtteordninger for utdanning av jenter i lokalsamfunnet ble også etablert.

Prosjektet viser at det er mulig å gjennomføre denne typen utbygginger i land som Uganda. Selv om Uganda kommer dårlig ut på Transparency Internationals korrupsjonsliste, har ikke korrupsjon blitt påvist i forbindelse med utbyggingen. Derimot har Tronder Power opplevd noen problemer med å få betalt for kraftproduksjonen. Da prisen på øvrig kraft som UECTL kjøpte steg kraftig, stoppet betalingene til Tronder Power og andre kraftleverandører. På det meste hadde selskapet 24 millioner kroner utestående fra UECTL. Krisen ble løst gjennom nødlån fra Norfund og gjennom press fra norske og andre lands myndigheter på Uganda. De 24 millionene ble betalt og innbetalingene kommer nå i henhold til avtalen.

At problemene ble løst, og investeringen nå gir avkastning, kan øke andre selskapers interesse i å investere i infrastrukturprosjekter i utviklingsland.

Lærdommer: Lokal tilstedeværelse og åpenhet er viktig

Tålmodighet, lokal tilstedeværelse og samarbeid med myndigheter og partnere er sentralt. Kraftverket ble ferdigstilt før tiden, men ble dyrere enn planlagt. Erfaringen vil bidra til bedre budsjettering i fremtidige prosjekter.

I utgangspunktet fikk den norske partneren, Trønder Energi, mye positiv oppmerksomhet rundt viljen til å investere i et av verdens fattigste land. Våren 2012 ble selskapet kritisert i lokalpressen i Trøndelag for sitt engasjement i Uganda. Blant annet ble utbyggingen kritisert for å ha fjernet drikkevannskilden til lokalbefolkningen, noe som viste seg å være feil. Det er mange ulike miljøer som engasjerer seg i utviklingsprosjekter der kommersielle interesser spiller inn. Prosjektet viser at det er viktig å holde en åpen og god dialog med både berørte parter og ulike interesseorganisasjoner lokalt og hjemme i Norge.

Kilder
Norad, den norske ambassaden i Kampala, Norfunds virksomhetsrapport 2011, Trønderenergi

Laos Rural Electrification Program

OPPSUMMERING

Bistand til ren energi gir tydelige resultater i form av økt strømproduksjon. I tillegg er dette bistand som kan utløse større effekter fordi strøm er en så viktig faktor for andre sektorer som industri, næringsvirksomhet, utdanning og helse. Landsbyelektrifisering er viktig for at også de fattigste skal få tilgang til strøm. Eksempelet fra Laos viser hvordan slike tiltak kan legges til rette for å nå de aller fattigste.

For å nå målet om økt energitilgang uten økte klimagassutslipp, må bistanden legges til rette for økte kommersielle investeringer i ren energi. Internasjonal bistand vil ikke være nok til å sikre global tilgang til elektrisitet. Det må en betydelig innsats til fra privat sektor. Store investeringer trengs, og private selskaper har dessuten den nødvendige kompetansen for utbygging av infrastrukturen.

Vannkraftutbygginger er kapitalintensive prosjekter. Mange investorer er forsiktige med å investere i utviklingsland i frykt for at manglende gjennomføringskapasitet, korrupsjon eller manglende evne til å betale for strømmen, vil gi lav avkastning på investeringen. Offentlig bistand kan brukes til å redusere kommersielle selskapers risiko for tap, slik som eksempelet om Norfund og Trønder Energi i Uganda viser.

Eksempelet fra Kihansi Tanzania viser hvor viktig det er å gjøre grundige konsekvensanalyser på et tidlig stadium av vannkraftutbygginger. Balansen mellom energibehov og sosiale og miljømessige hensyn må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Derfor er det viktig med konstruktiv dialog mellom sivilt samfunn og private og offentlige aktører.

5. STATLIGE INNTEKTER FRA IKKE-FORNYBARE NATURRESSURSER

Store forekomster av naturressurser kan gi betydelige inntekter til et land, og har potensial til å løfte store deler av befolkningen ut av fattigdom. Likevel viser det seg at land med store forekomster av verdifulle, ikke-fornybare naturressurser ofte har dårligere økonomisk og sosial utvikling enn land med færre slike ressurser.³⁸ Det er mange eksempler på oljerike land der inntekten kun kommer noen få til gode, det være seg en utvalgt elite i landet eller internasjonale selskaper. Store kapitalstrømmer gjør et politisk system sårbart for interessekonflikter og korrupsjon, og svakt styresett gjør ofte at miljøhensyn nedprioriteres. I dette kapitlet presenteres tre eksempler på resultater av norsk petroleums- og skattesamarbeid med utviklingsland.

38 Se bl.a., Collier, Paul: The Political Economy of Natural Resources. Social Research Vol 77: No 4: Winter 2010

Oljevirksomhet i Timorhavet. I 2011 var Olje for Utvikling engasjert i 22 land, med bidrag på til sammen 291 millioner kroner.

Problembeskrivelse

I utviklingsland er maktforholdet mellom de regulerende myndighetene og de internasjonale investorene ofte ubalansert, og skattesatsen betydelig lavere enn i andre land. Dette kan skyldes mangel på relevant ekspertise og kapasitet, og mangel på politisk vilje til godt styresett. Kontraktforhandlingene foregår som oftest i det skjulte, med stor risiko for korrupsjon. Utfallet er i mange tilfeller kontrakter som først og fremst kommer selskapene til gode. Land med svake statlige institusjoner er også særlig sårbare for kapitalflukt, fordi skatteadministrasjonene ofte ikke har tilstrekkelig kapasitet til å utføre effektiv kontroll med selskapene. Det anslås at ulovlige kapitalstrømmer ut av ressursrike utviklingsland er mange ganger større enn den totale bistanden til de samme landene.³⁹ Dette fører til at landene går glipp av store skatteinntekter, som er avgjørende for utvikling og velstandsøkning.

Uten et lovverk som legger til rette for full åpenhet om hvordan ressursene forvaltes, er faren for omfattende korrupsjon stor. Dersom utvinningen av ressurser gjøres uten hensyn til miljøet, kan den også føre til store naturødeleggelser. Dette rammer særlig befolkningen som lever av naturressursene i de berørte områdene. Samfunnsøkonomien kan også komme ut av kontroll, med negative konsekvenser for andre sektorer og næringer, og påfølgende tap av arbeidsplasser og inntekter. Maktkampen om å få kontroll over ressursene kan i verste fall få voldelig utfall. Land som har svake politiske institusjoner og lav kapasitet i statsapparatet er særlig utsatt for voldelige konflikter.

Det er mange faktorer som kan bidra til at naturressurser kan bli en forbannelse, snarere enn en velsignelse. Det betyr ikke at ressursforbannelsen er unngåelig. Norge er et eksempel på et land som i det store og hele har unngått problemene beskrevet ovenfor. Gjennom petroleums- og skattesamarbeid med utviklingsland bruker Norge denne erfaringen til å bistå andre land i å sikre god forvaltning av sine ressurser, og sørge for at de bidrar til utvikling for hele befolkningen.

39 Baker, Raymond W. *Chapitalism's Achilles Heel* John Wiley and Sons, Inc., 2005

Mål

Programmet *Olje for utvikling* (Ofu) har som mål å bidra til økonomisk, sosial og miljømessig forsvarlig petroleumsforvaltning som ivaretar hensynet til kommende generasjoner. Gjennom *Skatt for utvikling*-programmet (Sfu) bidrar Norge til å forbedre skattesystemer og øke skatteinntekter i samarbeidsland. Med bedre skattesystemer menes mer rettferdig beskatning, større grad av aksept for skattlegging og styrking av den sosiale kontrakten mellom staten og skattebetalerne. Resultatoppfølgingen vektlegger både overordnede mål om fattigdomsreduksjon og økonomisk utvikling, og endringer i forvaltning og lovarbeid.

Virkemidler

Gjennom *Olje for utvikling* deler Norge sin lange erfaring som en ansvarlig forvalter av petroleumsressurser. Programmet er ikke en motsetning eller et alternativ til å utvikle ren energi i utviklingsland. Det internasjonale energibyrådet, IEA, setter i sin rapport om verdens energitilstand i 2011⁴⁰ opp et scenario for å øke verdens energibruk uten at den kritiske terskelen på to grader global oppvarming overskrides. I dette scenarioet må bruken av fossilt brensel reduseres til 62 prosent av verdens energiforbruk innen 2035. I 2009 var andelen 81 prosent. Det er altså overveiende sannsynlig at fossilt brensel kommer til å være en viktig energikilde i mange år fremover. Gjennom *Olje for utvikling* bidrar Norge til at disse ressursene kan utvinnes og forvaltes på en så forsvarlig måte som mulig.

Ofu bistår samarbeidslandene med å definere spillereglene for hvordan ressursene forvaltes. Det innebærer å etablere politiske og juridiske rammeverk som legger til rette for åpenhet, forutsigbarhet og klar ansvarsfordeling. En god petroleumslov er ikke mye verdt dersom den ikke følges opp. Derfor bistår Ofu også med kapasitetsbygging for å sette institusjonene i stand til å endre praksis i henhold til nytt lovverk samt å håndheve lovene. I tillegg støttes parlamentarikere, sivilt samfunn og media for å bidra til at myndighetene ansvarliggjøres overfor innbyggerne.

I 2011 var Ofu engasjert i 22 land, med bidrag på til sammen 291 millioner kroner.

40 World Energy Outlook 2011. International Energy Agency (IEA)

Programmet omfatter kapasitets- og institusjonsbygging hos offentlige myndigheter i samarbeidslandene innen ressursforvaltning, miljøforvaltning og finansforvaltning. Godt styresett, åpenhet og anti-korrupsjon er tverrgående i de tre områdene.

En stor del av programmet *Skatt for utvikling* består av institusjonssamarbeid mellom det norske Skattedirektoratet og skatteetatene i Mosambik, Tanzania og Zambia. Samarbeidet er i hovedsak rettet mot revisjon av internasjonale selskaper i utvinningsindustrien. Bedre kontroll med disse selskapene kan resultere i økte skatteinntekter til landene, og redusert kapitalflyt ut av landene. I tillegg støtter *Skatt for utvikling* det internasjonale pengefondet IMF's arbeid rettet mot naturressursforvaltning og skatt i en rekke utviklingsland, skatterelatert forskning samt lokale og internasjonale organisasjoner som jobber for å sette utfordringene knyttet til skatteunndragelse og kapitalflukt på agendaen. Dette inkluderer støtte til sivilt samfunn og andre initiativ som kan bidra til større åpenhet om statens inntekter fra naturressurser, og for bedre fordeling av skatteinntektene.

Hovedvekten av norsk bistand til godt styresett er basert på institusjonssamarbeid rettet mot å bygge opp samarbeidsinstitusjonenes egen forvaltningskompetanse. Langsiktighet er nødvendig for å kunne oppnå varige resultater. I tillegg trengs det reell politisk vilje til å etablere åpenhet og forutsigbarhet i sektoren. Solid forankring på høyt politisk nivå er svært viktig i land med et hierarkisk politisk system.⁴¹

I Mosambik ble det første norskstøttede programmet for å bygge kapasitet innen likestilling i energi- og oljesamarbeidet igangsatt i 2012. Programmet skal over en treårsperiode bygge kapasitet i olje- og energiinstitusjoners arbeid med kvinners rettigheter og likestilling. Dette innebærer blant annet å øke arbeidsmuligheter for kvinner i sektoren samt at konsultasjoner med lokalsamfunn som berøres av oljeutbygging må ta hensyn til at kvinner og menn har ulik tilgang til beslutningsarenaer, ressurser og informasjon.

41 Evaluation of the Norwegian Petroleum-Related Assistance : Case Studies Regarding Mozambique, Bangladesh, East Timor and Angola. Danish Energy Authority, 2007

EKSEMPEL 5.1 OLJEBISTAND HAR BIDRATT TIL PETROLEUMSFOND OG STYRKET FORVALTNINGEN PÅ ØST-TIMOR

En av verdens yngste oljenasjoner tok inn 1,3 milliarder USD i petroleumsskatt i 2011, og har tilsvarende 60 milliarder norske kroner satt av i et petroleumsfond. Samarbeid med Norge og bruk av norsk kunnskap og erfaringer har lagt grunnlaget for denne positive utviklingen.

Foto: Eni

Oljearbeidere, Øst-Timor

Hvorfor: Store petroleumssressurser, lav forvaltningskapasitet

Den første øst-timoresiske statsministeren, Mari Alkatiri, hadde som flyktning i Angola under Indonesias okkupasjon av hjemlandet sett hvordan petroleumsinntekter ble misbrukt og forsvant. Han hadde også hørt om det norske petroleumssamarbeidet med Mosambik. Da Alkatiri returnerte til Øst-Timor og ble statsminister i 2002, ba han om norsk hjelp til å bygge opp en petroleumsforsvaltning basert på Norges erfaringer. Utfordringene den nye staten sto overfor var enorme. Samtidig satt landet på betydelige petroleumssressurser: Indonesia og Australia hadde samarbeidet om produksjon i Timorhavet i over ti år allerede, og deler av denne produksjonen tilfalt den nye staten Øst-Timor. I tillegg ble det vurdert at landet hadde et betydelig petroleumspotensial i sine suverene områder. Et institusjonssamarbeid ble inngått i 2003 for å bygge opp en petroleumsforsvaltning.

Prosjektet skulle overføre erfaring og kompetanse til Øst-Timor slik at landet selv kunne forvalte sine petroleumssressurser på en god måte. Det har blitt gitt bistand innen flere petroleumsfaglige disipliner som lisensiering av offshore-blokker, geologi, produksjonsmåling, feltutvikling, utvikling av databaser samt petroleumsjuridisk rådgiving. Senere ble programmet utvidet med inntektsforvaltning, stipendprogram med blant annet masterstudenter i Norge og miljøforvaltning som utslippsregulering og innsamling av miljødata.

Hvor mye: Etter nær ti år med institusjonssamarbeid innen petroleumsforsvaltning har Norge bidratt med i overkant av 100 millioner kroner i bistand. Midlene er i hovedsak gått til styrking av petroleumsforsvaltningen gjennom tilstedeværelse av petroleumsekspertise samt kompetansefremmende tiltak, bl.a. utdanning av øst-timoresere i petroleumsfag.

Resultater: Gode forvaltningsinstitusjoner og oljefond

Ved hjelp av den norske støtten har Øst-Timor bygd opp:

- relevante forvaltningsinstitusjoner
- et nasjonalt petroleumsfond som sikrer åpen forvaltning av inntektene under parlamentarisk kontroll
- prosedyrer for utlysning av lisenser
- regelverk for alle sider ved leting, utvinning og beskatning inkludert miljøforvaltning

Øst-Timor er i dag det mest petroleumssavhengige land i verden ved siden av Sør-Sudan. Landets inntekter kommer i dag i sin helhet fra et fellesområde med Australia. Forhandlinger i perioden 2002 til 2006 økte Øst-Timors andel av inntektene fra dette store havområdet fra 0 til 90 prosent.

Petroleumsskatteloven og petroleumsfondsloven ble enstemmig vedtatt i parlamentet i 2005, bygd på erfaring fra norsk forvaltning. Det har vist seg viktig med en god faglig oppfølging og kontroll med implementeringen av lover og regler. Store beløp står på spill gjennom revisjon av oljeselskapenes regnskaper. Petroleumsskatt på nær 1,3 milliarder USD ble betalt inn i 2011, i følge Øst-Timors finansdepartement.

Det norske Statens pensjonsfond utland har vært modell for Øst-Timors petroleumsfond. Norske rådgivere har stått sentralt i utarbeidningen. Petroleumsfondet hadde ved utgangen av mai 2012 tilsvarende over 60 milliarder norske kroner på bok. Norske finansrådgivere spilte en viktig rolle da Øst-Timor som tredje land i verden oppfylte kravene til gjennomføring av Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) i 2010 (se boks 5.1).

Samarbeidet har bidratt til utdanning i petroleumssrettede fag for et stort antall østtimoresere for en svært lav kostnad. Sammen med kapasitetsbygging for offentlige myndigheter har det bidratt til at det timoresiske oljedirektoratet ikke lenger har like stort behov for internasjonale rådgivere.

→

Etter hvert som petroleumsinntektene har økt betraktelig de siste seks årene, har det vært en engasjert debatt om hvor mye landet skal bruke av petroleumsinntektene, som begrenses av handlingsregelen som ble vedtatt i 2005. Staten trenger tid til å bygge opp en administrasjon for å håndtere innkjøp og utgifter, og petroleumsfondet har bidratt til å bremse overforbruk. Øst-Timor har oppnådd gode oljeavtaler, god skatteinntang og full åpenhet om petroleumsinntektene. Avkastningen av Ofu-programmet på Øst-Timor har vært betydelig, noe også sentrale myndighetspersoner understreker.

Boks 5.1. Extractive Industries Transparency Initiative, EITI

EITI er et globalt initiativ for å ansvarliggjøre myndigheter gjennom å kreve åpenhet om inntekter fra naturressurser. Land som ønsker å delta i EITI, blir først EITI-kandidater.

Et EITI-kandidatur innebærer visse forpliktelser. Myndighetene forplikter seg til å offentliggjøre inntekter de mottar fra selskaper som utvinner naturressurser i landet og det kreves at selskapene offentliggjør sine betalinger til myndighetene. En uavhengig administrator sammenholder informasjonen fra myndigheter og selskaper, og prøver å forklare eventuelle avvik. En EITI-kandidat må også utarbeide en arbeidsplan, som diskuteres og vedtas av en gruppe der både myndigheter, selskaper og sivilt samfunn deltar.

Etter å ha blitt EITI-kandidat har landet 2 ½ år på seg til å bli godkjent som EITI-land. Dette innebærer en uavhengig vurdering av hvordan landet gjennomfører EITI-kravene, og hvilke tiltak som bør iverksettes for å oppnå bedre og raskere framgang. Land må gjennom en vurdering minst hvert femte år for å beholde sin EITI-status. Per september 2012 oppfyller 14 land EITI-kravene, mens 22 land er EITI-kandidater.

EITI, som har et styre bestående av representanter for myndigheter, selskaper og sivilt samfunn, ble etablert i 2003. Norge har støttet EITI fra starten, og det internasjonale sekretariatet har holdt til i Oslo siden 2007. Norge ble EITI-godkjent i 2011.

Lærdommer: Petroleumssamarbeidet med Øst-Timor kom i gang samtidig som landet skulle i gang med å bygge opp institusjoner for å forvalte ressursene. Det å komme inn tidlig gjorde det enklere å etablere gode styringsverktøy for sektoren. Det svake institusjonelle utgangspunktet bidro til å gjøre bistanden mer effektiv fordi det ikke fantes like sterke etablerte maktstrukturer i oljeforvaltningen som i land som har produsert olje lenge. Motstanden mot reform var derfor mindre. En annen viktig lærdom fra Øst-Timor er at femårige perspektiver, som er den typiske rammen for langsiktig utviklingssamarbeid, er for kort til å oppnå varige resultater når utgangspunktet er så svakt.

Erfaringen fra Øst-Timor og andre stater der det finnes få mennesker med nødvendig utdanning og kompetanse, er at et intensivt utdanningsprogram bør iverksettes i en tidlig fase. Da kan de nyutdannede delta over lengre tid i kompetanse- og erfaringsoverføringen. Den faste tilstedeværelsen av norske rådgivere, særlig i en tidlig fase av samarbeidet, bidro til kontinuitet i opplæringen og kunnskapsoverføringen. Samtidig var det en til dels stor utfordring å finne kvalifiserte, timoresiske motparter. Det var også krevende for de norske rådgiverne å finne balansen mellom å gi råd og selv utføre helt nødvendige oppgaver for å sikre en god forvaltning i sektoren.

Kilder: Den norske ambassaden i Jakarta og Norad

EKSEMPEL 5.2 SKATTESAMARBEID HAR ØKT INNTEKTENE FRA PETROLEUMSVIRKSOMHET I MOSAMBIK

Kompetansebygging i skatteetaten har gjort Mosambik bedre rustet til å sikre seg en rimelig andel av inntektene fra utvinning av naturressurser.

Foto: Marit Strand

Gasstanker fra Matola Gas Company

Hvorfor: Lite erfaring med skattlegging av petroleumsvirksomhet

Etter store funn i 2010, 2011 og 2012 er det påvist opp mot 2,8 trilljoner kubikkmeter utvinnbar gass i Mosambik. Funnene plasserer Mosambik blant de elleve største gassnasjonene i verden. Landet er dermed i en helt annen situasjon enn for bare få år siden, og har selv identifisert et behov for økt kapasitet innen skatteinnkreving fra internasjonale selskaper for å sikre seg en rettmessig andel av inntektene. I 2010 inngikk Norge et skattesamarbeid med Mosambik, der formålet er å øke skatteinngangen fra landets naturressurser.

Institusjonssamarbeidet mellom det norske Skattedirektoratet og Mosambiks skatte- og tolletat skal øke kompetansen til å planlegge, gjennomføre og følge opp skatterevisjoner av store aktører i petroleumssektoren. Norge gir også støtte til generell kompetansebygging i skatteetaten, i samarbeid med blant andre Tyskland, Belgia og Storbritannia. I tillegg støtter Norge sivilsamfunnsorganisasjoner som bidrar til EITI-kravene om åpenhet om inntekter fra naturressurser (se boks 5.1). Norge har også bidratt til et forskningsprosjekt i regi av CMI om utvikling av skatteetatene i Mosambik, Tanzania og Zambia. I to regionale samlinger delte disse tre skatteetatene og den norske skatteetaten erfaringer om bl.a. beskatning av internasjonale selskaper.

Hvor mye: Støtten til skattesamarbeidet har siden 2010 vært på 13,9 millioner kroner. Støtten til relevante sivilsamfunnsorganisasjoner har vært på 11,8 millioner kroner i perioden 2007-2012.

Resultater: Høyere skatteutbytte fra petroleumssektoren

Mosambik har økt skatteinntektene med 0,5 prosent av BNP hvert år de siste fem årene, og norsk støtte har bidratt til dette. Som ledd i skattesamarbeidet bisto norske revisorer i 2011 toll- og skattemyndighetene i Mosambik i arbeidet med skatterevisjon. Til nå er et beløp tilsvarende flere millioner USD innbetalt i ekstra

skatt som resultat av denne gjennomgangen. Det viktigste resultatet er likevel at det er fastslått prinsipper for beskatning i den kompliserte petroleumssektoren, og at skatteetaten har fått erfaring med å foreta slike gjennomganger. Dette kan innbringe flere hundre millioner USD i økte skatteinntekter de kommende årene.

Mosambik fikk også nyttige innspill fra erfaringsdelingen til praktiske løsninger tilpasset lokale forhold og problemstillinger. Salget av Cove Energy's andel i landets Anadarko-blokk til thailandske PTTEP i 2012 viser inntektpotensialet ved beskatning av petroleumssektoren. Salget førte til at Mosambik mottok 175 millioner USD i kapitalskatt.

Mosambik leverte i 2011 sin andre rapport til EITI. I forberedelsen av rapportene har Mosambik styrket sine interne kontrollrutiner med skatteinntektene. Norsk støtte til sivilsamfunnsorganisasjoner, og særlig Centre for Public Integrity (CIP) i Mosambik, har bidratt til høyere kvalitet på den andre EITI-rapporten enn den første. Dette fordi CIP ved hjelp av støtten har kunnet produsere relevante bakgrunnsdokumenter og delta aktivt i utformingen av rapporten. Norge gir sammen med Canada direkte støtte til utarbeidelsen av den tredje landrapporten.

Gjennom skattesamarbeidet med Norge er Mosambik blitt bedre rustet til å kreve inn sin rettmessige andel av inntektene fra utvinning av naturressurser. Det er likevel først i årene som kommer, når de store inntektene begynner å strømme til statskassen, at det vil vise seg om innsatsen kommer befolkningen i Mosambik til gode. Et viktig spørsmål blir hvordan Mosambik vil bruke gassinntekter til å skape økonomisk vekst i andre sektorer, særlig i landbrukssektoren som 80 prosent av befolkningen livnærer seg av. Trolig vil størsteparten av inntektene avsettes i et investeringsfond, for å komme andre sektorer til gode.

Lærdommer: Klart definert behov er en forutsetning for et effektivt samarbeid

Skattesamarbeidet ble etablert etter Mosambiks ønske. Norges kompetanse innen beskatning av internasjonale selskaper var velkjent, og ble etterspurt av myndighetene. De foretrakk institusjonssamarbeid framfor å hyre inn konsulenter, da man var ute etter en mest mulig praktisk tilnærming. Erfaringsdeling har blitt trukket fram som det mest positive ved samarbeidet. At behovet var klart definert, og at støtten ble innrettet slik mottakerinstitusjonen ønsket, har vært viktig for at støtten har gitt økte skatteinntekter.

Å støtte både statlige myndigheter og sivilsamfunnsaktører, har vært nyttig for å øke åpenheten om forvaltningen og inntektene fra oljeressursene.

Kilder: Norad og den norske ambassaden i Maputo.

EKSEMPEL 5.3 FORBEDRET SKATTESYSTEM GIR ØKTE INNTEKTER TIL STATEN I ZAMBIA

Skattesamarbeid med blant andre Norge har ført til reformer som gir Zambia større inntekter fra gruvesektoren.

Foto: Jan Speed

Kobberutgraving i Kansanshigruvene. Zambia er den største produsenten av kobber i Afrika.

Bakgrunn: Inntekter fra Zambias kobberressurser gikk ut av landet

Zambia har vært den største produsenten og eksportøren av kobber i Afrika helt siden 1940-tallet, og er også en betydelig aktør på verdensmarkedet. Etter privatiseringen av kobbergruvene i landet mot slutten av 1990-tallet, har produksjonen blitt mer enn tredoblet. Siden 2003 har det også vært en radikal prisutvikling, slik at verdien av kobbereksperten økte fra 350 millioner USD i 1999 til 8 400 millioner USD i 2011.

Det var enighet om at en andel av denne økningen i eksportverdien burde tilfalle de nye internasjonale investorene. Når kobberprisen fortsatte å øke dramatisk ble det også åpenbart at de avtalene som ble inngått med gruveselskapene under privatiseringen ikke i tilstrekkelig grad ivaretok den zambiske statens interesser. I perioden etter privatiseringen tilfalt kun én til fem prosent av eksportverdien av kobber staten. Til sammenlikning hadde staten i Botswana i samme tidsperiode sikret seg 70-75 prosent av eksportverdien av diamanter via inntekter fra direkte eierskap og skatt. Fra 1998 til 2007 utgjorde kobbereksperten 19,8 prosent av Zambias brutto nasjonalprodukt, mens statens inntekter fra kobber var 1,6 prosent av totale skatteinntekter i Zambia.

Kobber er en ikke-fornybar ressurs. Utvinning er å omdanne en nasjonal kapital som finnes under jorden til statlige inntekter. Når en så liten andel tilfaller staten Zambia fører kobberutvinningen til en reduksjon i den nasjonale formuen.

I Zambia har den norske ambassaden fra 2007 jobbet med myndighetene for å bygge kapasitet innen effektiv forvaltning av utvinningsindustrien. Dette inkluderer blant annet å bidra til en ny modell for gruveskatt, analyse av skatteregimet, forhandlinger av kontrakter, åpenhet og skatterevisjon.

Hvor mye: Norge har totalt brukt om lag 20,4 millioner kroner på skattesamarbeidet. Dette inkluderer støtte til det zambiske finansdepartementet, implementeringen av EITI (se boks 5.1) i Zambia, og et omfattende institusjonssamarbeid mellom det norske og det zambiske skattedirektoratet for å bygge kapasitet innen gruveskatt.

Resultater: 200 millioner USD mer i året i statlige inntekter

Støtten til skattemyndighetene ledet til at Zambia i 2008 valgte å annullere de daværende avtalene med gruveselskapene og innføre et nytt skatteregime. Noen avgjørende detaljer i dette regimet ble reversert i 2009, blant annet skatten som sikret staten økte inntekter hvis kobberprisene steg til over det dobbelte av det gjennomsnittlige kostnadsnivået. Resultatet er likevel at Zambia i dag har ett skatteregime som gjelder for alle selskapene som er aktive i landet. Hovedforskjellen fra før 2008 er at reglene er like for alle, og ikke er gjenstand for individuelle forhandlinger med gruvene. De nye reglene innebærer økte skatteinntekter fra nye investeringer og produksjon.

Etter endringene i skatteregimet steg statens inntekter fra kobber til om lag elleve prosent av Zambias totale skatteinntekter. Dette skyldtes at verdien av kobbereksperten økte, og endringene i skatteregimet. Staten fikk minst 200 millioner USD mer per år i inntekter etter at statens avgift for rettighetene til utvinning (royalty) ble satt opp fra 0,6 til 3,0 prosent av brutto salgsværdi. Fra 2012 er denne avgiften hevet ytterligere til 6,0 prosent. For 2011 har det internasjonale pengefondet (IMF) beregnet at ca. 450 millioner USD av total gruvebeskatning var innbetaling av restskatt fra 2008. Dette innebærer at det ikke er sannsynlig med en stor økning av den totale gruveskatten i 2012 sammenliknet med 2011.

OPPSUMMERING

Gjennom støtten til å utvikle skattelovgivning og til å gjennomføre skatterevisjoner i Mosambik og Zambia har *Skatt for utvikling* bidratt til å øke inntektene til staten. Ved å øke kapasiteten i skatteadministrasjonen, kan Norge også bidra til økte skatteinntekter til staten på lengre sikt.

Resultateksemplet fra Øst-Timor viser hvordan Norge gjennom *Olje for utvikling* har bidratt til å etablere juridiske rammer som legger til rette for åpenhet i petroleumforvaltningen, samtidig som kapasiteten i landets institusjoner er styrket. Dette er resultater som på lengre sikt kan bidra til at petroleumressursene forvaltes på en økonomisk, sosial og miljømessig forsvarlig måte som ivaretar hensynet til kommende generasjoner.

Dersom et land lykkes med å etablere et system for forvaltning av naturressurser basert på prinsipper om åpenhet og godt styresett, vil inntektene kunne legge til rette for varig fattigdomsreduksjon. Det er likevel ingen garanti for at ressursene kommer hele befolkningen til gode. Om det vil føre til økonomisk vekst og økt velstand for befolkningen, avhenger av hvordan myndighetene velger å bruke inntektene. Derfor er det svært viktig at myndighetene stilles til ansvar for politikken som føres. Her kan støtten til det sivile samfunn, media og fagforbund spille en sentral rolle.

Det er potensial for å øke statens andel av inntektene betydelig mer hvis noen av tiltakene som ble reversert i 2009 blir gjeninnført og myndighetene i Zambia i tillegg fortsetter å prioritere skatterevisjon. Tre revisjoner ble gjennomført i 2009 og 2010, og viste at myndighetene bør kunne kreve inn betydelig mer i skatt hvis inntekts- og kostnadsgrunnlaget verifiseres og skattevurderingen håndheves effektivt. Zambia skal i tillegg øke kontrollen med eksport og internhandel slik at de lettere kan sjekke om informasjonen selskapene oppgir om omsetningen er korrekt.

Lærdommer: Rådgivning må være fleksibel og basert på gode relasjoner med myndighetene

Norske erfaringer har vært utgangspunkt for rådgivningen som er tilbudt. Rådgivningen har vært tilgjengelig på kort varsel, og har vært basert på detaljert sakkunnskap og gode kontakter med myndighetene. Rådgivningen har også vært tilpasset lokale forhold. Det har også vært avgjørende at Norge har akseptert konfidensialitet i møtene mellom uavhengig ekspertise og myndighetene.

Det har også vært viktig at Norge har kunnet påvirke det internasjonale pengefondet, Verdensbanken og EU i ivaretagelsen av Zambias interesser når det gjelder skatt, naturressurser og statens rolle. Grunnlaget skattesamarbeid legger for å øke en stats inntekter overstiger de fleste former for annen bistandsvirksomhet, og kan være en viktig faktor for å gjøre land uavhengige av bistand.

Kilder: Norad, den norske ambassaden i Lusaka samt tidligere landøkonom ved ambassaden i Lusaka

Foto: Jan Speed

6. BÆREKRAFTIG BRUK AV SKOG OG ANDRE MILJØGODER

350 millioner av verdens fattigste mennesker lever hovedsakelig av skogressurser.⁴² Norge støtter tiltak for å forebygge klimaendringer og tap av biologisk mangfold, og tiltak for å bevare livsgrunnlaget til fattige mennesker. For å få til dette er det viktig at vernetiltak kombineres med bærekraftig bruk og utvikling av alternative inntektskilder for lokalbefolkningen.

I dette kapitlet presenteres eksempler på resultater av prosjekter som Norge støtter for bevaring og bærekraftig utnyttelse av skog og andre miljøgoder.

---

⁴² Regnskogfondet: Rights-based Rainforest Protection. 2012

Gullgraving er én årsak til avskoging.
Avskoging og skogforringelse er en av
de viktigste årsakene til klimagassutslipp.

[Til innholdsfortegnelsen ↑](#)

Problembeskrivelse

Fattige lands utviklingspotensial ligger i stor grad i deres naturressurser. Overforbruk av skog og andre naturressurser bidrar til tap av biologisk mangfold og jordforringelse, og tærer på landenes utviklingspotensial. Når arter dør ut kan hele økosystem forandres drastisk, og endre livsgrunnlaget til dem som lever i nærheten. Jordforringelse bidrar til erosjon som øker risikoen for store skader ved flom og uvær, og reduserer avlinger. Fattige befolkningsgrupper er de som er mest avhengige av lokale naturressurser, og derfor rammes hardest av miljøforringelse og klimaendringer som endrer det lokale ressursgrunnlaget og vekstforholdene. Ressursene brukes til daglig forbruk, gir viktige biinntekter og fungerer som sikkerhetsnett i krisetider. Derfor er det viktig er å sikre fattige grupper tilgang til bruk av naturressurser.

De folkegruppene som er mest avhengige av skogen for sitt livsgrunnlag, har ofte ikke eier- eller bruksrettigheter til skogressursene. I følge FNs organisasjon for ernæring og landbruk, FAO,⁴³ administreres 85 prosent av skogene globalt av sentrale myndigheter. I Afrika kontrolleres bare ti prosent av skogen av lokale brukere. Fattige kvinners bruksrettigheter står som regel enda svakere. Kvinner har ofte bare tilgang gjennom mannens eller farens bruksrett. Mangel på rettigheter til bruk av ressursene leder ofte til kortsiktig overutnyttelse.⁴⁴

Miljøproblemer og avskoging har sammensatte årsaker. FNs miljøprogram, UNEP, peker på befolkningsøkning, urbanisering, ikke-bærekraftige forbruksmønstre og globalisering som noen av de viktigste. Svake styresett, manglende kapasitet til å utvikle og gjennomføre miljøpolitikk, lav lokal deltakelse i beslutningsprosesser og manglende rettshåndhevelse forsterker også miljøproblemene i mange tilfeller. Samtidig kan fattigdom lede til overforbruk og miljøforringelse. UNEP understreker særlig behovet for politiske tiltak og retningsslinjer som gjør noe med årsakene til miljøendringene.

43 FAO, Forest Departement / Francesca Romano: Understanding Forest Tenure in Africa: Opportunities and challenges for forest tenure diversification. (draft)

44 Rights and Resources Initiative (RRI): Respecting Rights, Delivering Development. Forest tenure reform since Rio 1992. Mai 2012

Avskoging bidrar til klimaendringer. Skog absorberer lys og vann slik at klimaet ved bakken er kjøligere og fuktigere enn i åpne områder. Det påvirker også lufttrykket slik at det er mer nedbør over skogområder. Når skogen forsvinner, blir lufttemperaturen ved bakken varmere og det blir mindre nedbør. Tropisk skog bidrar til å lagre karbon slik at det ikke slippes ut i atmosfæren. Avskoging og skogforringelse står for en sjettedel av de totale globale klimagassutslippene som bidrar til økningen i den globale gjennomsnittstemperaturen (se boks 6.1).

Boks 6.1 Utslipp fra avskoging og skogforringelse

Skog i vekst binder store mengder av klimagassen karbondioksid, CO₂. Når et tre dør, ved brann eller forråtnelse, frigjøres klimagasser, hovedsakelig CO₂, som er bundet i trevirket. I en skog i balanse vil ny vekst binde klimagassene slik at de ikke slipper ut i atmosfæren. Utslipp av klimagasser fra et skogområde skjer når det totale skogarealet reduseres, for eksempel når skogareal brennes for å gjøre plass til dyrket mark, eller når store områder hogges uten at det etableres ny skog. Der våtmark i skog dreneres for å rydde plass til plantasjer, slippes det ut store mengder metan som er lagret i myrene. Skogforringelse på grunn av aktiviteter som produksjon av trekull, vedsanking og selektiv hogst, reduserer også skogens karbonlager.

Mål

Norsk miljøbistand har som mål å bevare biologisk mangfold og bevare livsgrunnlaget for skogavhengige lokalsamfunn i utviklingsland. Klima- og skoginitiativet har som mål å redusere avskoging og skogforringelse av naturskog for å unngå klimagassutslipp, og samtidig støtte fattigdomsreduksjon.

Virkemidler

Norge har i en årrekke brukt ulike former for bistand til å bevare og sikre bærekraftig bruk av naturressursene i utviklingsland. Vern av naturområder er ett virkemiddel som har blitt brukt for å sikre bevaring av biologisk mangfold og hindre miljøforringelse. Verneområder inkluderer

alt fra områder der forskning og miljøovervåkning er de eneste lovlige aktiviteter, til områder der bærekraftig bruk av naturressurser er tillatt. Verneområder finnes både på land og i sjø. Lokal forvaltning, eiendoms- og bruksrett er viktig for å verne naturområder.

Boks 6.2 REDD, REDD+ og UN REDD

REDD står for «Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation»: Altså å redusere utslipp fra avskoging og skogforringelse. Det vil ikke være mulig å nå det globale klimamålet om å unngå en økning av den globale middeltemperaturen over to grader celsius uten å redusere utslippene fra skogsektoren. **UN REDD** ble etablert i 2008 og er et samarbeid mellom FNs organisasjon for ernæring og landbruk, FNs utviklingsfond og FNs miljøprogram. De samler sin ekspertise på ulike områder for å støtte medlemsland med å utvikle og gjennomføre strategier for å redusere utslipp fra avskoging og skogforringelse.

Ved klimaforhandlingene i Cancun i 2010 ble landene enige om å minske utslippene knyttet til avskoging og det ble lagt til flere punkter i avtalen, som fikk navnet **REDD+**. Pluss-tegnet står for bærekraftig skogforvaltning, økning av skogens karbonfangst og vern av skog og biologisk mangfold.

I 2007 besluttet regjeringen å bevilge tre milliarder kroner årlig over bistandsbudsjettet til klima- og skoginitiativet for å redusere utslipp fra avskoging og skogforringelse (se eksempel 6.1). Dette er en del av en utvikling der bistand blir kombinert med markedsbaserte mekanismer (se også boks 6.3). Dette er et viktig tillegg til tradisjonelle virkemidler. Norge arbeider også for at urfolks og kvinners rettigheter ivaretas i dette initiativet og for at biologisk mangfold blir bevart.

Boks 6.3 Verdssetting av økosystemtjenester

Økostystemtjenester er definert som den nytten vi har av naturen. Det skiller mellom to typer økosystemtjenester:

→ *produkter*, som rent vann, mat, husly og brensel

→ *prosesser*, som vannrensing, klimaregulering, pollinering, skadedyrkontroll, med mer

Betaling for økosystemtjenester er definert som en frivillig avtale mellom selger og kjøper om en bestemt økosystemtjeneste, eller forvaltning av et område som sikrer leveransen av tjenesten. Dette kan skje mellom aktører i et land eller mellom land. Det avgjørende er at betaling kun skjer hvis den avtalte økosystemtjenesten leveres.

Mange naturressurser og økosystemtjenester er viktige i den globale økonomien, som mat, såkorn, brensel, medisin og bygningsmaterialer. Mange mindre synlige økosystemtjenester har ingen markedspris. Faren for kortsiktig overforbruk av naturressurser øker hvis ingen har klart eierskap til ressursene eller prising av bruken av fellesressurser. Overforbruk kan hindre utvikling i fattige land. Det grunnleggende prinsippet for betaling for økosystemtjenester er at de som nyter godt av økosystemtjenester skal betale de som bidrar til at naturen leverer tjenestene.

REDD, Clean Development Mechanism (CDM) under Kyoto-protokollen, og frivillige kvoteordninger er de mest kjente internasjonale ordninger for betaling for reduksjon av utslipp av klimagasser. Eksempler på ordninger i fattige land, er naturvernorganisasjoner som finansierer prosjekter for lokalbefolkningen i nærheten av naturparker ved at turister betaler en avgift for å komme inn i naturparkene og se på dyrene. Et annet eksempel er at bønder får solgt sine varer til en bra pris mot at de ikke deltar i kryptskyting eller ulovlig hogst (se boks 6.5). Slik får lokalbefolkningen en egeninteresse av å ta vare på ville dyr i naturparkene.

En av de bakenforliggende årsakene til avskoging og ikke-bærekraftig bruk av skogressurser anses å være dårlig eller manglende styresett. Skoginitiativene bidrar til å bedre styresett gjennom krav om åpenhet i forvaltningen. Det er nødvendig å sikre at naturressursenes reelle verdi blir reflektert i finansforvaltning sentralt og lokalt, at ressursene blir forvaltet og fordelt optimalt og at rettsvesenet er i stand til å påtale og straffe miljøkriminalitet.

Norge bruker også bistand til å legge til rette for økonomiske investeringer som støtter sunne økosystemer, samtidig som de sikrer økonomisk vekst og gir inntekter til fordeling (se eksempel 6.5). Samtidig arbeides det for å inkludere sammenhengene mellom miljø og økonomisk vekst i lands utviklingsplaner, blant annet gjennom FNs utviklingsprogram og FNs miljøprogramms samarbeidsprosjekt Poverty Environment Initiative.

Norsk bistand brukes også til å fremme lokal eiendoms- og bruksrett til skog. En studie⁴⁵ av 80 skogsamfunn i Afrika, Asia

og Latin-Amerika viste at der lokalsamfunnet har formell bruks- og eiendomsrett, var skogdriften mer bærekraftig og det var mindre ulovlig hogst enn i skoger der staten eide rettighetene. Studien foreslår en forklaring på dette: der lokalbefolkningen ikke har rettighetene til skogen, vil det utvikles et ønske om å utvinne mest mulig fortest mulig, fordi det er uvisst om det vil bli tillatt å fortsette driften neste år. Der befolkningen derimot har sikre eiendoms- eller bruksretter har de en egeninteresse i å bruke skogen uten å utarme den. Studien viste at økte inntekter og bedre levekår i lokalsamfunnene også hadde sammenheng med landrettigheter, og at disse rettighetene ikke gikk på bekostning av bærekraftig drift. En studie gjort for Verdensbanken viste at det var bedre forebygging og kontroll av skogbranner i lokalt eide skoger.⁴⁶ (Se eksempel 6.6 om skogrettigheter).

⁴⁶ Nelson, Andrew og Kenneth M. Chomitz. 2011. Effectiveness of strict vs. multiple-use protected areas in reducing tropical forest fires.

⁴⁵ Chhatre, Ashwini og Arun Agrawal. 2009. Trade-offs and synergies between carbon storage and livelihood benefits from forest commons. PNAS 106 (42): 17667-17670. Sitert i RRI, 2012: Respecting Rights, Delivering Development: Forest tenure reform since Rio 1992.

Yanomamiene er den største indianergruppen som lever på tradisjonelt vis i regnskogen i Amazonas.

Foto: Regnskogfondet

EKSEMPEL 6.1 AVSKOGINGEN I BRASILIANSK AMAZONAS ER REDUSERT MED OVER 60 PROSENT

Brasil har klart å redusere avskogingen i den tropiske regnskogen. Norge betaler for resultatene etter at de er oppnådd. Dette kalles resultatbasert bistand.

Foto: Regnskogfondet

Hvorfor: Avskoging står for én sjettedel av verdens klimagassutslipp

I følge FNs klimapanel utgjør utslippet av drivhusgasser fra avskoging én sjettedel av verdens totale utslipp.⁴⁷ Halvparten av verdens klimagassutslipp fra skogforringelse og avskoging skjer i Brasil og Indonesia. På det internasjonale klimamøtet på Bali i 2007 lanserte Norge Klima- og skoginitiativet. Der lovet Norge å bruke opp til tre milliarder kroner årlig til kampen mot ødeleggelsen av tropisk skog. Samtidig presenterte Brasil sitt Amazonasfond. Brasil har satt av egne midler for å få ned avskogingen i Amazonas. Siden redusert avskoging kommer hele verden til gode ble det internasjonale samfunnet invitert til å bidra med midler via fondet basert på oppnådde resultater (se tekstboks 6.4). Klarer Brasil å redusere avskogingen i henhold til målene, får de støtte via Amazonasfondet. Fondet kan så gi støtte til nasjonale og lokale myndigheter, frivillige organisasjoner og private for å gjennomføre nye klima- og skogtiltak.

Hvor mye: Siden avtalen mellom Norge og den brasilianske utviklingsbanken, BNDES, ble undertegnet i mars 2009, er det satt av 2,55 milliarder kroner til Amazonasfondet på bakgrunn av reduksjonen i avskoging som Brasil har oppnådd. Av dette er det utbetalt 554 millioner kroner. I tillegg til Norge, har også Tyskland (KfW) bidratt med 21 millioner Euro og det brasilianske statsoljeselskapet Petrobras har bidratt med tilsvarende 22 millioner norske kroner. Brasil er ikke bidragsyter til fondet, men bruker årlig betydelige midler på tiltakene beskrevet i dette eksempelet.

Resultater: Reduksjon i avskoging tilsvarende 367 millioner tonn CO₂

Nedgangen i avskoging som Brasil har oppnådd i Amazonas de siste årene er det største enkeltstående klimatiltaket verden har sett. Fra august 2010 til juli 2011 ble 6418 km² avskoget. Dette er 61 prosent lavere enn gjennomsnittlig årlig avskoging i perioden 2001-2010, som er referansenivået for Amazonasfondet. Ifølge utregningen beskrevet i tekstboks 6.4 tilsvarer reduksjonen i 2011 nærmere 367 millioner tonn CO₂ - bortimot sju ganger Norges totale utslipp i 2011. Dette er først og fremst Brasils resultater. Norges bidrag til Amazonasfondet på 2,55 milliarder kroner er betaling for reduksjoner som tilsvarer 83,6 millioner tonn CO₂.

Selv om de norske pengene er betaling for allerede oppnådde resultater, er det et kriterium at de må brukes til nye klima- og skogprosjekter som er godkjent av Amazonasfondet. Det har gått saktere enn forventet å få godkjent prosjekter i Amazonasfondet og utbetalt midler, delvis fordi kvaliteten på søknadene har vært lav, og delvis fordi myndighetene ikke har brukt fondet nok. Derfor er ikke mer enn 655 millioner av de avsatte norske pengene utbetalt til fondet. Den brasilianske utviklingsbanken BNDES som administrerer fondet arbeider sammen med myndighetene for å gjøre endringer slik at fondet kan utnyttes mer effektivt. Blant annet skal det etableres en tjeneste som kan hjelpe søkerne med prosjektutformingen.

Ved utgangen av oktober 2012 hadde Amazonasfondet innvilget 34 prosjekter til ulike typer av mottakere. Av prosjektene hadde 29 kommet i gang. Ingen av tiltakene har vært i virksomhet i mer enn ett år, og det er derfor for tidlig å si noe sikkert om effektene.

⁴⁷ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC): Climate Change 2007: synthesis report.

Boks 6.4 Resultatbasert bistand – beregning av avskoging og utslippsreduksjon⁴⁹

Resultatbasert bistand

Klima- og skogsatsingen er et eksempel på resultatbasert bistand. Dette betyr at utbetalingen av bistand skjer etter at resultatene er oppnådd. På grunn av de sterke økonomiske interessene som ligger i å hugge skog, er ikke enkeltprosjekter tilstrekkelig for å fjerne årsakene til avskoging. Ved å betale for redusert avskoging på nasjonalt nivå skapes økonomisk motivasjon til å gjennomføre en politikk som bidrar til å redusere avskogingen totalt.

Måling av avskoging

Av Norges samarbeidsland innen skogsatsingen er det foreløpig bare Brasil som kvalifiserer til denne typen finansiering i rendyrket forstand.⁵⁰ Innbetalingene til Amazonasfondet er koblet til utviklingen i avskogingsraten i brasiliansk Amazonas i forhold til et historisk referansenivå, og en beregning av hva dette tilsvarer i CO₂-utslipp. Hvert år beregner det brasilianske instituttet for romforskning INPE ved hjelp av satellittbilder hvor stort areal som har blitt avskoget i Amazonas-regionen.

48 Kilde: Klima- og Skogsekretariatet i Miljøverndepartementet

49 Andre samarbeidspartnere innen klima- og skoginitiativet er Guyana, Indonesia, Mexico, Tanzania, og Kongobassengfondet som dekker flere land i Sentral-Afrika. Norge har intensjonsavtaler med Guyana og Indonesia om å starte resultatbaserte utbetalinger når de nødvendige systemene for kontroll, skogovervåking og innbetalinger er på plass

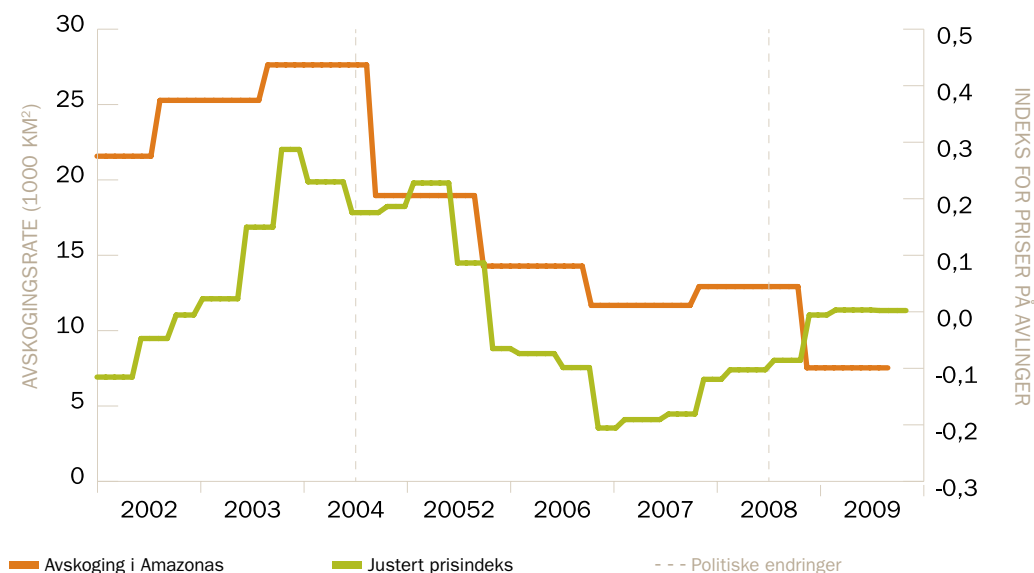
50 Karbon tettheten varierer avhengig av hvor tett skogen er, og sammensetningen av ulike typer vegetasjon. Tallet som brukes for utregningene til Amazonasfondet er svært konservativt, og er bestemt av brasilianske miljømyndigheter, i tråd med presidentdekretet der Amazonasfondet ble opprettet. Myndighetene har valgt et konservativt tall for å unngå påstander om at de overdriver klimagavnen for å få større utbetalinger

Referansenivået for perioden 2011-2015 er gjennomsnittlig årlig avskoging i perioden 2001-2010, som var om lag 16 500 km². I 2011 ble 6418 km² avskoget. Dette gir en reduksjon i avskogingen på 10 046 km² i forhold til referansenivået. Satellittbilder avslører ikke skogforringelse. Dette øker faren for at de som bedriver ulovlig hogst går over fra total hogst til selektiv hogst i områder som overvåkes med satellittbilder.

Beregning av utslippsreduksjon

For å finne ut hvor mye avskogingen tilsvarer i sparte CO₂-utslipp, multipliseres reduksjonen i avskoging med karbon tetthet i skog, som er på 10 000 tonn karbon per km².⁵¹ Massen av karbon i skogen som er spart fra avskoging i Brasil er avrundet 100 millioner tonn. Når karbonet forbrenner bindes det til oksygen og blir 3,67 ganger tyngre før det slippes ut i atmosfæren. Den reduserte avskogingen på 100 millioner tonn karbon tilsvarer dermed 367 millioner tonn CO₂. Amazonasfondet benytter en CO₂-pris på fem USD per tonn CO₂. Dette betyr at for resultatene Brasil oppnådde i form av redusert avskoging i 2011, kan Amazonasfondet motta over 1,8 milliarder USD, eller om lag elleve milliarder kroner. Norges andel på 2,55 milliarder kroner er betaling for reduksjon tilsvarende 83,6 millioner tonn CO₂. Dette handler ikke om kvotehandel: Norge kan ikke slippe ut mer CO₂ på grunn av denne betalingen.

FIGUR 6.1. SAMMENHENG MELLOM MARKEDSPRISER OG AVSKOGINGEN I AMAZONAS FRA 2002 TIL 2009

Kilde: Climate Policy Initiative, Rio de Janeiro

Effekten av endringer i Brasils politikk, og Norges rolle

Avskogingen i Amazonas har lenge fulgt endringer i prisene på soya og storfekjøtt. Når prisene var høye, økte ryddingen av regnskog for å drive soyaproduksjon eller bruke områdene til beitemark for å produsere kjøtt.⁵¹ Endringer i brasiliansk skogpolitikk i 2004 og 2008 brøt denne trenden, som vist i figur 6.1. Bruddet er særlig tydelig etter 2008 da brasilianske myndigheter gjennomførte en rekke tiltak som har gjort at selv om kjøtt- og soya-priser går opp, lønner det seg ikke lenger nødvendigvis å bedrive avskoging. Den økonomiske risikoen ved ulovlig drift i regnskogsområder har økt. Halvparten av reduksjonen i avskogingen som har funnet sted etter 2005, kan tilskrives politiske tiltak.⁵²

Myndighetenes tiltak inkluderte sterkere kontroll, beslaglegging og slaktning av dyr som beitet på ulovlig ryddet mark samt en frivillig avtale med soyaprodusenter om å holde seg unna jord som var ulovlig ryddet. I tillegg drev sivilsamfunnsorganisasjoner kampanjer mot avskoging, og de store slaktehusene begynte å kreve bevis for at kveget ikke kom fra arealer som var ulovlig ryddet for skog.

Flere brasilianske forskere mener at den norske støtten til Amazonasfondet i 2008 stimulerte myndighetene til å gjennomføre en tøffere politikk mot avskogingen, selv om det er vanskelig å påvise. Følgeevalueringen av klima- og skoginitiativet peker også på de norske pengene som en viktig motivasjonsfaktor.⁵³ Tidligere miljøvernminister i Brasil, Carlos Minc, uttalte at den støtten miljøbevegelsen i Brasil fikk gjennom det norske bidraget, var viktig for å styrke deres posisjon vis-a-vis interessegrupper som ikke ønsker vern av Amazonas.

En risiko med økt kontroll med avskogingen i Amazonas er at de som driver avskoging flytter sin virksomhet til steder der kontrollen er mindre, både i og utenfor Brasil. Det finnes eksempler på at brasilianske selskaper har flyttet sin virksomhet til naboland, og til og med så langt som til Mosambik. Derfor kan midler fra Amazonasfondet også benyttes til tiltak mot avskoging i områder utenfor Amazonas.

⁵¹ Paulo Barreto, Eugênio Arima og Rodnesy Salomão (mars 2009)

⁵² Juliano Assunção et al. Deforestation Slowdown in the Legal Amazon: Prices or Policies? Climate Policy Initiative, Rio de Janeiro (februar 2012)

⁵³ Evaluation Report 12/2010. Real-Time Evaluation of Norway's International Climate and Forest Initiative. Evaluation Department, Norad

Lærdommer: Politisk vilje og gode kontrollmekanismer har vært avgjørende

Amazonasfondet ble opprettet på brasiliansk initiativ for å gjennomføre brasiliansk politikk. Resultatene har blitt oppnådd fordi myndighetene har hatt vilje og evne til å legge om sin politikk, og omsette politikken i handling. Dette er en viktig lærdom når liknende tiltak skal gjennomføres i andre land.

Amazonasfondet har vært en pionermekanisme for betaling basert på resultater, der pengene så benyttes til å fortsette arbeidet. Det som gjør Brasil og Amazonasfondet spesielt egnet for denne typen bistand er blant annet:

- Det er et veletablert system for kontroll av avskoging i Amazonas. Satellittbilder og resultater legges ut på internett, slik at alle kan kontrollere
- Brasil har en nasjonal utviklingsbank (BNDES) med lang erfaring til å administrere fondet
- Det er et velfungerende sivil samfunn som er med på å styre fondet. Frivillige organisasjoner er også aktive pådrivere for å sikre åpenheten omkring fondet

Økonomiske og politiske interesser knyttet til skogen er sterke, og hvordan dette håndteres vil være avgjørende for hvorvidt den positive trenden i Amazonas fortsetter. Dette illustreres av en pågående debatt om en ny skoglov der næringslivsinteresser ønsker at det skal bli lettere å rydde skog lovlig for å utvikle næringsvirksomhet, og miljøbevegelsen ønsker strengere regler mot avskoging.

Kilder: Den norske ambassaden i Brasilia, Miljøverndepartementet.

EKSEMPEL 6.2 BESKYTTELSE AV ISOLERTE INDIANERGRUPPER I PERUANSK AMAZONAS HAR BLITT LOVFESTET

Med støtte fra Regnskogfondet har urfolksorganisasjoner opprettet kontrollposter og fått gjennom lovforslag for å beskytte isolerte indianere mot kontakt fra omverden.

Foto: Ken Opprann

Bakgrunn: Utvinning av naturressurser truer urfolks overlevelse

Kontakt mellom Amazonas-indianere og omverdenen er en trussel mot indianernes overlevelse. Når økosystemet forstyrres blir livsgrunnlag fjernet. Besøkende kan bringe med seg sykdommer som indianerne ikke har naturlig resistens mot. I Manu-området i Peru ble Nahua-indianerne kontaktet av oljeselskapet Shell og en rekke tømmerhuggere i 1984. Dette førte til influensa og forkjølelseepidemier som tok livet av 300 Nahua-indianerne på kort tid. Konflikter med tømmerhuggere, gullgravere, oljeselskaper og myndigheter har også ledet til drap og andre alvorlige overgrep.

I Peru er det dokumentert 20 isolerte urfolksgrupper med anslagsvis 10 000 innbyggere som bor på til sammen 125 000 km². Arealet utgjør 18,5 prosent av den peruanske regnskogen. Peruanske myndigheter har vernet 85 000 km² av disse områdene.

Regnskogfondet støtter flere urfolksorganisasjoner i peruansk Amazonas. Gjennom lobbyvirksomhet og overvåking ved utkanten av beskyttede områder jobber de for at isolerte indianergrupper skal få leve uten kontakt med andre på sine tradisjonelle territorier.

Hvor mye: Programmet for beskyttelse av isolerte urfolk startet i 2004 og har frem til 2012 mottatt totalt 17,5 millioner kroner. Programmet er fullfinansiert av Norge.

Resultater: Lovgivningen og kontrollen har blitt bedre

Det har blitt økt kontroll med vernede områder og ulovlig virksomhet i disse områdene er redusert. I ett av leveområdene til isolerte urfolksgrupper, har Regnskogfondets samarbeidspartnere og lokalbefolkningen opprettet kontrollposter. Dette har skjedd som resultat av opplysningsvirksomhet og støtte fra programmet. Kontrollpostene har stengt tre av de viktigste elvesystemene. Det er nå ingen ulovlig tømmerhogst i den delen av området som

disse elvene gir tilgang til. Til sammenlikning ble det dokumentert at inntil 2 000 tømmerhuggere drev ulovlig hogst i området i 2004, og det var voldelige sammenstøt mellom dem og urbefolkningen. Det mangler en kontrollpost i ett siste elvesystem før hele området på 55 000 km² er beskyttet. Denne kontrollposten er under planlegging. To oljekonsesjoner som overlappet deler av området har blitt trukket tilbake som følge av Regnskogfondets arbeid.

Programmet har oppnådd liknende resultater i andre områder av Peru. Dette inkluderer beskyttelse av menneskeliv, kulturer og biologisk mangfold.

Gjennom urfolksorganisasjonenes arbeid har isolerte gruppers rettigheter blitt anerkjent. En gjennomgang fra 2009⁵⁴ viser at programmet har bidratt til økt dekning av temaet i peruanske medier, at temaet har blitt innlemmet i læreplaner ved universiteter, at sivilombudsmannen har rapportert om isolerte grupper, og at det er økt bevissthet om isolerte gruppers rettigheter i nasjonalforsamlingen.

I 2006 fikk Peru en nasjonal lov som forbyr uautoriserte forsøk på å kontakte isolerte urfolk. To fylkeslover fra 2009 og 2011 sier at det er i myndighetenes interesse å beskytte de isolerte indianerne. Helsedepartementet anerkjenner nå at den mest ansvarlige helsestrategien ovenfor isolerte urfolk er å unngå all kontakt.

Til nå har myndighetene kun opprettet én kontrollpost, og denne fungerer ifølge Regnskogfondet ikke effektivt. Etter etableringen av loven om beskyttede reservater i 2009, har det ikke blitt opprettet flere reservater.

Lærdommer: Utfordrende å få gjennomført lover i praksis

Etablering av lover og andre juridiske instrumenter er viktige redskaper for urfolksorganisasjonene. Det gir deres krav ovenfor myndighetene legitimitet, og det gjør at terskelen for å bryte isolerte urfolks rettigheter blir høyere.

Vedtak av lover gir ikke en garanti for at myndighetene faktisk utfører de pliktene loven pålegger dem. Det er urfolksorganisasjonene som i dag utfører mye av den jobben myndighetene er pålagt å gjøre. Utfordringen fremover blir å sikre bærekraften i arbeidet, ved at myndighetene gradvis tar over programmets funksjoner.

Kilder:
Årlige og periodevise prosjektrapporter fra Regnskogfondets partnere
Beatriz Huertas Castillo 2004 «Indigenous Peoples in Isolation in the Peruvian Amazon»

54 Rapport fra ekstern evaluering av programmet frem til 2009, Olav Bakken Jensen og Roberto Wangeman.

EKSEMPEL 6.3 BÆREKRAFTIG FORVALTNING HAR BEDRET LEVEKÅRENE VED MALAWISJØEN

Et miljøtiltak i Malawi har funnet gode løsninger både for landbruket og naturen, men lyktes ikke i å etablere alternative levebrød for befolkningen.

Bakgrunn: Jordsmonn, skog og vannkilder ved Malawisjøen var truet

Ved Malawisjøen har uheldig landbrukspraksis gjort at jordsmonn, vannkvalitet, flora og fauna står i fare. Bosettinger på landsbygda dyrker på bratte elvebanker, og dyrker kontinuerlig på samme område. Skogbranner og hogst av trær for brensel bidrar også til erosjon og sedimentering av vannkilder.

Organisasjonen Total Land Care har etablert et prosjekt der det overordnede målet er å forbedre levebrødet for 50 000 husholdninger på landsbygda samtidig som miljøet bevares. Å bygge kapasitet til å bedre matsikkerheten og redusere sårbarheten for klimaendringer, er sentralt. I tillegg tar prosjektet sikte på å redusere avskoging gjennom treplanting, gjenutvikling av skogsområder og naturlig skogdekke, fremme bruken av rimelig og energi-besparende ovner og fremme bedrifter basert på naturlige ressurser og økoturisme.

Hvor mye: USAID ga 2,1 millioner USD fra 2004 til 2007. I 2008 bidro Norge med 35,5 millioner kroner for fortsettelse av programmet og for å øke det geografiske omfanget.

Resultater: Reduksjon i avskoging, økte inntekter og matsikkerhet

Antall trær som ble plantet økte fra 273 306 i 2007/08 til 10,9 millioner trær i 2012. Dette dekker 4360 hektar land. Når trærne etter seks år blir fullvoksne tilsvarer dette å spare 3000 hektar fra avskoging. I tillegg bidrar det til å halvere jorderosjonen.

Gjennom beskyttelse, forvaltning og deltakelse fra lokalsamfunn har områder som er under naturlig gjenreisning vokst fra 875 hektar i 2007/08 til 3087 hektar i 2011/12. Dette har gjenopprettet det biologiske mangfoldet i landskapet. Naturlig gjenreisning av skoglandskap gir grunnlag for byggematerialer, urtemedisiner og andre produkter som f.eks. sopp og honning.

En annen måte å redusere avskoging på, er å markedsføre ovner som er mer effektive og reduserer bruken av brensel. Ovnene er effektive, enkle å bruke og gir mindre utslipp av røyk. Antallet husholdninger som bruker forbedrede ovner har økt fra 67 i 2007/08 til 14 109 i 2011/12. Besparelsen ved bruk av forbedrede ovner tilsvarer 330 hektar skog hvert år.

For å gjøre bønder mer selvforsynte og redusere sårbarheten for klimaendringer, fremmer programmet klimarobust landbruk. Gjennom minimal jordbearbeiding, tildekking av åkeren med plantester, rotasjon av avlinger og samdyrking av ulike planter, blir avkastningen økt med 20 til 30 prosent. Samtidig bevares jorda bedre. Det reduserer risikoen for feilslette avlinger ved tørke eller for mye nedbør. Dette betyr økte inntekter og økt matsikkerhet.

Prosjektets innsats for å skape alternative levebrød har hatt varierende suksess. Jevnt over har det vært en nedgang i produksjon og interesse blant bønder på grunn av dårlige markedsforbindelser. Soppproduksjon var forholdsvis vellykket og skapte en gjennomsnittlig månedsinntekt på 1100 kroner for enkelte kvinner. Inntektene fra honning var derimot lav. Aktører innen småskala økoturisme har hatt vanskeligheter med å skape attraktive økolandsbyer og etablere samarbeid med profesjonelle turoperatører og hoteller.

Lærdommer: Kombinasjon av matsikkerhet og miljø gir økt motivasjon

En kombinasjon av matsikkerhets- og miljøforvaltningstiltak har motivert bønder til å delta i programmet. Småskala vanningsanlegg og variasjon i jordbruket har vist seg å være viktige tiltak for å redusere bønders mangel på mat og inntekt.

Det er viktig at bistandsorganisasjoner konsentrerer seg om det de kan best. Total Land Care kan mye om landbruk og miljøaspektene ved å plante og forvalte skog. Å skape alternative levebrød har organisasjonen lite erfaring med. Levebrødsprosjektene gikk dårlig blant annet fordi det var for lite kunnskap om investering, markedsføring og tilgang til markeder. Se tekstboks 6.5 for en beskrivelse av et tiltak som har lyktes bedre med dette.

Boks 6.5 Markedstilgang har redusert krypskyting i Zambia

I Resultatrapporten 2009 ble et tiltak for å etablere alternativer til krypskyting i South Luangwa nasjonalpark beskrevet. Gjennom bedriften Community Markets for Conservation får lokalsamfunn en garantert pris for produkter fra klimarobust jordbruk mot at de ikke deltar i krypskyting eller annen ulovlig utnyttelse av ressursene i nasjonalparken. Programmet inkluderer gode overvåkingsmekanismer for å kontrollere dette. Sentra som tar imot og foredler produktene har blitt etablert i nærheten av de aktuelle samfunnene. Sentrene driver også videre salg under et felles merkenavn og forhandler frem avtaler om salg til store butikkjeder. Dette sikrer markedstilgang for avsidesliggende samfunn og små produsenter som ikke ville hatt samme mulighet alene.

Foto: Ken Opprann

Kilder:

Johnsen, F.H., Kafakuma, R. and Silkoset, U. (December 2011); Management for Adaptation to Climate Change, Mid-term Review of a project implemented by Total Land Care, Malawi, Department of International Environment and Development Studies, Noragric, Norwegian University of Life Sciences.
Bunderson et. al. (March 2012). Management for Adaptation for Climate Change; technical and financial report for July 2010 to June 2011.
Bunderson, W.T. (June 2012). Benefits of Conservation Agriculture vs conventional agriculture. Den norske ambassaden i Lilongwe, basert på rapporter fra, og samtaler med, Total Land Care.

EKSEMPEL 6.4 AFRIKANSK FORHANDLINGSKAPASITET HAR GITT MER RETTFERDIG FORDELING AV GENRESSURSER

Økonomisk og faglig støtte til initiativ for å styrke afrikanske lands forhandlingskapasitet har gitt gjennomslag for afrikanske interesser i internasjonal avtale om genressurser.

Foto: Ken Opprann

Bakgrunn: Underrepresentasjon av afrikanske land i forhandlinger om genressurser

Siden 2000 har det pågått forhandlinger om en avtale knyttet til konvensjonen for biologisk mangfold. Afrikanske interesser var underrepresentert og dårlig koordinert i forhandlingene. De afrikanske landene hadde i tillegg begrenset kapasitet til å gjennomføre eksisterende reguleringer eller å utvikle strategier for tilgang, bruk og deling av genressurser. I 2005 startet nederlandske og tyske bistandsmyndigheter et initiativ for tilgang til og bruk og deling av genressurser. Initiativet skulle øke afrikanske lands evne til å delta effektivt i forhandlingene og forsvare sine interesser. Målet var at genressursprotokollen skulle bidra til god naturressursforvaltning, bevaring av biologisk mangfold og fattigdomsbekjempelse. Initiativet har gitt juridisk og annen faglig opplæring til myndigheter og representanter for urfolk og lokalsamfunn. I tillegg til opplæring har initiativet opprettet fora for erfaringsutveksling og diskusjon.

Hvor mye: Norge sluttet seg til initiativet i 2009 med faglig og finansiell støtte, og øremerket en del av støtten til Fridtjof Nansens Institutt som bidrar med juridisk og vitenskapelig ekspertise. Totalt var støtten på 2,4 millioner Euro. Dette utgjorde nærmere 30 prosent av totalbudsjettet for perioden 2009-2011. Andre givere var Danmark, Nederland og Tyskland. Tyske GIZ administrerte programmet.

Resultater: Gjennomslag for afrikanske posisjoner

I 2010 ble det enighet om en juridisk bindende genressursprotokoll, Nagoya-protokollen. Avtalen er et kompromiss mellom rike og fattige land. Afrika fikk blant annet gjennomslag for at det skal vurderes hvordan fordeler fra genetisk materiale med ukjent

opphav kan fordeles rettferdig. Også materiale som er innsamlet før protokollens ikrafttreden og genressurser fra områder utenfor nasjonal jurisdiksjon skal vurderes. De afrikanske landene var også fornøyd med bestemmelsene som skal sikre at mottakerland av genressurser følger krav om forhåndssamtykke og nasjonal lovgivning i leverandørlandet. Regler for etterlevelse av protokollens bestemmelser var et viktig resultat som de afrikanske landene kjempet for.

Vurderingen av initiativet i 2011 fremhever at initiativet bidro til betydelig økt bevissthet på høyt politisk nivå i afrikanske land om problemstillingene knyttet til tilgang til og bruk av genressurser. De afrikanske landene stilte med forhandlere som kunne delta aktivt og reagere raskt på uventede problemstillinger. Den afrikanske delegasjon koordinerte seg som en samlet enhet og fikk gjennomslag for flere konkrete forslag. I tillegg skapte initiativet rom for at afrikanske interessegrupper, lokalbefolkning og næringslivsaktører kunne komme med innspill til sine forhandlere.

Som resultat av initiativet er afrikanske land nå bedre i stand til å utvikle og gjennomføre tiltak for å styre tilgangen til genressurser. Fase to av initiativet skal støtte afrikanske land i gjennomføringen nasjonalt. Dette skal bidra til utvikling og fattigdomsbekjempelse ved å lage økonomiske motiver for bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold.

Norge kom inn i initiativet da Nederland hadde trukket sin støtte. Norges støtte var viktig for å slutføre prosjektet. Samtidig var den faglige støtten fra Norge viktig. Norge fokuserte mer på å fremme de afrikanske landenes interesser enn EU, som også hadde industrielle interesser i å få tilgang til utviklingslandenes genressurser.

Lærdommer: Kompetansen til ulike aktører bør institusjonaliseres

Tilnærmingen med å involvere både myndigheter og representanter for lokalsamfunn var nyttig for å utvikle en felles forståelse av Nagoya protokollen. Prosjektvurderingen fremhever at kompetansen bør institusjonaliseres i større grad og at nettverket av nasjonale eksperter bør bli uavhengig av ekstern støtte. Vurderingen påpeker også at mange land fremdeles har urealistiske forventninger til fordelene ved avtalen.

Kilder:

The ABS Capacity Development Initiative. Progress Report 2011
Nagoya Protocol Factsheet

Findings of the Project Progress Review of the ABS Capacity Development Initiative for Africa. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)

EKSEMPEL 6.5 BÆREKRAFTIG TURISME HAR BESKYTTET NATURRESERVAT I KENYA

Et prosjekt for lokal næringslivsutvikling knyttet til safariturisme har gitt lokalbefolkningen inntekter og samtidig beskyttet dyrelivet i nasjonalpark.

Foto: Gunnar Zachrisen

Hvorfor: Økologisk turisme kan gi økonomisk vekst

Masai Mara-regionen i Kenya er kjent for sitt rike dyreliv og for masai-kulturen. Safariturisme inn i nasjonalparken Masai Mara generer rundt 120 millioner kroner i året i inngangspenger. Den lokale masai-befolkningen har i liten grad fått ta del i den økonomiske utviklingen. Befolkningsvekst utenfor området truer også økosystemet gjennom utbygging av jordbruk. Masaienes tradisjonelle levemåte med hold av beitedyr kan også være en trussel mot de ville dyrene i området.

Det norske selskapet Basecamp Explorer ble etablert i 1998, blant annet med en økologisk safaricamp i Masai Mara regionen. Målet var å utvikle lokale arbeidsplasser, generere inntekter fra turisme og bidra til utdanning i naturressursforvaltning. Et annet mål var å unngå salg av land i buffersonen rundt reservatet for å verne dyrelivet i parken. Prosjektet er etablert i et reservat på 20 km², der masaiene allerede hadde fått landrettigheter. Stiftelsen Basecamp Foundation driver prosjektene i Kenya.

I 2010 investerte Norfund i prosjektet for å muliggjøre utbygging. To nye overnattingssteder er etablert i samarbeid med Basecamp Foundation.

Hvor mye: Norfund har investert ni millioner kroner i egenkapital i selskapet Basecamp Explorer Kenya, noe som gir en eierandel på 40 prosent. I tillegg har Norfund gitt tilskudd til Basecamp Foundation og Masai Mara Conservancy Development på om lag 1,9 millioner kroner. Norad finansierte i 2009 en forundersøkelse i Kenya for at Basecamp Explorer skulle utvikle en modell for lokalt eierskap og ansvar knyttet til forvaltning av natur og viltressurser, samt drift av turistanlegg. Støtten fra Norad var på 576 255 kroner.

Resultater: Beskyttelse av reservatet og økte inntekter for lokalbefolkningen

Prosjektet har bidratt til økte inntekter fra turisme, som masaiene i området får en betydelig andel av. 525 masai-landeiere leier ut landet sitt til reservatet, og får leieinntekter tilsvarende en lærerlønn. En guideskole har gjort guiding til en populær karrierevei for unge masaiere i området, også kvinner. Tidligere kom guider fra andre regioner i landet. Totalt har campen 62 ansatte som jobber både som guider og i servicestillinger ved de tre overnattingsstedene.

Basecamp Foundation har utviklet modellen for reservatet, og landeierne opprettholder avtaler om å begrense kvegdrift til området rundt reservatet. Naturlig dyreliv i området har økt. Dette tiltrekker turister, som sikrer leieinntekter til landeierne. Safaricampen er populær, og har fått mye oppmerksomhet både i presse og gjennom besøk av prominente gjester.

Masaiene kan fortsette mye av sin tradisjonelle levemåte med hold av beitedyr, men de har blitt mer bofaste enn tidligere siden beiteområdene er begrenset til områder utenfor reservatet. For å gjøre dette mer attraktivt har stiftelsen Basecamp Foundation opprettet en skole, helsestasjon, og gravd brønner. På grunn av større inntekter kan masaiene nå kjøpe varer og tjenester som tidligere ikke var tilgjengelige for dem. Mange har fått tilgang på bankkontoer og betalingstjenester.

Norfunds investering har muliggjort langsiktig utvikling av prosjektet. En ny camp er bygget. Arbeid med salg og markedsføring er betydelig forbedret, blant annet på internett.

Lærdommer: Endringer av tradisjonelt levesett må skje gjennom dialog

Det er mulig å utvikle gode turismeprojekter som er miljømessig bærekraftige og som blir godt mottatt av lokalbefolkningen. Det krever god markedsføring og høy standard på fasilitetene for å tiltrukke turister.

I dette tilfellet var det nødvendig å balansere ivaretagelse av masaienes tradisjonelle levesett med hensynet til naturen. Fordi tilnærmingen har blitt utviklet sammen med masaiene, og de har fått eiendomsrettigheter, ble det funnet en løsning der de var villige til å begrense beiteområdene for husdyrene slik at resten av reservatet kunne beskyttes. Slike løsninger krever god dialog med lokalsamfunnet.

Kilder: Norad, Norfund, Basecamp Explorer.

EKSEMPEL 6.6 EIENDOMSRETTIGHETER HAR BEVART SKOG OG BEDRE LIVSGRUNNLAG

Støtte til et globalt initiativ for skogreform har bidratt til mer lokaleid og bedre bevart skog.

Foto: Carsten Thomassen

Hvorfor: Lokalsamfunn mangler eiendoms- og bruksrett til skog

Manglende formelle landrettigheter øker sårbarheten til de som lever i og av skogen, for eksempel der internasjonale selskaper tildeles konsesjoner uten at det tas hensyn til befolkningen. I tillegg hindrer usikre eierforhold og bruksrettigheter effektiv vern av skog fordi det gjør det vanskelig å drive kontroll med ulovlig tømmerhogst og avskoging.

Norge har støttet Rights and Resource Initiative (RRI) siden 2007. RRI er en global koalisjon av ikke-statlige organisasjoner som arbeider for reformer innen eierskap til skog. Initiativet bidrar med kunnskap om eierforhold i skogland, og foreslår løsninger for lokal styring, fattigdomsbekjempelse og utvikling av småskala skogforetak.

Hvor mye: Norge har siden 2010 støttet RRI med mellom 5,0 og 13,6 millioner kroner årlig.

Resultater: Lokalt eierskap har økt

En evaluering fra 2011⁵⁵ konkluderer med at RRI har skapt endringer som legger bedre til rette for landreform, blant annet gjennom å ta frem ny informasjon som er viktig for å ta avgjørelser, og gjennom å bringe perspektivene til urfolk og skogavhengige lokalsamfunn inn i diskusjoner som angår dem. Dette har gjort at skogreform er en komponent i flere nasjonale strategier for å redusere utslipp fra avskoging og skogferringelse.

Evalueringen sier også at RRI, gjennom opplysnings- og påvirkningsarbeid, bidro sterkt til at en landreform i Kina ble til virkelighet i 2008. Reformen er verdens største og berørte 400

millioner mennesker og 100 millioner hektar skog. Reformen gjorde at samfunn kunne fordele landrettigheter internt, og selv bestemme om områder skulle drives som allmenning eller fordeles på mindre grupper eller individer. Endringene ledet til økt handel med tømmer og andre skogprodukter, og økte i gjennomsnitt inntektene til lokalbefolkningen med ti prosent. Samtidig har det beplantede området gjennomsnittlig økt med 150 prosent. Disse resultatene var ikke kjent før RRI ved hjelp av kinesiske akademikere dokumenterte dem i 2009, og har ifølge evalueringen vært viktige insentiver for å opprettholde og utvide reformen.

I 2011 avslørte en av partnerne i RRI, Forest Peoples Programme (FPP), at lokalbefolkningen i flere skogområder i Indonesia ble tvangsforflyttet og gjort hjemløse av et palmeoljeselskap. Siden selskapet hadde fått støtte fra Verdensbanken, fikk FPP banken til å mekle i saken. Dette ledet til at skog ble tilbakeført til lokalbefolkningen i to områder, og at videre mekling fortsetter for ett område til. Verdensbanken utførte dessuten, etter press fra blant andre RRI, en gjennomgang som ledet til at banken frøs all støtte til palmeoljeselskaper mens et nytt rammeverk kom på plass. Det nye rammeverket krever at selskaper respekterer lokale landrettigheter, inkludert sedvanerett. RRI brukte de nye reglene til å klage inn planene til et annet palmeoljeselskap som hadde begynt hogst av 200 000 hektar skog i Liberia. Resultatet ble at selskapet måtte avbryte hogsten og innlede forhandlinger med lokalbefolkningen for å løse tvister om landrettigheter.

Lærdommer: Påvirkningsarbeid krever partnerskap og tilpasning til hver enkelt situasjon

Landreformen i Kina viser at med lokalt eierskap kan både handel med skogprodukter og tilvekst av skog skje samtidig. Økte rettigheter gjør at skogen beskyttes som en viktig ressurs. I Kina støttet RRI statens pågående arbeid, og skapte insentiver til å opprettholde og gjennomføre reformene. I Indonesia lyktes RRI med sin påvirkning gjennom å engasjere en viktig finansinstitusjon, Verdensbanken. I begge tilfeller var lokale partnere en nødvendighet for å skaffe informasjon.

Kilder:
Rights and Resources Initiative
RRI Mid-Term Evaluation: Final November 2011. The Mountain Institute
Norad

⁵⁵ Mid-term Evaluation of the Rights and Resources Initiative. The Mountain Institute, 2011

OPPSUMMERING

Både den store skogsatsingen i Brasil, og mindre tiltak som det i Malawi eller støtten til Rights and Resources Initiative, gir resultater: Bærekraftig utnyttelse av ressursene, økning eller unngått reduksjon i karbonlagrene som finnes i skogene, og bevaring av biologisk mangfold. Samtidig finnes en rekke dilemmaer i arbeidet med bevaring av skog. Det kan mange steder være interessekonflikter mellom kommersielle investorer og lokal utnyttelse, mellom bevaring av biologisk mangfold og aktiv økonomisk utnyttelse av skogen. Disse konfliktene kan bare løses i en politisk prosess i hvert land. Norge har gjennom støtte til utvikling av politikk for REDD+ i flere land bidratt til at denne prosessen også tar hensyn til målet om å bevare skogens karbonlager og andre miljøverdier, samtidig som hensynet til lokalbefolkningen ivaretas.

Støtte til lokalbasert forvaltning har vært blant de mest vellykkede tiltakene i norsk satsing på biologisk mangfold. Mange års forskning har vist at det er avgjørende at lokalbefolkningen ser verdien av å ivareta ressursene de lever av. Det er viktig å utvikle alternative inntektsskapende aktiviteter for lokalbefolkningen for å hindre ikke-bærekraftig bruk av naturressurser. Utfordringen er å skalere dette opp på nasjonalt nivå. Det krever en fungerende stat som er i stand til å håndheve lovgivning og regelverk som fremmer bærekraftig utnyttelse av naturressursene. Lokalbasert forvaltning bidrar til å sikre rettighetsperspektivet og til bruk av tradisjonell kunnskap og teknikker. Når lokal-samfunnet er sikret eierskap og bruk av ressursene kan det også gi viktige bidrag til lokal økonomisk utvikling og styresett.

Utvikling av internasjonale regelverk er også svært viktig. Støtten til afrikansk forhandlingskapasitet i forbindelse med avtalen om genressurser har sikret afrikanske land kontroll over et ressursgrunnlag som potensielt kan gi store utviklingseffekter.

7. ILLUSTRASJONER PÅ NORSKE RESULTATER GJENNOM MULTILATERALE ORGANISASJONER

I 2011 gikk 45 prosent av det norske bistandsbudsjettet, eller 12,5 milliarder kroner, til multilaterale organisasjoner. Mer enn halvparten av dette var kjernestøtte til organisasjonene, det vil si penger som går inn i organisasjonenes budsjetter og som de selv fordeler på driften og ulike programmer. Siden mange givere bidrar, og en så stor andel av midlene ikke er øremerket, kan det være vanskelig å se hvilke resultater som blir oppnådd for norske bistandsmidler.

I denne delen av rapporten gis det noen eksempler på hvordan oppnådde resultater gjennom multilaterale organisasjoner kan tilskrives Norges innsats. Dette er gjort på en forenklet måte for å illustrere hvilke resultater norske penger bidrar til. Organisasjonenes rapporterte resultater sammenholdes med Norges andel av pengene som har gått til organisasjonene, slik at den norske andelen av resultatene kan anslås.

Fiskemarked i Dar es Salaam, Tanzania

FN og andre multilaterale organisasjoner er viktige for norsk utviklings- og miljøpolitikk av flere grunner. De bidrar blant annet til å utvikle felles regelverk og retningslinjer for alle FNs medlemsland. Noen eksempler er de tre Rio-konvensjonene om henholdsvis klima, forurensning og biodiversitet, med den tilhørende Nagoyaprotokollen som fastsetter regler for tilgang til, bruk og utbyttefordeling av genmateriale (se eksempel 6.4). Slike internasjonale regelverk er ofte en forutsetning for at små bistandstiltak skal lykkes, eller overhodet komme i gang. Uten konvensjonen om biologisk mangfold, ville det for eksempel vært mye vanskeligere for utviklingsland å gjennomføre tiltak for å verne om sitt naturmiljø, særlig der en biotop krysser flere landegrenser. Mekanismene som er under utvikling som en del av Nagoyaprotokollen kommer til å sikre at mange utviklingsland får inntektene fra det forsknings- og næringsutviklingspotensialet som ligger i deres store biologiske mangfold.

De multilaterale organisasjonene samler og analyserer datamateriale som medlemsstatene bruker som grunnlag for politiske prioriteringer. Noen eksempler på dette er rapportene fra FNs klimapanel, FNs utviklingsprogramms årlige Human Development Report og Human Development Index, og FNs miljøprogramms miljøstatusrapport, Global Environmental Outlook (se tekstboks 7.1).

Støtte til globale satsinger gjennom multilaterale organisasjoner kan være mer effektivt enn å støtte enkeltinitiativer. Et eksempel er FNs utviklingsfonds, UNDPs, arbeid for å redusere utslipp av ozonreduserende stoffer. UNDP rapporterer at takket være deres arbeid i perioden 1991-2011 har utslipp av 68 000 tonn med ozonreduserende stoffer blitt avverget.⁵⁶ Dette har vært et viktig bidrag til en global reduksjon i slike utslipp (se figur 7.1) Et annet eksempel er det internasjonale forskningssamarbeidet CGIAR som gjennom utviklingen av nye hvete-, ris- og maissorter har skapt en økonomisk gevinst tilsvarende 14,1 milliarder USD i Asia (se eksempel 7.3). Dette er resultater som ville vært vanskelig å oppnå gjennom enkeltstående programmer. Norge bidrar til

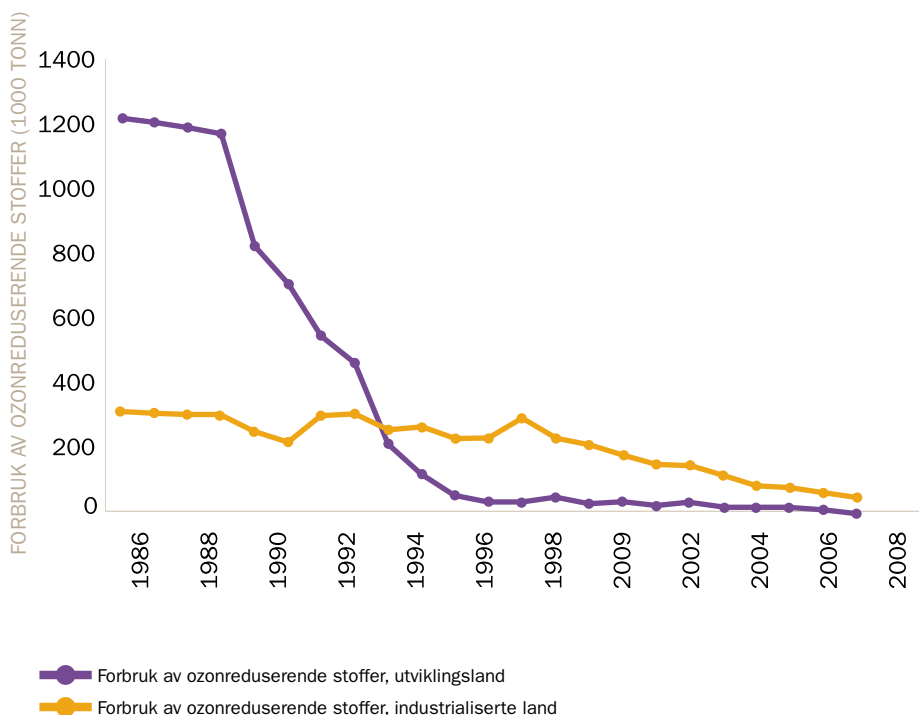
Boks 7.1 UNEP og verdens miljøtilstand

FNs miljøprogram, UNEP, skal bidra til internasjonalt samarbeid og handling basert på solide vitenskapelige vurderinger av regionale og globale miljøtrender. Siden 1997 har rapportene om verdens miljøtilstand (GEO - Global Environmental Outlook) vært grunnsteiner i arbeidet med å bygge denne broen fra vitenskap til politikk.

GEO-prosjektet skal samle og systematisere kunnskap om miljøtilstanden, sette kunnskapen i en større sammenheng og presentere løsninger. Norge har bidratt både økonomisk og faglig for å sikre rapportenes kvalitet, oppmerksomhet og oppfølging. I utarbeidelsen av den nyeste rapporten (GEO-5) stod GRID-Arendal særlig sentralt. GRID-Arendal er et norsk forskningscenter tilknyttet UNEP, og er UNEPs fremste leverandør av informasjon om polområdene, og en viktig samarbeidspartner for initiativ på hav og kystsoner verden over.

Det ligger et element av overnasjonalitet i arbeidet med miljøovervåking og miljøinformasjon, og prosessene rundt dette blir ofte politisert. Norge hadde en ledende rolle i å forhandle frem et oppsummeringsdokument om årets GEO-rapport, som statene var enige om og som ble lansert i forkant av Rio+20 konferansen. Det var første gang GEO-rapporten ble fulgt av en felles mellomstatlig fortolkning av miljøinformasjonen.

FIGUR 7.1 KRAFTIG NEDGANG I UTSLIPP AV OZONREDUSERENDE STOFFER

Kilde: The Millenium Development Goals Report 2010. (MDG 7, s. 54)

Alle verdens land har sluttet seg til Montrealprotokollen fra 1989 om å forby ozonreduserende stoffer. I sin oppdatering om tusenårsmålene skriver FN at «2010 markerer begynnelsen på en verden praktisk talt uten ozonreduserende stoffer».

56 UNDPs årsrapport 2011-2012

Foto: Ken Opprann

Kraftledning i Laos. Verdensbanken har bygget ut eller utbedret nesten åtte gigawatt produksjonskapasitet i de fattigste landene.

globale satsinger gjennom for eksempel FNs miljø- og energifond, Verdensbankens fond for klimainvesteringer og FNs satsing på miljø og fattigdomsreduksjon. UNDP og UNEP etablerte i 2005 Poverty-Environment Initiative (PEI) for integrering av miljøhensyn i fattigdomsstrategier og andre utviklingsplaner. Initiativet har så langt støttet myndigheter i 18 utviklingsland med å planlegge nasjonale tiltak som integrerer miljø i nasjonale utviklingsplaner og budsjetter.

Å regne ut norske andeler av resultatene

De multilaterale organisasjonene mottar både kjernebidrag og midler som er øremerket spesifikke tiltak eller satsningsområder. Over halvparten av støtten Norge gir til multilaterale organisasjoner er kjernebidrag. Dette er et virkemiddel for at organisasjonene skal bli mer effektive. Kjernebidrag er mer forutsigbare enn øremerkede midler og gjør det lettere for organisasjonene å planlegge langsiktig og tilpasse tiltakene til behovene i samarbeidslandene. Øremerkede midler brukes til å fremme områder som er særlig høyt prioritert av Norge. Organisasjonenes tiltak finansieres ofte med en blanding av disse midlene, noe som gjør det vanskelig å følge de norske pengene gjennom multilaterale organisa-

sjoner fram til resultatene som oppnås i de enkelte landene. Videre kompliseres bildet av at organisasjonene både gjennomfører egne tiltak, og bevilger penger til andre organisasjoner for at de skal gjennomføre tiltak som i eksempelet om FNs utviklingsprogram og den globale miljøfasiliteten GEF (eksempel 7.1). Norge stiller strenge krav til resultatrapportering fra organisasjonene, og støtter flere av sine multilaterale samarbeidspartnere med å forbedre sitt resultatarbeid.

For illustrasjonsformål kan man likevel regne ut norske andeler av de resultatene organisasjonene oppnår. For eksempel har Verdensbanken sørget for at 24 millioner mennesker har fått elektrisitet gjennom blant annet å bygge 43 000 kilometer med kraftlinjer.⁵⁷ I og med at Norges støtte til Verdensbankens internasjonale utviklingsfond er 1,5 prosent av det totale innskuddet, kan det antydes at Norges bidrag har ført til at 360 000 mennesker har fått elektrisitet, og at 645 kilometer med kraftlinjer har blitt bygd. Dette antyder størrelsesordenen på de resultatene som oppnås for norske midler, men virkelig-

heten er mer kompleks enn eksempelet viser. Myndighetene i de landene der utbyggingene er foretatt har også bidratt til disse resultatene, og nøyaktig hvilke andeler av resultatene som kan tilskrives hvilke aktører er vanskelig å regne ut. En annen utfordring er at det kan være vanskelig å etterprøve om kvaliteten på rapporteringen er god nok. Utregningene under må derfor sees som illustrative og ikke faktisk dokumenterte norske resultater.

Resultateksemplene under er valgt fordi organisasjonene det gjelder rapporterer kvantifiserbare effekter av sin innsats, noe som muliggjør denne typen utregninger. Eksemplene dekker én FN-organisasjon, én internasjonal finansieringsinstitusjon og ett internasjonalt forskningsfond – henholdsvis FNs Utviklingsprogram (UNDP), Verdensbanken og Organisasjonen for Internasjonal Landbruksforskning (CGIAR). Disse tre organisasjonene viser noe av bredden i arbeidsområdene og tilnærmingen til arbeidet med forvaltning av naturressurser i de multilaterale organisasjonene. Det er kun valgt ut noen få eksempler på resultater fra hver organisasjon.

⁵⁷ www.worldbank.org

EKSEMPEL 7.1 FNs UTVIKLINGSPROGRAM (UNDP)

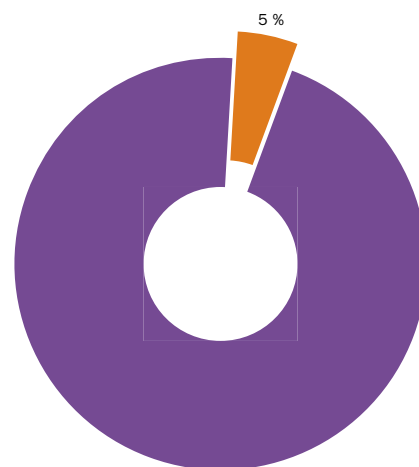
Norge har bidratt med fem prosent av inntektene til UNDP siden 2001. Norge kan med forbeholdene i innledningen påberope seg fem prosent av resultatene. I følge UNDP har omkring ti millioner mennesker fått tilgang til energi gjennom UNDP-støttede prosjekter de siste ti årene.⁵⁸ De fleste av disse er fattige familier på landsbygda. Dermed kan det antydes at en halv million mennesker har fått tilgang til moderne energi takket være norsk bistand. UNDP rapporterer at takket være deres arbeid i perioden 1991-2011 har CO₂-utslipp blitt redusert med nesten 4000 megatonn.⁵⁹ Hvis Norges bidrag utgjorde fem prosent

av UNPDs totalbudsjett også i perioden 1991-2001, kan utslipp av 200 megatonn mindre CO₂ tilskrives norsk bistand. UNDP har i perioden 2005-2010 etablert vern av landområder tilsvarende elleve millioner hektar land for å sikre biodiversitet.⁶⁰ Den norske andelen av dette kan sies å være i overkant av en halv million hektar land. Ingen av resultatene over kan tilskrives UNDP alene, fordi støtten også har gått gjennom andre finansieringsmekanismer, blant annet Den globale miljøfasiliteten (GEF) som Norge også gir separat støtte til.

60 UNDP 2012: Fast facts. Environment, Energy & UNDP

58 UNDP 2012: Fast Facts. Universal Energy Access.
59 UNDPs årsrapport 2011-2012.

FIGUR 7.2

■ Norsk andel av inntektene til UNDP, gjennomsnitt 2001-2011

Kilde: Utenriksdepartementet, UNDP

De siste ti årene har Norge støttet UNDP med nesten 16 milliarder kroner, hvorav øremerkede bidrag utgjør 8,5 milliarder kroner. Norges totale støtte til UNDP utgjør omtrent fem prosent av organisasjonens totale inntekter.

EKSEMPEL 7.2 VERDENSBANKEN

I 2011 lånte Verdensbanken ut totalt 43 milliarder USD, hvorav 14 prosent gikk til miljø og naturressursforvaltning. Siden 2000 har Verdensbanken hjulpet til med å bygge eller utbedre nesten åtte gigawatt elektrisk produksjonskapasitet i de fattigste landene. Dette tilsvarer omlag den totale produksjonskapasiteten til mellominntektslandet Peru, eller det samme som de 15 største kraftverkene i Norge produserer. Norges støtte til Verdensbankens internasjonale utviklingsfond er 1,5 prosent av det totale innskuddet. Med forbeholdene i innledningen kan man derfor si at Norges andel av dette resultatet er 0,08 gigawatt.

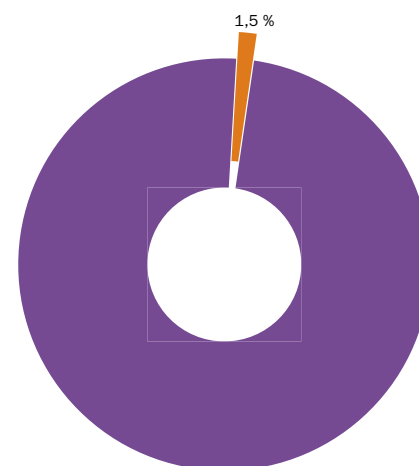
Takket være Verdensbanken har mer enn 113 millioner mennesker fått tilgang til bedre vannkilder, og 5,8 millioner mennesker har fått sanitærtilgang.⁶¹ Norges bidrag kan sies å ha ført til at 1,7 millio-

ner mennesker har fått tilgang til bedre vannkilder, og 87 000 mennesker har fått sanitærtilgang.

Verdensbanken er en av flere partnere til de to klimainvesteringsfondene Clean Technology Fund og Strategic Climate Fund. Over de neste fem årene forventes det at disse fondene skal bidra til å redusere utslippene av CO₂ med omkring 1,5 milliarder tonn.⁶² Norge har bidratt med 194 millioner USD, eller tre prosent, av fondenes totale inntekter på 6,5 milliarder USD. Hvis Norge fortsetter å bidra med tre prosent av fondets inntekter, vil Norges andel av det reduserte utslippet utgjøre 45 millioner tonn CO₂ de neste fem årene.

62 climatechange.worldbank.org

FIGUR 7.3

■ Norsk andel av kjerne støtte, Verdensbankens utviklingsfond (IDA), 1999-2011

Kilde: Utenriksdepartementet, Verdensbanken

Verdensbankens støtte til programmer i de fattigste landene går gjennom Det internasjonale utviklingsfondet (IDA). Norges ikke-øremerkede bidrag til IDA i perioden 1999-2011 utgjør i gjennomsnitt 1,5 prosent av fondets kjernebidrag.

61 www.worldbank.org/ida

EKSEMPEL 7.3 ORGANISASJONEN FOR INTERNASJONAL LANDBRUKSFORSKNING (CGIAR)

Consultative Group for International Agriculture Research (CGIAR) består av 16 forskningssentre med forskjellige spesialiseringer innen landbruk og skog. CGIAR har i resultatstudier funnet at for hver krone investert i landbruksforskning, blir matvarer tilsvarende ni kroner produsert.⁶³ I Asia, for eksempel, er de samlede årlige økonomiske gevinstene av CGIARs forskning 0,8 milliarder USD for mais, 2,5 milliarder USD for hvete og 10,8 milliarder USD for ris. Norges andel av CGIAR systemets samlede finansiering er 2,5 prosent og den norske andelen av resultatene kan sies å være 2,5 prosent. Omregnet til økonomisk gevinst blir dette henholdsvis 20 millioner USD for mais, 63 millioner USD for hvete og 270 millioner USD for ris.

Mer enn 50 nye plantesorter som er motstandsdyktige mot tørke har blitt utviklet ved CGIARs forskningsinstitusjoner. Disse nye artene brukes nå på omkring én million hektar i sørlige og østlige Afrika, og gir en avkastning på mellom 20 og 50 prosent mer enn de gamle artene ville ha gjort. Utvikling av slike plantesorter er avgjørende for at bønder i fattige land skal kunne tilpasse seg endringer i klimaet, og Norge kan påberope seg 2,5 prosent av disse resultatene.

CGIARs forskning på, og utvikling av, nye ristyper har gjort at produksjonen går opp og prisen ned (se også eksempel 3.5). CGIAR anslår at 6,75 millioner kinesere ble løftet ut av fattigdom mellom 1981 og 1999 takket være deres forskning. Med gjennomsnittlig norsk bidrag på 2,5 prosent av CGIARs totalbudsjett, kan det antas at norsk bistand løftet nesten 170 000 kinesere ut av fattigdom.

En kontrafaktisk studie fra 2003⁶⁴ framholder at uten CGIAR hadde:

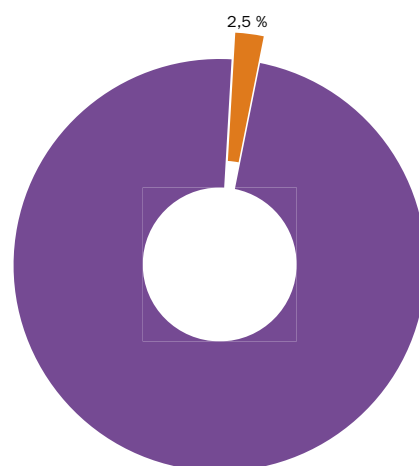
- Utviklingsland produsert sju til åtte prosent mindre mat
- Dyrket land vært 11-13 millioner hektar større, noe som blant annet ville ha innebåret betydelig nedhugging av skog
- Matforbruket per innbygger i gjennomsnitt vært fem prosent lavere
- 13-15 millioner barn vært underernært

Norske penger har med andre ord blant annet forhindret at 325 000-350 000 barn ble underernært. På omtrent halvparten av områdene som blir brukt til dyrking av bønner i Vest- og Sentral-Afrika benyttes nå forbedrede versjoner av bønner utviklet av CGIAR. Det blir anslått at 5,3 millioner husholdninger har forbedret sin matsikkerhet og økt sin inntekt som følge av dette. 132 500 av disse kan tilskrives norsk bistand.

På slutten av 1980-tallet klarte CGIAR å få biologisk kontroll med skadedyr som var svært ødeleggende for produksjon av kassava i Afrika. Det antas at kontrollen med ett av disse skadedyrene – kassavalusen – alene har gitt besparelser på ni milliarder USD. Norsk andel av dette er nesten en kvart milliard USD.

Det er også mulig å bruke samme tilnærming til å beregne fremtidige resultater: Vaksinen for kvegsykdommen East Coast Fever er utviklet av CGIAR, og vaksineprogrammet blir nå rullet ut i de aktuelle afrikanske landene. Vaksinen forventes å redde mer enn én million kveg i året med besparelser på opp til 270 millioner USD i året. Hvis resultatene fullt ut tilskrives CGIAR, vil de norske andelen være 25 000 kveg og besparelser på 6,75 millioner USD i året.

FIGUR 7.4

■ Norsk andel av totalbudsjett, CGIAR, 1989-2011

Kilde: Utenriksdepartementet, CGIAR

Norge har støttet CGIAR med 1,44 milliarder kroner siden 1989. Nesten alt er kjernebidrag. Norges andel av CGIARs totale budsjett har i denne perioden variert mellom 1,7 og 3,4 prosent, og ligger i gjennomsnitt på 2,5 prosent.

OPPSUMMERING

Gjennom støtten til multilaterale organisasjoner har Norge bidratt til resultater som ville vært vanskelig å oppnå alene, som store reduksjoner i utslipp av CO₂ og ozonreducerende stoffer, og utvikling av nye korn- og rissorter som vil gi matsikkerhet for millioner. Noen ganger kan Norge og andre små land som gir mye støtte til multilaterale organisasjoner og har høy deltakelse i internasjonale prosesser, ha mer innflytelse enn størrelsen skulle tilsi.

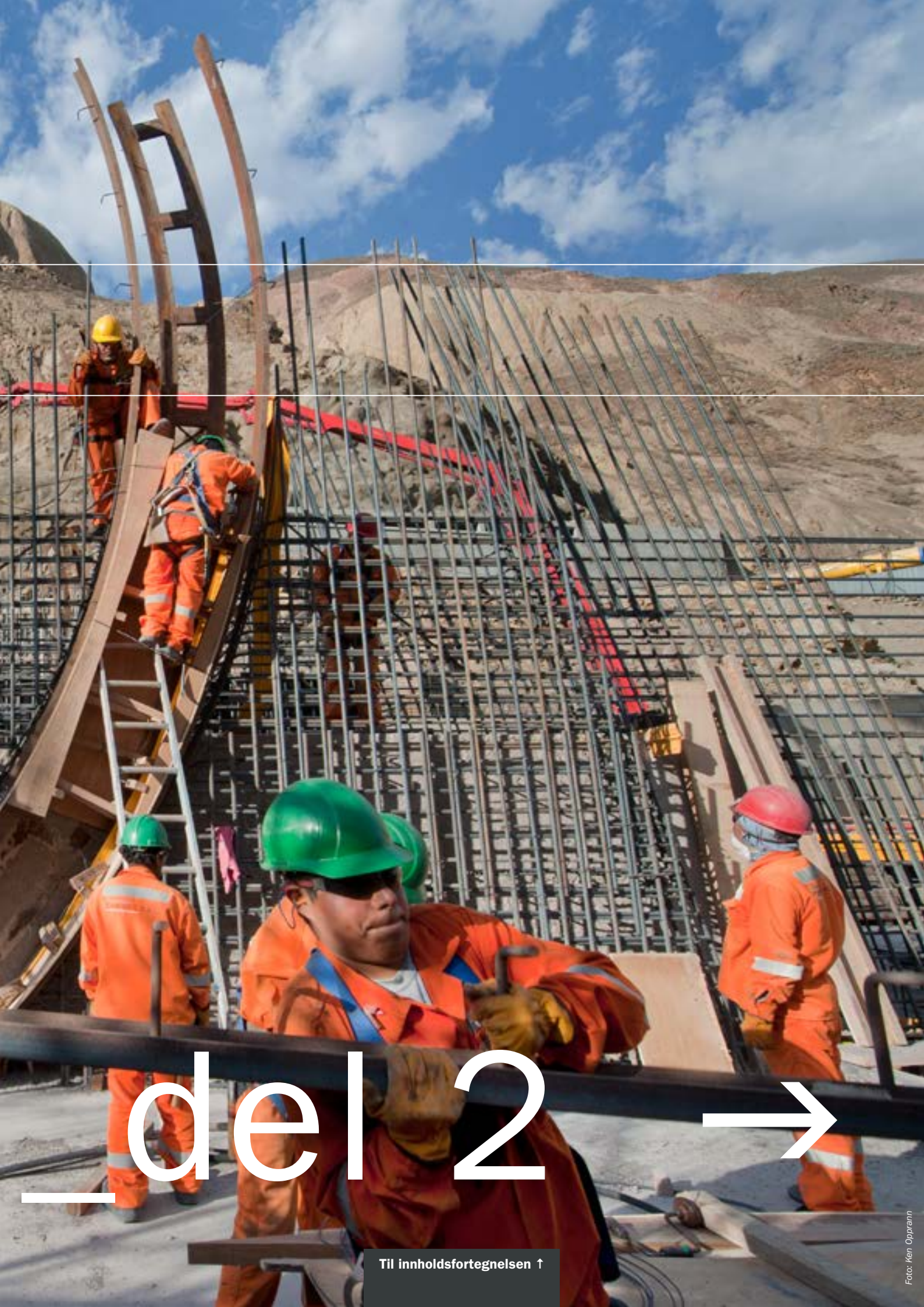
Norge stiller krav til resultatrapporteringen fra de multilaterale organisasjonene. Kvaliteten på resultatrapporteringen er likevel ujevn. Kvantitativ resultatrapportering som den som er benyttet i dette kapitlet, mangler hos mange av organisasjonene. Norge arbeider derfor for å forbedre resultatarbeidet hos flere av de viktigste multilaterale samarbeidspartnerne. Det er viktig å understreke at formålet med dette ikke er at organisasjonene kun skal rapportere kvantitativt, men at planlegging, gjennomføring og overvåking av tiltak skal gjøres på en slik måte at det blir enklere å dokumentere resultatene av arbeidet.

63 CGIAR 2011: Findings on the impacts of CGIAR research 1971-2011
64 R.E. Evenson and M. Rosegrant, 2003: The Economic Consequences of Crop Genetic Improvement Programmes

DEL 2 TALLENES TALE

Rapportens statistikkdel tar for seg utvalgt utviklings- og bistandsstatistikk. Denne delen inneholder generell informasjon og er ikke direkte knyttet til temaet naturressursforvaltning. Statistikkdelen er inndelt i fire deler. Den første delen gir en oversikt over hvordan norske bistandsmidler brukes. I den andre delen sammenliknes den norske bistanden med bistanden fra land i OECD. Den tredje delen gir en oversikt over utvalgte utviklingsindikatorer i de landene som mottok mest norsk bistand i 2011. Den siste delen inneholder tabeller som gir en oversikt over norsk bistand.

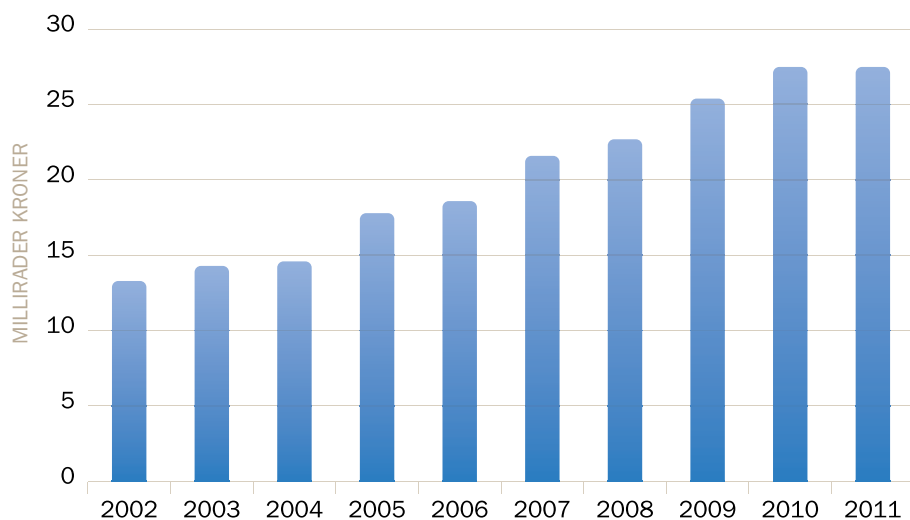
del 2 →

[Til innholdsfortegnelsen ↑](#)

2.1 NORGES BISTAND

FIGUR 1: NORSK BISTAND HAR ØKT

Norges bistand 2002-2011. Milliarder kroner

Kilde: Norad

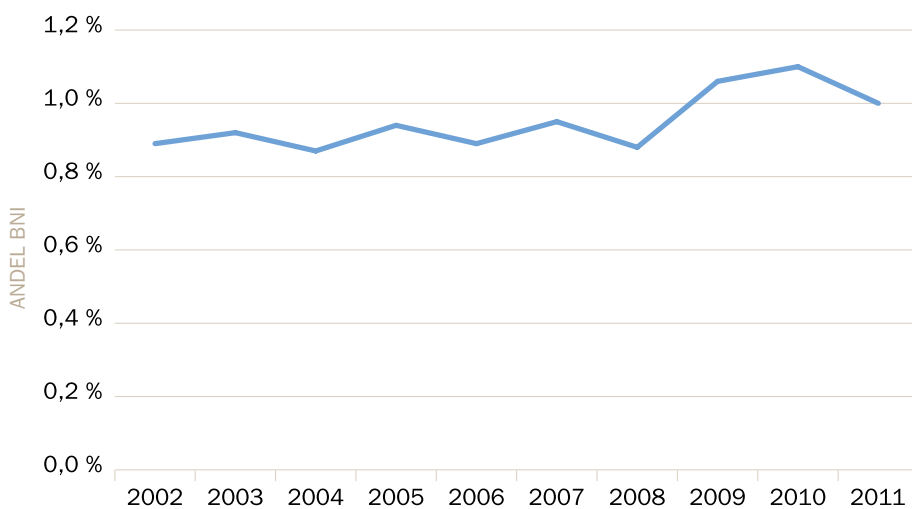
I 2011 utgjorde Norges bistand 27,7 milliarder kroner. Fra 2010 til 2011 var det en nedgang på 18 millioner kroner, noe som er en endring på mindre enn 0,1 prosent. Dersom vi ser bistanden i forhold til befolkningen ga nordmenn i snitt 5 500 kroner i bistand hver i 2011.

Foto: Ken Opprann

FIGUR 2: NORSK BISTAND UTGJØR ÉN PROSENT AV BNI

Norsk bistand som andel av BNI. 2002-2011

Kilde: Norad

I Norge er det et uttalt politisk mål at bistanden skal utgjøre én prosent av brutto nasjonalinntekt (BNI). BNI er et mål på et lands samlede inntekter, så målet om at én prosent skal gis i bistand sikrer at nivået på bistanden øker i takt med inntektsutviklingen til Norge. I 2011 utgjorde Norges bistand én prosent av BNI. Dette er en nedgang fra 2010 da nivået var på 1,1 prosent av BNI, men er likevel en oppnåelse av målet. Før 2009 må en tilbake til årene 1982-1994 for å finne en periode hvor bistanden har vært på et tilsvarende eller høyere nivå i forhold til BNI.

Av de 27,7 milliarder kronene som Norge gir i bistand er det mindre enn halvparten som ikke er øremerket et spesielt geografisk område. Bistanden som ikke kan regionfordeles består av administrasjonskostnader knyttet til bistand, kjernestøtten til multilaterale organisasjoner og bistand som gjerne er sektorspesifikk, men ikke geografisk øremerket.

Administrasjonskostnadene består av kostnadene Norad, Utenriksdepartementet, Norfund og Fredskorpset har til forvaltning av bistanden. I 2011 ble det brukt 1,5 milliarder kroner på administrasjon, noe som utgjør 5 prosent av bistanden. Over de siste ti årene har andelen av bistanden som har blitt brukt til administrasjon ligget stabilt på rundt fem prosent.

En multilateral organisasjon er en organisasjon der stater er medlemmer. Eksempler er FN og Verdensbanken. I 2011 ble det gitt 6,6 milliarder kroner som kjernestøtte til multilaterale organisasjoner. Dette er midler som går direkte til organisasjonene uten at pengene er

knyttet til et bestemt land eller type prosjekt. Dersom en ser på kjernestøtten til multilaterale organisasjoner i kroner har den vært økende over de siste ti årene, fra 4,0 milliarder kroner i 2002 til 6,6 milliarder kroner i 2011. Selv om kjernestøtten til multilaterale organisasjoner har vært økende i kroner, har den i samme periode hatt en nedadgående trend som andel av den totale bistanden. I 2002 utgjorde denne støtten i underkant av 30 prosent av Norges totale bistand, mens den utgjorde 24 prosent i 2011.

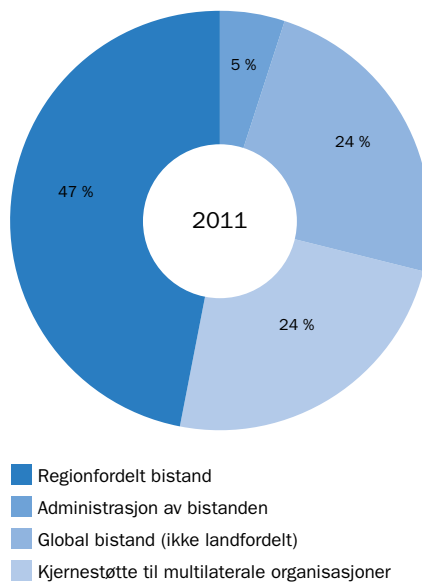
I 2011 ble 6,7 milliarder kroner gitt som ikke geografisk bestemt bistand. Dette utgjorde 24 prosent av bistanden i 2011. Eksempler på dette er flyktningutgifter i Norge og bistand til tematiske fond for utdanning, helse og miljø. De siste ti årene har denne bistanden økt markant. I 2002 var 1,2 milliarder kroner av bistanden global, noe som utgjorde ni prosent av bistanden det året.

Andelen av bistanden som var mulig å fordele på land eller region var 47 prosent i 2011. Siden 2002 har andelen av bistanden som har vært mulig å regionfordele sunket. For ti år siden utgjorde den regionfordelte bistanden 57 prosent av totalen, ti prosentpoeng høyere enn i 2011.

Afrika er den verdensdelen som mottar mest av den regionfordelte bistanden. Bistanden til Afrika utgjorde 22 prosent av den totale bistanden. Dette utgjør nesten halvparten av den regionfordelte bistanden. Den norske bistanden til Afrika har økt de siste ti årene fra 3,6 milliarder kroner i 2002 til 6,1 milliarder kroner i 2011. Bistanden til Afrika har i denne perioden, til tross for en økning i kroner, gått ned som andel av den totale bistanden fra 27 prosent i 2002 til 22 prosent i 2011. Bistanden til Asia og Amerika utgjorde

henholdsvis 10 og 9 prosent av den totale norske bistanden i 2011. Asia har tradisjonelt mottatt mye bistand fra Norge. Amerika har tidligere mottatt en relativt liten andel av den norske bistanden, men regionen har fått en større andel etter at Norge startet satsingen på klima og skog. Fra å motta i underkant av fire prosent i 2002 mottar regionen nå en andel som er omtrent dobbelt så stor.

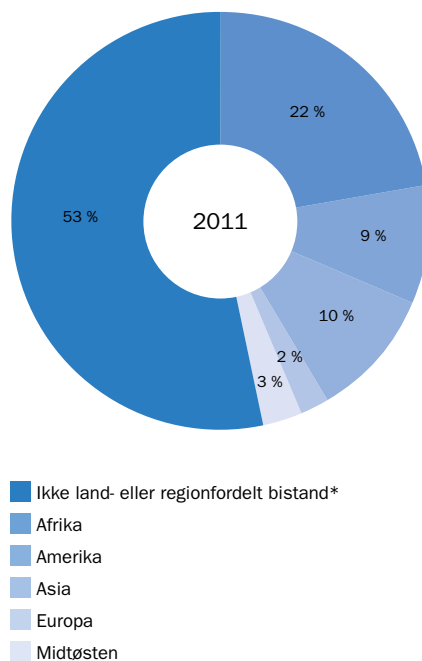
FIGUR 3: UNDER HALVPARTEN AV NORSK BISTAND GIS TIL ET SPESIFIKT LAND ELLER REGION

Norsk bistand 2011. 27,7 milliarder kroner

Kilde: Norad

FIGUR 4: AFRIKA ER REGIONEN SOM MOTTAR MEST BISTAND

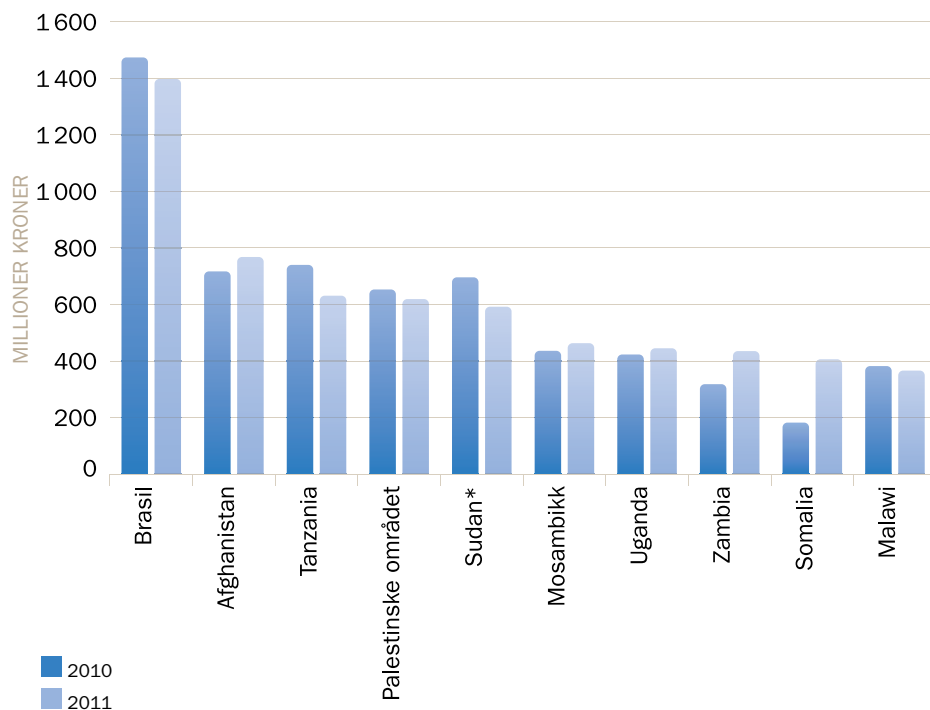

Norsk bistand 2011. 27,7 milliarder kroner

Kilde: Norad

* Bistanden som ikke kan land- eller regionfordeles består av administrasjonskostnader knyttet til bistand, kjernestøtten til multilaterale organisasjoner og bistand som er sektorspesifikk, men ikke geografisk øremerket

FIGUR 5: BRASIL ER DEN STØRSTE MOTTAKEREN AV NORSK BISTAND

*Bistand til Sudan og Sør-Sudan i 2011

De ti landene som mottok mest norsk bistand i 2011, sammenliknet med bistanden de mottok i 2010. Millioner kroner

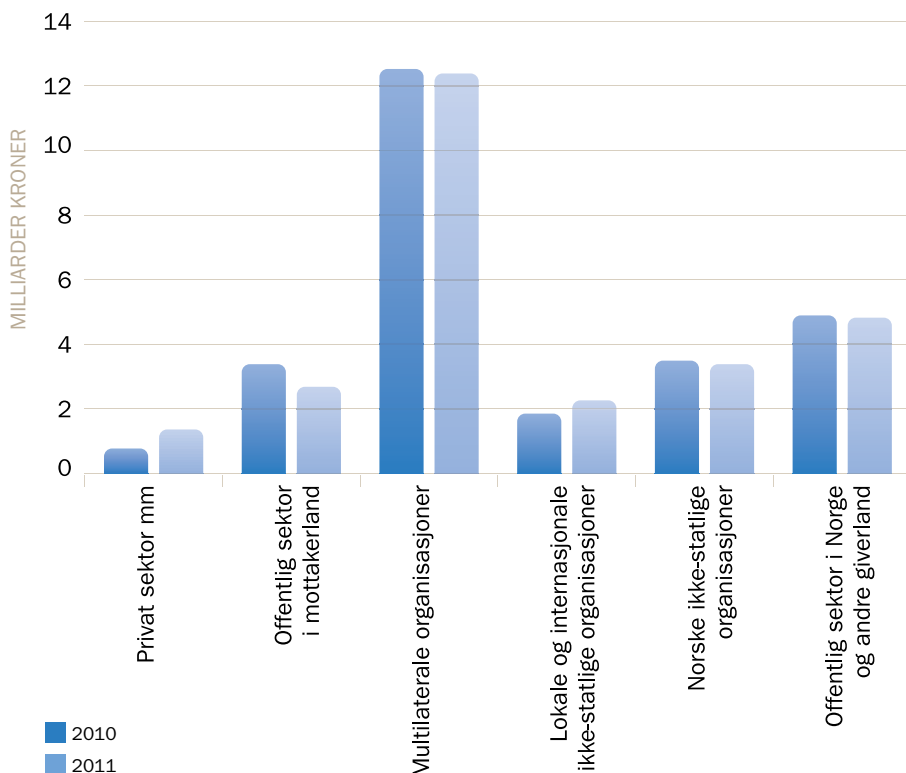
Kilde: Norad

Landet som mottok mest bistand i 2011 var, som i 2010, Brasil. I 2011 mottok Brasil 1,4 milliarder kroner i norsk bistand. Det meste av norsk bistand til Brasil er knyttet til klima, miljø og energi. Fra 2010 til 2011 var det innenfor denne sektoren en nedgang på 425 millioner kroner til skogprosjekter mens det var en økning på 347 millioner kroner til vannkraft. Fra 2010 til 2011 økte bistanden til Afghanistan fra 726 til 777 millioner kroner. Mesteparten av økningen var bistand til godt styresett. Bistanden til Tanzania var på 640 millioner kroner i 2011. Dette var en nedgang på 90 millioner kroner fra 2010. Mesteparten av nedgangen kan forklares med at det ble gitt mindre penger til miljø og energi, økonomisk utvikling og handel og utdanning.

I juni 2011 ble Sudan delt i to og ble til Sudan og Sør-Sudan. For å gi en meningsfull sammenlikning av bistandsnivået i 2011 med 2010 ses bistanden til Sudan og Sør-Sudan samlet. I 2011 mottok Sudan og Sør-Sudan henholdsvis 274 og 327 millioner kroner i bistand fra Norge. Til sammen tilsvarer dette en nedgang på 15 prosent sammenliknet med bistanden til Sudan i 2010, før landet ble delt. Bistanden til Zambia økte med 36 prosent fra 327 til 444 millioner kroner. Denne økningen kan til stor grad forklares med investeringer i vannkraft på 98 millioner kroner.

Blant de ti landene som mottok mest norsk bistand var det Somalia som hadde den største prosentvise økningen. Fra 2010 til 2011 økte bistanden med 191 millioner kroner til 415 millioner kroner, som var mer enn en dobling av bistanden. Mye av økningen var knyttet til opptrapping av nødhjelp til internt fordrevne og personer rammet av tørke- og sultkatastrofen. Haiti og Pakistan fikk vesentlige reduksjoner i bistandsnivået i 2011. Disse landene hadde begge reduksjoner i bistanden på mer enn 60 prosent fra 2010 til 2011. Årsaken til dette er at disse to landene mottok store midler som nødhjelp etter jordskjelvet på Haiti og flommen i Pakistan i 2010, og ikke hadde tilsvarende behov i 2011.

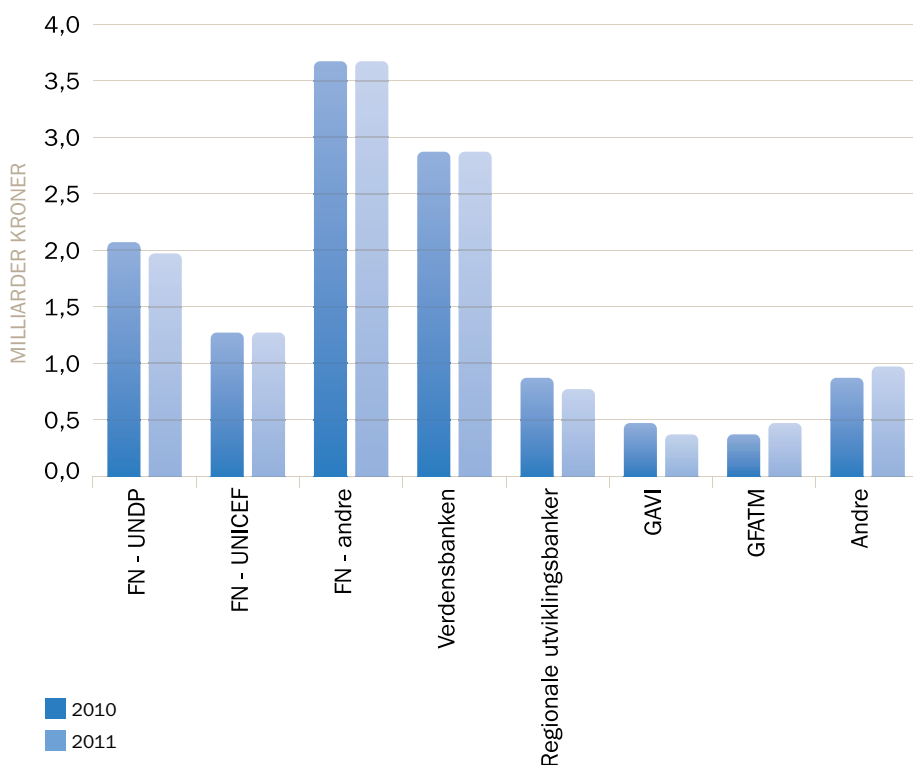
FIGUR 6: MULTILATERALE ORGANISASJONER MOTTOK OVER 12 MILLIARDER KRONER I 2011

Norsk bistand fordelt på type avtalepartner i 2010 og 2011. Milliarder kroner

Kilde: Norad

FIGUR 7: FN MOTTOK SJU MILLIARDER KRONER I NORSK BISTAND

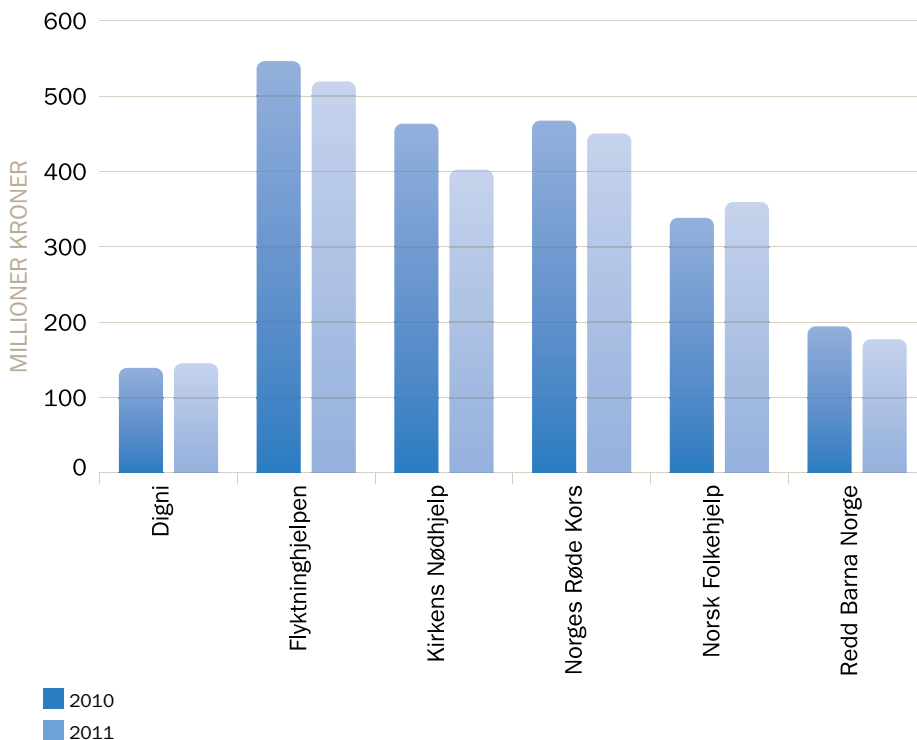
Bistand til multilaterale organisasjoner

Kilde: Norad

I 2011 mottok multilaterale organisasjoner 12,5 milliarder kroner i norsk bistand. Dette er en kombinasjon av både kjerne-støtte og støtte til øremerkede prosjekter. Dette utgjorde 45 prosent av den norske bistanden og er omtrent på det samme nivået som i 2010. Norske ikke-statlige organisasjoner mottok 3,5 milliarder kroner i bistand, en nedgang på tre prosent sammenliknet med 2010. Fra 2010 til 2011 var det en nedgang i bistanden til offentlig sektor i utviklingsland. Denne nedgangen henger sammen med en nedgang i bistand til klima og skog i Brasil samt en nedgang i budsjettstøtte. Det var en økning i bistanden til privat sektor på 83 prosent i 2011 sammenliknet med året før. Denne økningen skyldes hovedsakelig investeringer fra Norfund i bank- og finanstjenester og i energisektoren.

Av de multilaterale organisasjonene som mottar bistand fra Norge er det FN-organisasjonene som mottar mest. I 2011 ga Norge sju milliarder kroner i bistand til FN. Dette er en liten nedgang sammenliknet med 2010. Av FN-organisasjonene var det FNs utviklingsfond UNDP og FNs barnefond UNICEF som mottok mest bistand fra Norge. Disse to organisasjonene mottok henholdsvis 2,0 og 1,3 milliarder kroner i bistand fra Norge. Verdensbanken mottok 2,9 milliarder kroner i bistand i 2011, som utgjorde omtrent det samme nivået som i 2010. Regionale utviklingsbanker mottok ti prosent mindre bistand i 2011 sammenliknet med 2010. I 2011 mottok vaksineorganisasjonen GAVI 429 millioner kroner, en nedgang fra 2010. Det globale fondet for bekjempelse av aids, tuberkulose og malaria mottok 450 millioner kroner som tilsvarer en økning på 20 prosent sammenliknet med 2010. Mer informasjon om norsk bistand til multilaterale organisasjoner finnes i tabell 9 i tabellvedlegget.

FIGUR 8: FLYKTNINGHJELPEN MOTTOK OVER 500 MILLIONER KRONER I BISTAND

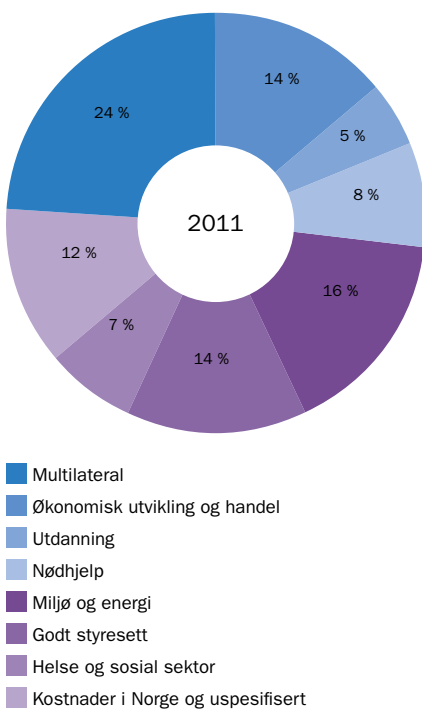

Bistand til de seks største norske ikke-statlige bistandsorganisasjonene 2010 og 2011. Millioner kroner

Kilde: Norad

Norske ikke-statlige organisasjoner mottok tre prosent mindre bistand enn året før. Flere av de store norske organisasjonene som Flyktninghjelpen, Kirkens Nødhjelp, Røde Kors og Redd Barna fikk lavere overføringer sammenliknet med 2010. Flyktninghjelpen var den norske organisasjonen som mottok mest bistand i 2011. De hadde en nedgang på fem prosent sammenliknet med 2010, og mottok 525 millioner kroner i bistand. Kirkens Nødhjelp hadde en reduksjon i bistanden på 13 prosent. Dette var den største prosentvise nedgangen blant de seks største norske ikke-statlige organisasjonene. Norsk Folkehjelp hadde en økning på seks prosent sammenliknet med året før. En av årsakene til dette var at TV-aksjonen i 2011 gikk til Norsk Folkehjelp.

FIGUR 9: 24 PROSENT AV NORSK BISTAND GIS SOM KJERNESTØTTE TIL MULTILATERALE ORGANISASJONER

Norsk bistand fordelt på sektor. 2011

Kilde: Norad

I 2011 ble 24 prosent av Norges bistand gitt som kjernestøtte til multilaterale organisasjoner. Dette er generell støtte som ikke er øremerket en spesifikk sektor. Det ble gitt fire milliarder kroner i bistand til økonomisk utvikling og handel. Dette er en økning på ti prosent fra året før. En av forklaringene på økningen er at det er gjort store investeringen i privat sektor gjennom Norfund. Bistand til utdanning utgjorde 1,5 milliarder kroner i 2011. Dette er en nedgang på fem prosent sammenliknet med 2010. Det var en nedgang i bistand til utdanning både gjennom norske ikke-statlige organisasjoner og offentlig sektor i utviklingsland. Andelen av den norske bistanden til utdanning har vært synkende årlig siden 2005. I 2011 ble 2,1 milliarder

kroner av bistanden gitt som nødhjelp. Dette er en nedgang på tre prosent sammenliknet med året før. Det ble gitt 4,3 milliarder kroner i bistand til miljø og energi. Dette er en nedgang på fire prosent sammenliknet med 2010. Innenfor denne sektoren har det vært økninger i bistanden til energi, mens det har vært reduksjoner i bistanden til klima og skog. Den største sektorvise reduksjonen fra 2010 til 2011 var i kostnader i Norge og uspesifisert. Nedgangen var på 13 prosent og skyldes at flyktningutgiftene i Norge ble redusert fra 2,0 milliarder kroner i 2010 til 1,5 milliarder kroner i 2011.

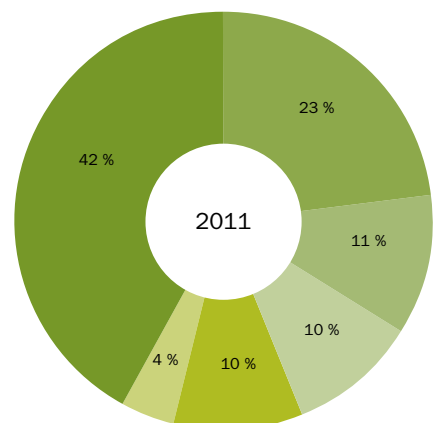

2.2 NORSK BISTAND INTERNASJONALT

I denne delen sammenliknes Norges bistand med bistand fra land som er medlemmer i OECDs Development Aid Committee (DAC). OECD/DAC består av 23 land samt EU, og er et forum for å diskutere bistandspolitikk. OECD-landene har tradisjonelt vært de største giverne av bistand.

I 2011 ga medlemslandene i OECD/DAC til sammen 134 milliarder USD i bistand (ca. 750 milliarder kroner). Av dette utgjorde Norges bidrag 3,7 prosent. Til sammenligning utgjorde Norges befolkning 0,5 prosent av befolkningen i OECD-landene. USA var med en andel på 23 prosent det landet som ga mest bistand av OECD/DAC-landene. Tyskland, Storbritannia og Frankrike hadde alle en andel på om lag 10 prosent av bistanden fra OECD/DAC-landene.

FIGUR 10: NORGE GIR FIRE PROSENT AV OECD/DACS TOTALE BISTAND

■ USA	■ Frankrike
■ Tyskland	■ Norge
■ Storbritannia	■ Andre land

Bistand gitt av OECD/DAC-land. 2011 (foreløpige tall)

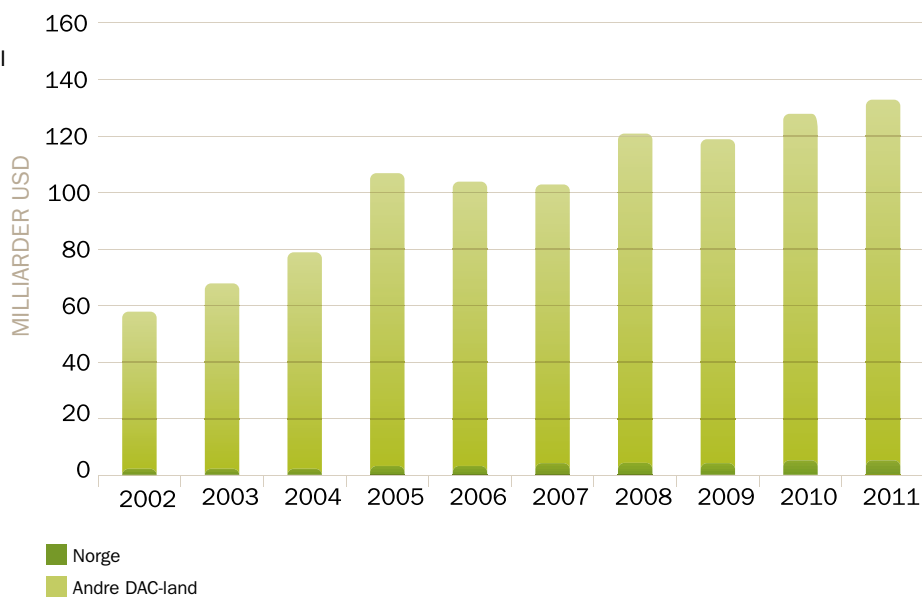
Kilde: OECD/DAC

Foto: Ken Opprann

I perioden 2002-2011 har den samlede bistanden fra OECD/DAC-landene økt fra 59 milliarder USD til 134 milliarder USD. I den samme perioden har Norges andel økt fra 2,9 prosent til 3,7 prosent.

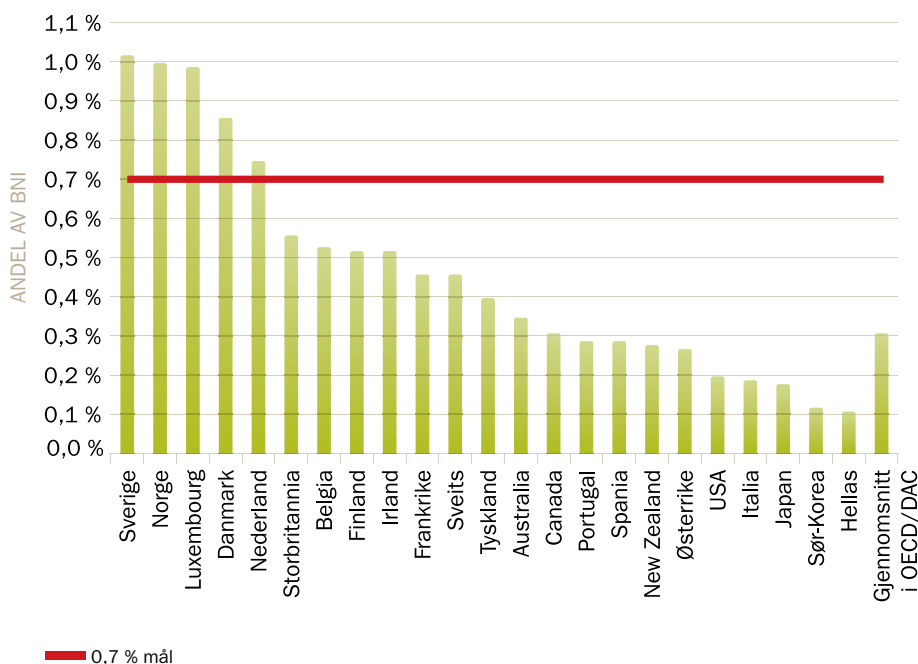
FIGUR 11: INTERNASJONAL BISTAND DOBLET PÅ TI ÅR

Total bistand fra OECD/DAC, og Norges andel av denne. 2002-2011. Milliarder USD (foreløpige tall for 2011)

Kilde: OECD/DAC

FIGUR 12: FEM LAND GIR MER ENN 0,7 PROSENT AV BNI I BISTAND

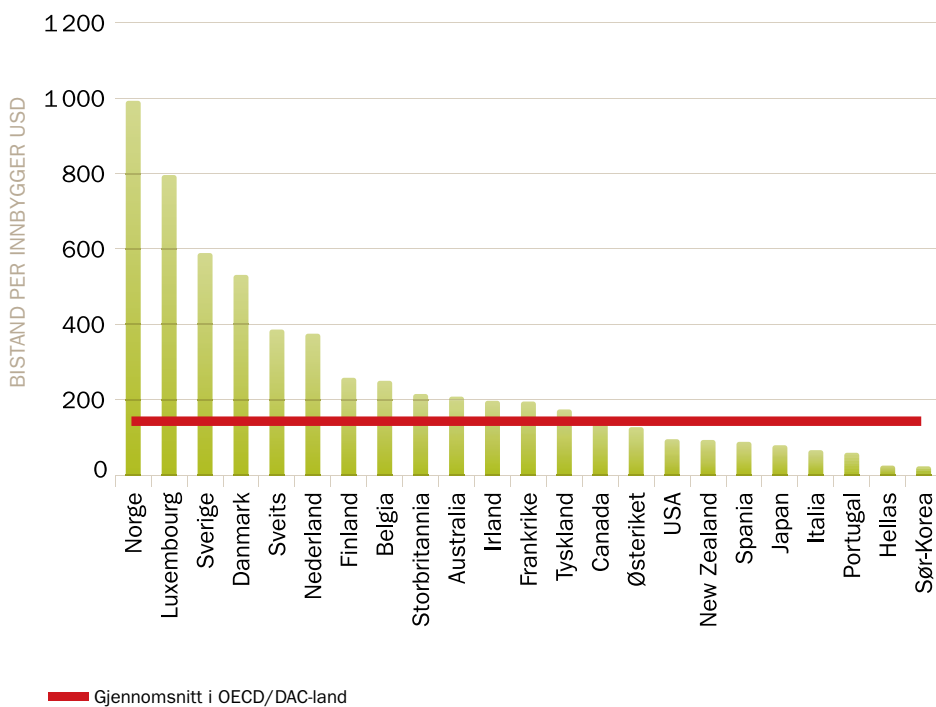

Bistand som andel av BNI i OECD/DAC-land. 2011

Kilde: OECD/DAC

Det er stor forskjell i størrelsen på økonomien til de ulike OECD/DAC-landene. For å få et overblikk over hvor mye et land bidrar med i bistand i forhold til størrelsen på økonomien kan bistanden settes opp som andel brutto nasjonalinntekt (BNI). FN har et mål om at rike land skal bidra med 0,7 prosent av BNI i utviklingsbistand. I 2011 var Sverige, Norge, Luxembourg, Danmark og Nederland de eneste landene i OECD som oppnådde dette målet. Sverige hadde med 1,02 prosent av BNI høyest andel. Norge ga 1,0 prosent av BNI i bistand. Norge har oppfylt FNs mål om bistand som 0,7 prosent av BNI siden 1974. I gjennomsnitt bidro OECD/DAC-landene med 0,31 prosent av BNI som bistand.

FIGUR 13: NORGE GIR MEST BISTAND PER INNBYGGER

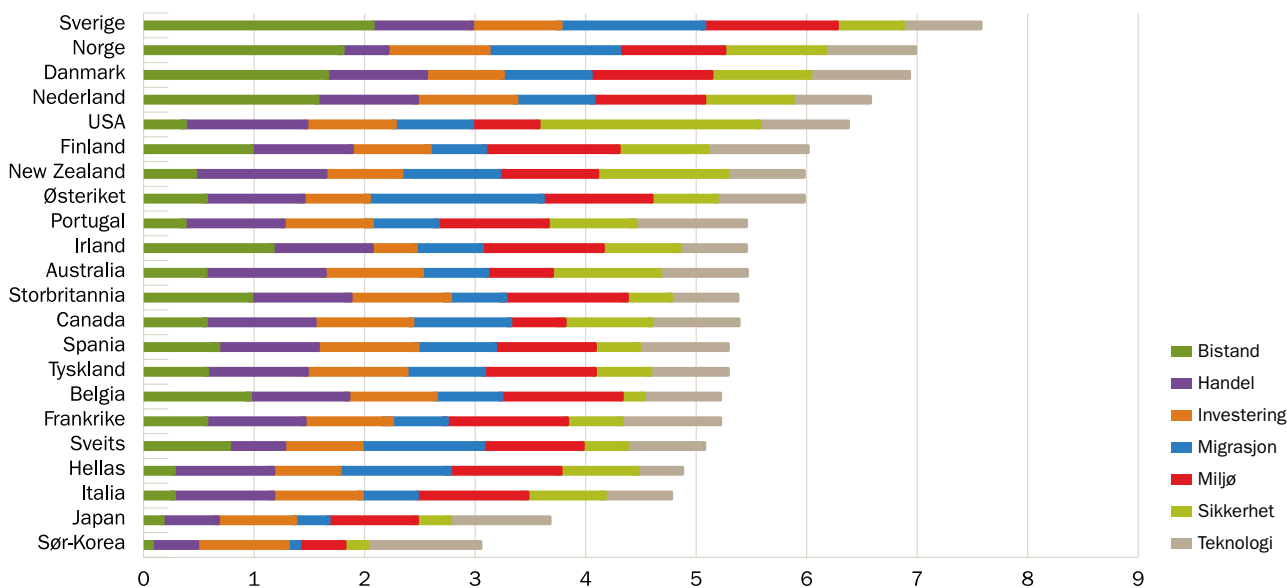
Bistand per innbygger i OECD/DAC-land. 2011

Kilde: OECD/DAC

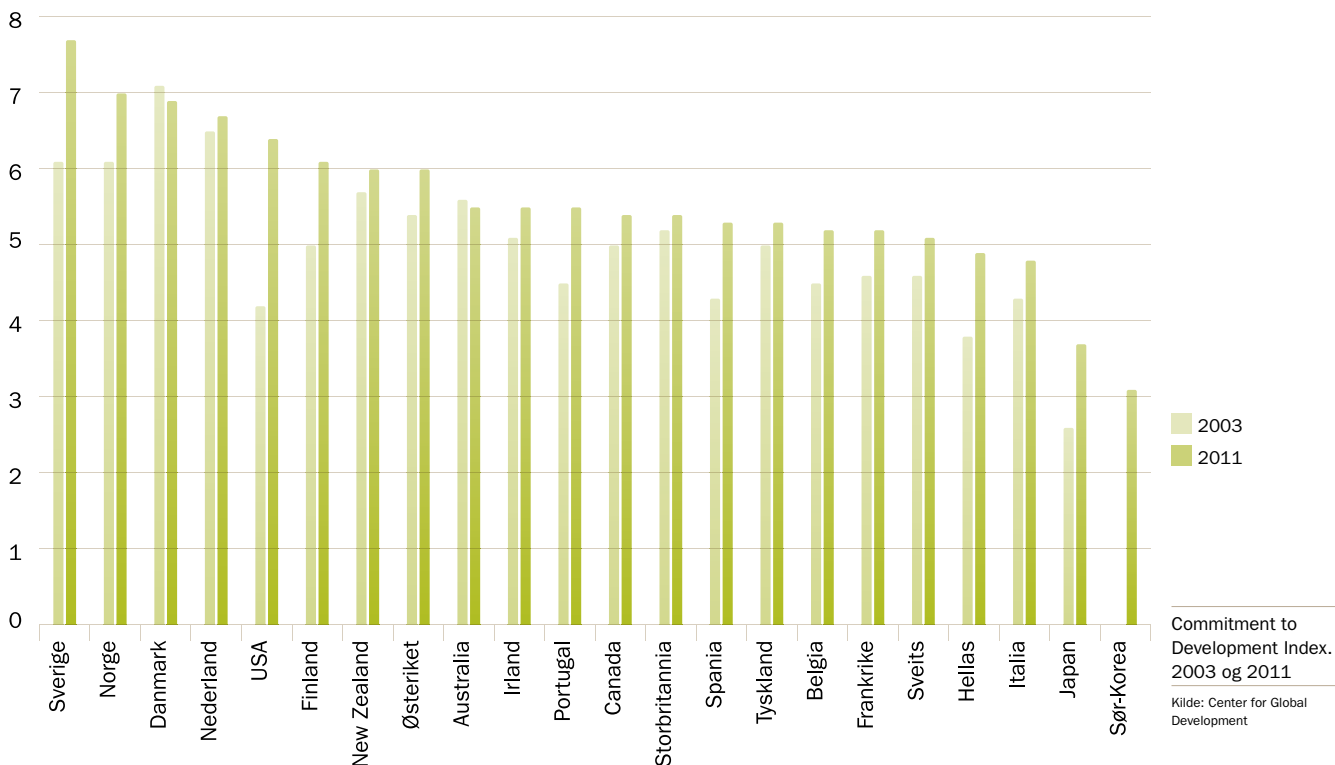
En annen måte å se på hvor mye de ulike landene bidrar er å se på hvor mye som gis i bistand per innbygger. I gjennomsnitt bidro hver innbygger i OECD/DAC-landene med 140 USD i 2011 (omtrent 800 kroner). Innbyggerne i Norge bidro i snitt med omtrent 1 000 USD per innbygger, noe som er mer enn syv ganger gjennomsnittet i OECD/DAC. Kombinasjonen av en sterk økonomi, et relativt stort bistandsbudsjett og et lavt innbyggertall gjør at Norge har det høyeste bistandsnivået per innbygger. Luxembourg og Sverige var med et gjennomsnittlig bidrag på henholdsvis USD 800 og USD 600 per person blant de tre landene som bidro med mest bistand sett i forhold til folketallet.

FIGUR 14A: SVERIGE LIGGER ØVERST PÅ COMMITMENT TO DEVELOPMENT INDEX

FIGUR 14B: USA HAR STØRST FREMGANG PÅ COMMITMENT TO DEVELOPMENT INDEX

Bistand er bare én av flere faktorer som påvirker utvikling. Center for Global Development har laget en indeks som i tillegg til bistand tar høyde for ulike givelanders bidrag til utvikling gjennom politikk handel, investeringer, migrasjon, miljø, sikkerhet og teknologi.

De skandinaviske landene skiller seg ut som land med spesielt utviklingsfremmende politikk. Sverige, Norge og Danmark er

rangert øverst på lista over givelandenes utviklingspolitikk. I 2011 skårer Norge høyt på de fleste indikatorer med unntak av handel. Høye tollsatser og landbruks-subsidier gjør at Norges handelspolitikk blir rangert lavest av de 22 landene som er inkludert i indeksen. Norge har ingen tollsatser til de minst utviklede landene, men siden dette bare gjelder noen og ikke alle utviklingsland er det ikke tilstrekkelig for å heve Norge fra den nederste plasseringen.

Commitment to development index ble for første gang beregnet i 2003. Fra 2003 har Norge hatt en jevn forbedring i uttellingen på indeksen. Fra 2010 til 2011 økte Norges totale rangering fra plass nummer fire til plass nummer to. Landet med størst forbedring i perioden er USA. I 2003 var USA blant de fem landene som skåret dårligst, mens det var rangert som et av de fem beste i 2011.

2.3 UTVIKLINGSSITUASJONEN I MOTTAKERLAND

Denne delen presenterer utviklingstrender i de ti landene som mottok mest bistand i 2011. Statistikken omfatter områdene fattigdom, økonomisk utvikling, helse, utdanning og styresett. Det er flere indikatorer hvor det ikke finnes fullstendig statistikk for alle land. Figurene i denne delen av rapporten inneholder derfor bare de ti landene som mottok mest norsk bistand i 2011 der det er mulig.

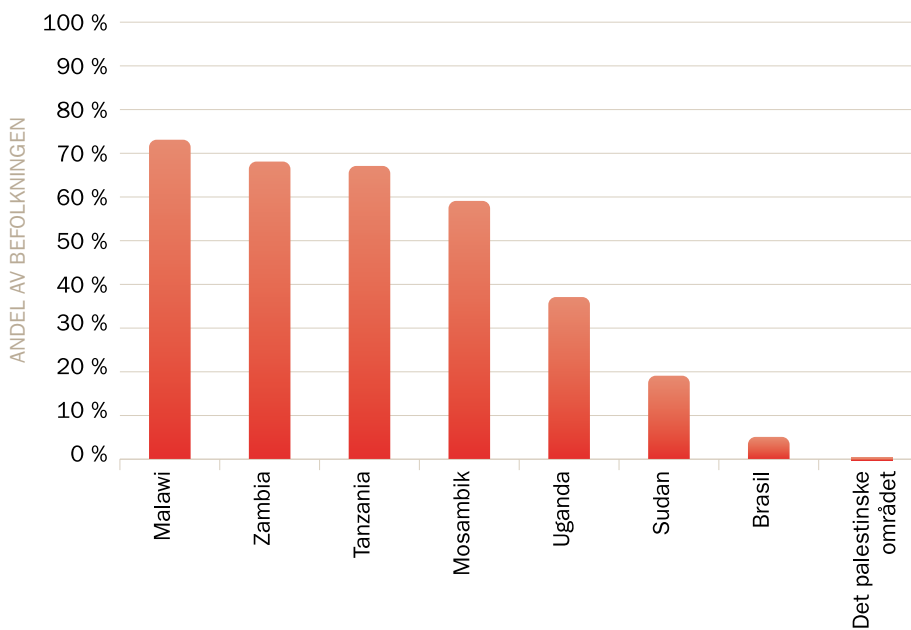
FATTIGDOM OG FORDELING

Et av FNs tusenårsmål er å utrydde den ekstreme fattigdommen. Verdensbanken definerer ekstrem fattigdom som personer som lever på mindre enn USD 1,25 om dagen. I utviklingsland har andelen mennesker som lever i ekstrem fattigdom blitt redusert fra 52 prosent i 1981 til 22 prosent i 2008. Mye av denne reduksjonen kommer som følge av sterk økonomisk vekst i Kina og India. Kina og India har gått fra å være lavinntektsland til å bli mellominntektsland, til tross for at dette er de landene som har flest fattige målt i antall personer.

Foto: Ken Opprann

FIGUR 15: HØY ANDEL FATTIGE I LAND SØR FOR SAHARA

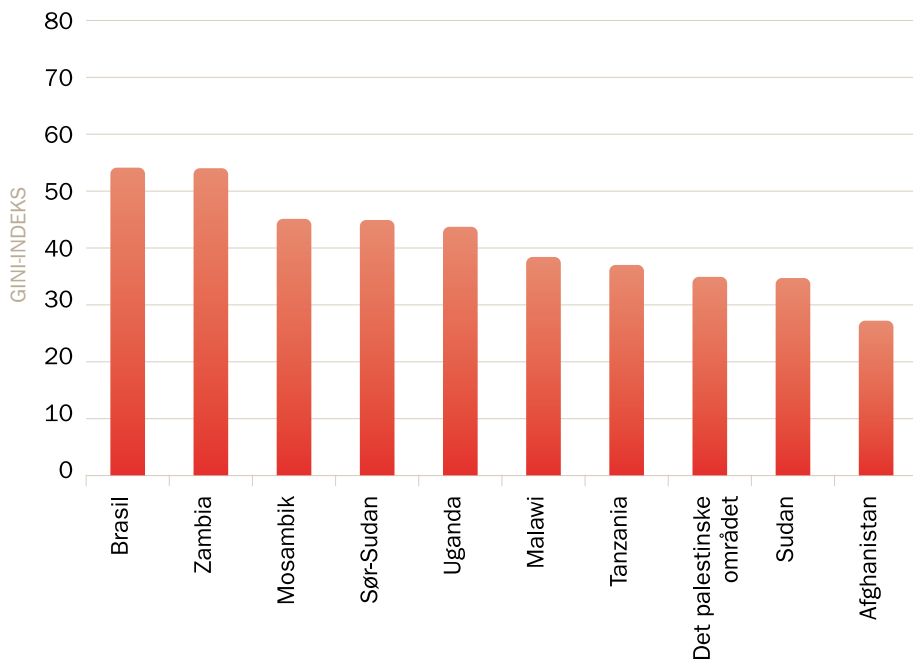

Andel som lever på mindre enn 1,25 om dagen. Nyeste tilgjengelige tall

Kilde: World Bank

Blant de landene som mottok mest norsk bistand i 2011 er det Malawi og Zambia som har flest fattige med en andel på henholdsvis 74 og 69 prosent av befolkningen. Zambia er det eneste landet i utvalget som har en økende andel fattige. Fra 1998 til 2009 har andel personer som lever på mindre enn USD 1,25 om dagen økt med 13 prosentpoeng. Av de andre landene i utvalget er det flere hvor over halvparten av befolkningen lever på mindre enn USD 1,25 om dagen. Selv om enkelte av disse landene har noen av de høyeste fattigdomsratene i verden, er det flere som har hatt en vesentlig reduksjon i andel fattige. I Tanzania falt andelen som lever i ekstrem fattigdom fra 85 prosent i 2000 til 68 prosent i 2009, mens andelen i Mosambik falt fra 75 prosent i 2003 til 60 prosent i 2009. Den raskeste nedgangen i andel fattige er i Uganda hvor den har falt fra 52 prosent til 38 prosent på tre år. I den samme perioden har Uganda hatt sterk økonomisk vekst.

FIGUR 16: STOR ULIKHET I BRASIL OG ZAMBIA

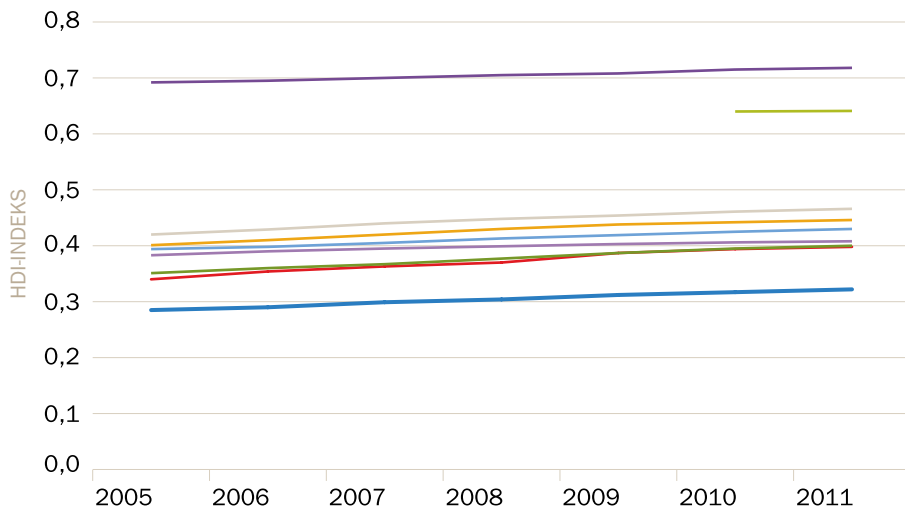

GINI-indeks

Kilde: World Bank

GINI-indeksen ser på hvordan ressursene er fordelt i et samfunn, og måler graden av ulikhet. Indeksen angis som et tall mellom 0 og 100 hvor 100 er mest ulikt, mens det ved 0 er full likhet. De landene som har lavest ulikhet i verden har en GINI-verdi rundt 25, mens de mest ulike samfunnene har en verdi på rundt 60. Brasil er landet i utvalget som har høyest ulikhet, men siden 2001 har det vært en tendens til større utjevning. I 2001 var GINI-verdien på 60 mens i 2009 hadde den sunket til 55. Det er nedgang i GINI-verdi i de fleste landene i utvalget. Tanzania og Uganda er unntak og har økende ulikhet. I Tanzania økte GINI-indeksen fra 34 i 2000 til 38 i 2007, mens i Uganda økte den fra 37 i 1996 til 44 i 2009. Landet i utvalget med lavest ulikhet er Afghanistan, hvor GINI-indeksen er på 28. Dette høyere enn Norge som har en GINI-verdi på 26, men er likevel lavere enn i mange OECD-land.

FIGUR 17: HØYERE VELFERD

Human Development Index 2005-2011

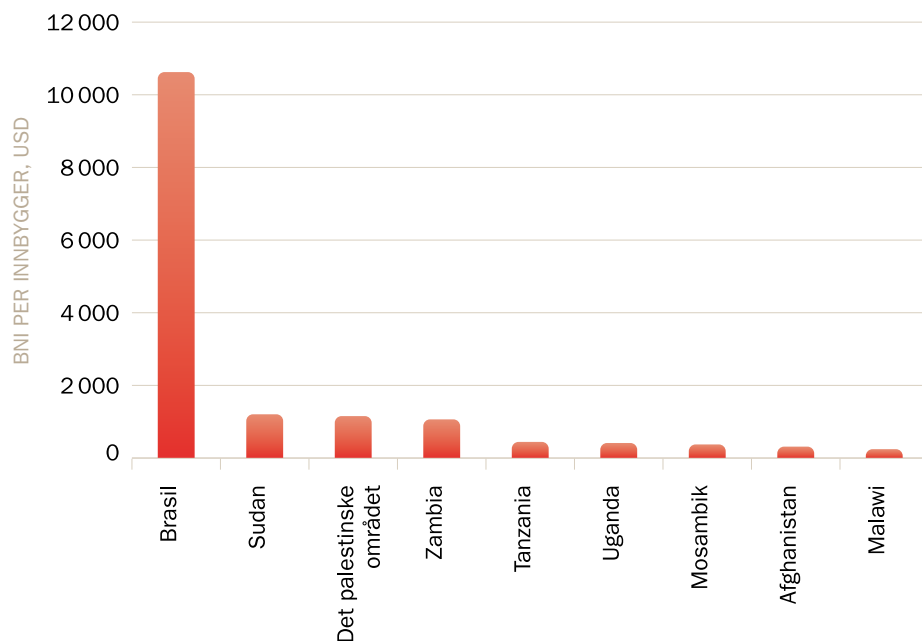
Kilde: Human Development Report

- Brasil
- Det palestinske området
- Tanzania
- Uganda
- Zambia
- Sudan
- Malawi
- Afghanistan
- Mosambik

Human Development Index (HDI) ble utviklet av økonomene Mahbub ul Haq og Amartya Sen for å gi en oversikt over nivået på menneskelig velferd i ulike land. Indeksen kombinerer en rekke forskjellige indikatorer som måler helse, utdanning og økonomisk velstand. Indeksen har en verdi mellom 1 og 0, hvor 1 er det høyeste utviklingsnivået. Norge har en skår på over 0,9, og har i flere år ligget øverst på HDI-indeksen. I utviklingsland er det en generell trend til økende nivåer på Human Development Index. Denne trenden gjelder også blant landene som mottok mest bistand fra Norge. I utvalget er Mosambik landet med lavest utviklingsnivå med en verdi på 0,32, mens Brasil ligger høyest med en verdi på over 0,7.

ØKONOMISK UTVIKLING

FIGUR 18: HØYEST BNI I BRASIL

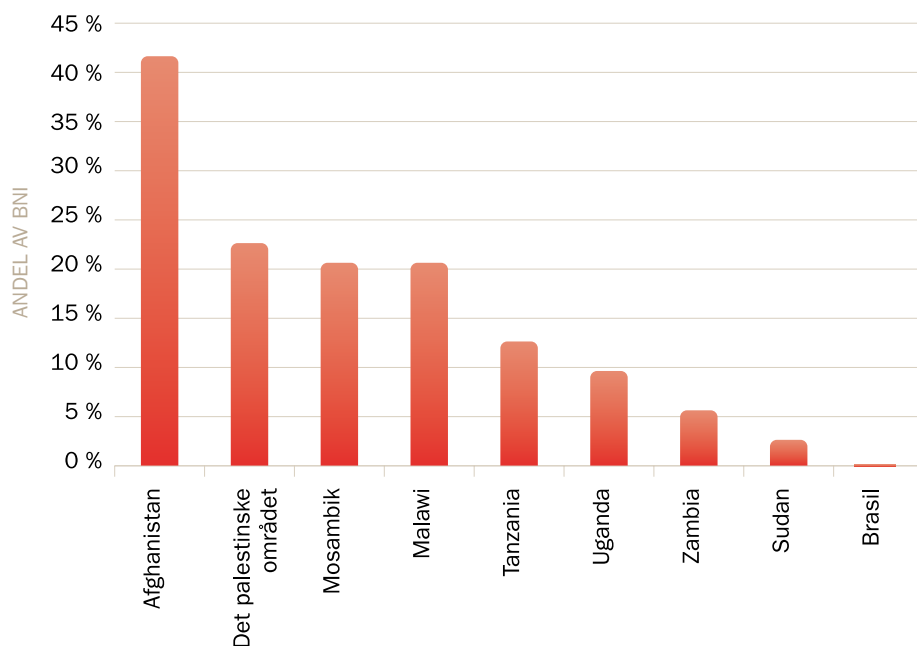

BNI per innbygger. Nyeste tilgjengelige tall

Kilde: World Bank

Økonomisk vekst er en av de viktigste faktorene for å løfte en befolkning ut av fattigdom. Verdensbanken klassifiserer land i ulike grupper etter inntektsnivå per innbygger. Land som har en bruttonasjonalinntekt (BNI) på mindre enn USD 12 275 per innbygger i året er klassifisert som lav- eller mellominntektsland. Et land som har en BNI per innbygger som overstiger dette nivået er klassifisert som høyinntektsland og er for rike for å motta offisiell utviklingshjelp. Brasil er med en BNI per innbygger på mer enn USD 10 000 er det rikeste landet i utvalget. De fattigste landene i utvalget er Afghanistan og Malawi med en BNI per innbygger på henholdsvis USD 410 og USD 340.

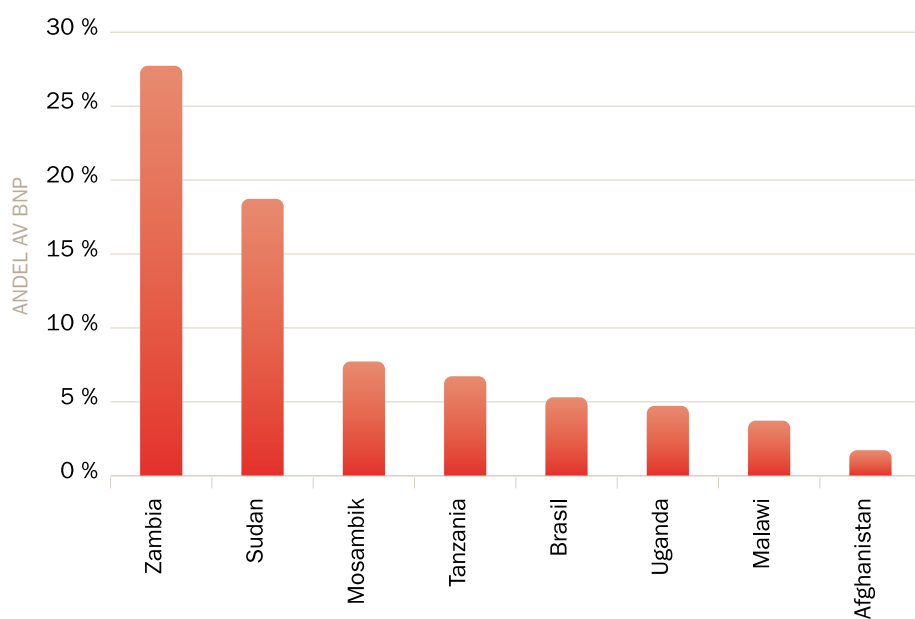
FIGUR 19: AFGHANISTAN MOTTAR BISTAND SOM TILSVARER MER ENN 40 PROSENT AV BNI

Bistand som andel av BNI

Kilde: World Bank

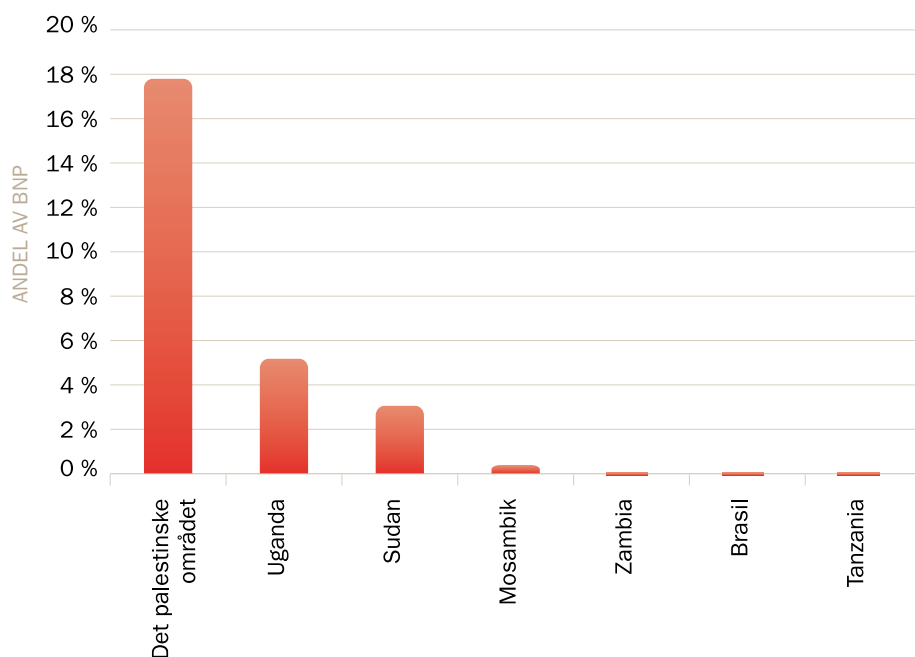
Afghanistan er det landet i utvalget som er mest avhengig av bistand. I 2010 utgjorde bistandsoverføringer til Afghanistan over 40 prosent av BNI. Til sammenlikning mottok Brasil bistand som utgjorde mindre enn én prosent av BNI.

FIGUR 20: ZAMBIA OG SUDAN HAR EN HØY ANDEL AV INNTEKTEN FRA NATURRESSURSER

Inntekt fra naturressurser som andel av BNP

Kilde: World Bank

Figuren viser hvor mye inntekter fra naturressurser utgjør som andel av BNP. Her er det tatt utgangspunkt i inntekter fra olje, gass, kull, mineraler og skog. Av landene i utvalget er det Zambia, med en andel på 28 prosent, som får den største andelen av inntektene sine fra naturressurser. Sudan har en andel på 19 prosent, mens de andre landene har en andel på under ti prosent. Til sammenlikning var Norges inntekter fra naturressurser 13 prosent av BNP.

FIGUR 21: OVERFØRINGER FRA MIGRANTER UTGJØR EN STOR ANDEL AV DEN PALESTINSKE ØKONOMIEN

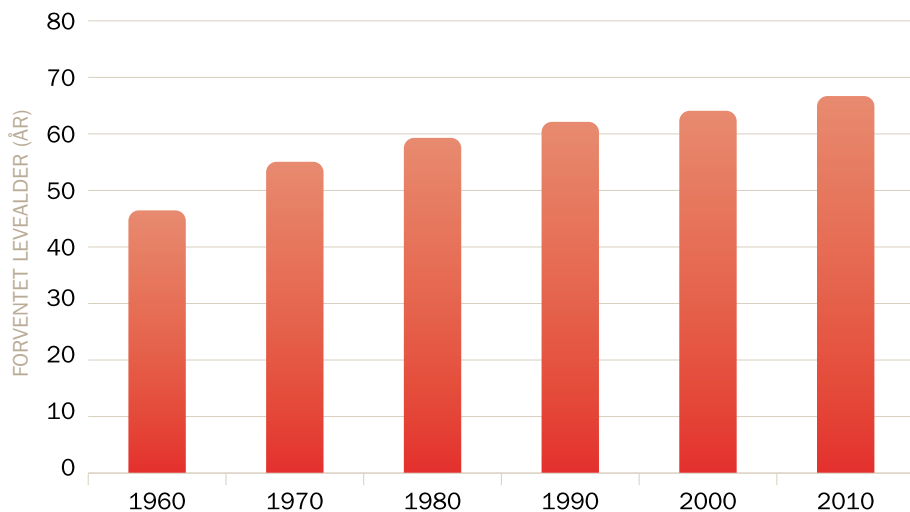
Migrantoverføringer som andel av BNP. Nyeste tilgjengelige tall

Kilde: World Bank

Bistand er bare én av flere pengestrømmer som går til utviklingsland. Migranter overfører hvert år store pengesummer tilbake til sine opprinnelsesland. I 2010 ble det sendt 325 milliarder USD til utviklingsland fra personer som har utvandret. Dette er mer en to og en halv gang så mye som ble gitt i bistand fra alle OECD/DAC-landene til sammen. For flere utviklingsland utgjør disse pengene en vesentlig andel av økonomien. Landet som mottar mest i overføringer er Brasil. Likevel utgjør dette en liten del av den brasilianske økonomien. Penger som sendes tilbake fra migranter utgjør en større andel av økonomien i det palestinske området, der disse pengestrømmene i 2005 utgjorde nesten 18 prosent av BNP.

HELSE

FIGUR 22: FORVENTET LEVEALDER ØKER I UTVIKLINGSLAND

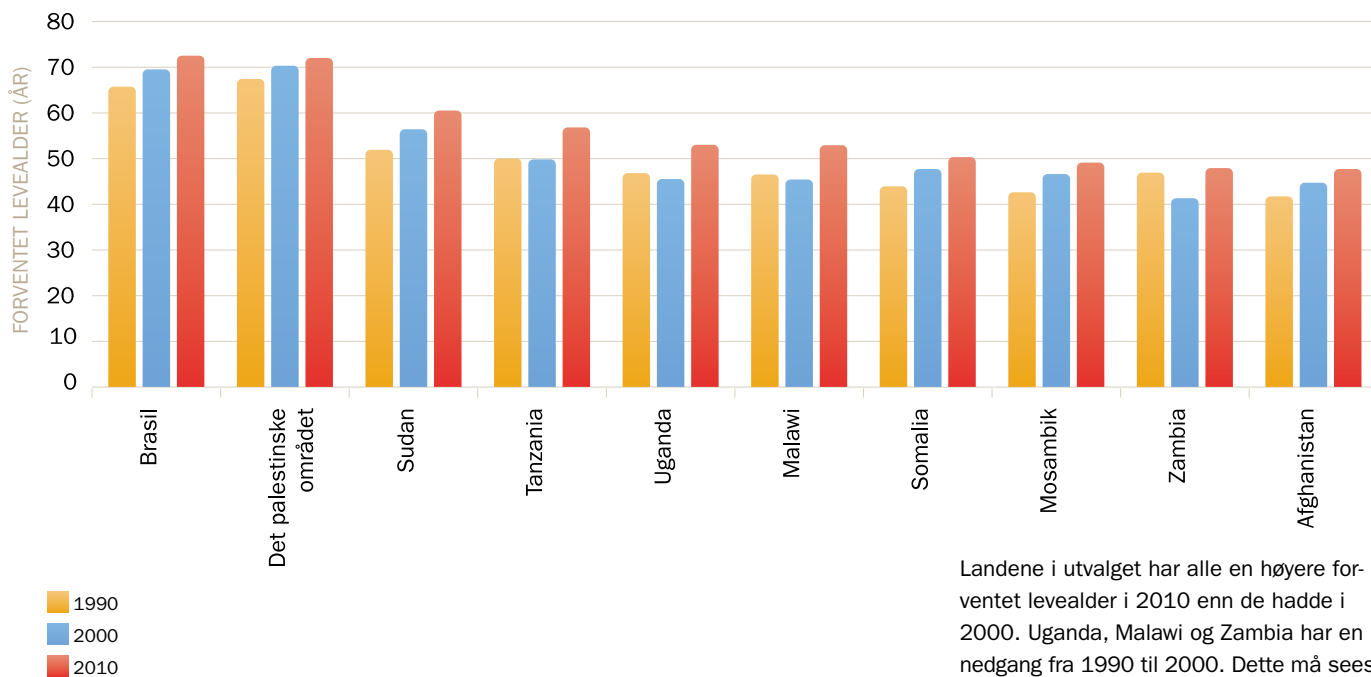

Forventet levealder ved fødsel i lav- og mellominntektsland. 1960-2010

Kilde: World Bank

God helse er en av de viktigste forutsetningene for fattigdomsbekjempelse, bærekraftig utvikling og økt verdiskapning. Selv om mange utviklingsland har vesentlige helseutfordringer har det på flere områder vært forbedringer i folkehelsen. I 1960 var den forventede levealderen i utviklingsland 47 år. I 2010 hadde den forventede levealderen i disse landene økt til 68 år. I denne perioden har det også vært forbedringer i levealderen i de rikeste landene, men den langsiktige trenden er at utviklingslandene er i ferd med å ta igjen de rikeste landene.

FIGUR 23: FORVENTET LEVEALDER ØKER

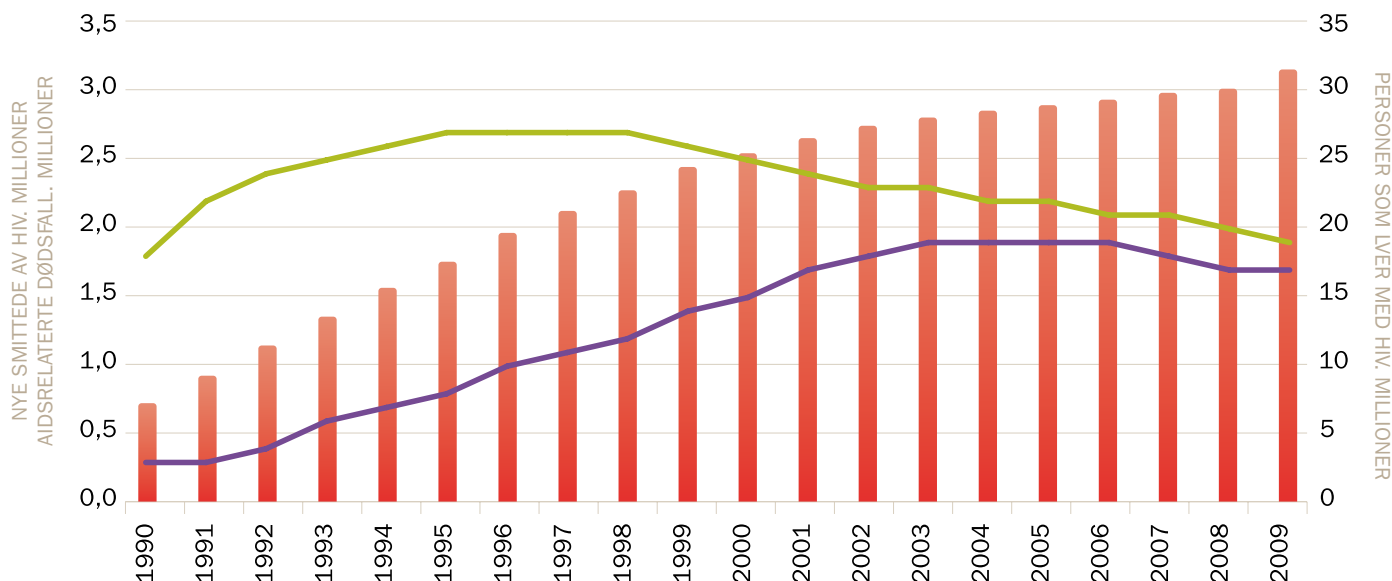

Forventet levealder ved fødsel i utvalgte land. 1990, 2000 og 2010

Kilde: World Bank

Landene i utvalget har alle en høyere forventet levealder i 2010 enn de hadde i 2000. Uganda, Malawi og Zambia har en nedgang fra 1990 til 2000. Dette må sees i sammenheng med at landene er hardt rammet av hiv/aids. De andre landene har hatt økninger i forventet levealder siden 1990. Selv om det er en positiv utvikling i disse landene er fortsatt nivået vesentlig lavere enn i rike land. Afghanistan har den laveste forventede levealderen i utvalget med 48 år i 2010. Til sammenlikning var den forventede levealderen i Norge 81 år det samme året.

FIGUR 24: HIV-EPIDEMIEN REVERSERES

- Antall personer som lever med hiv
- Antall nye smittede av hiv
- Antall aidsrelaterede dødsfall

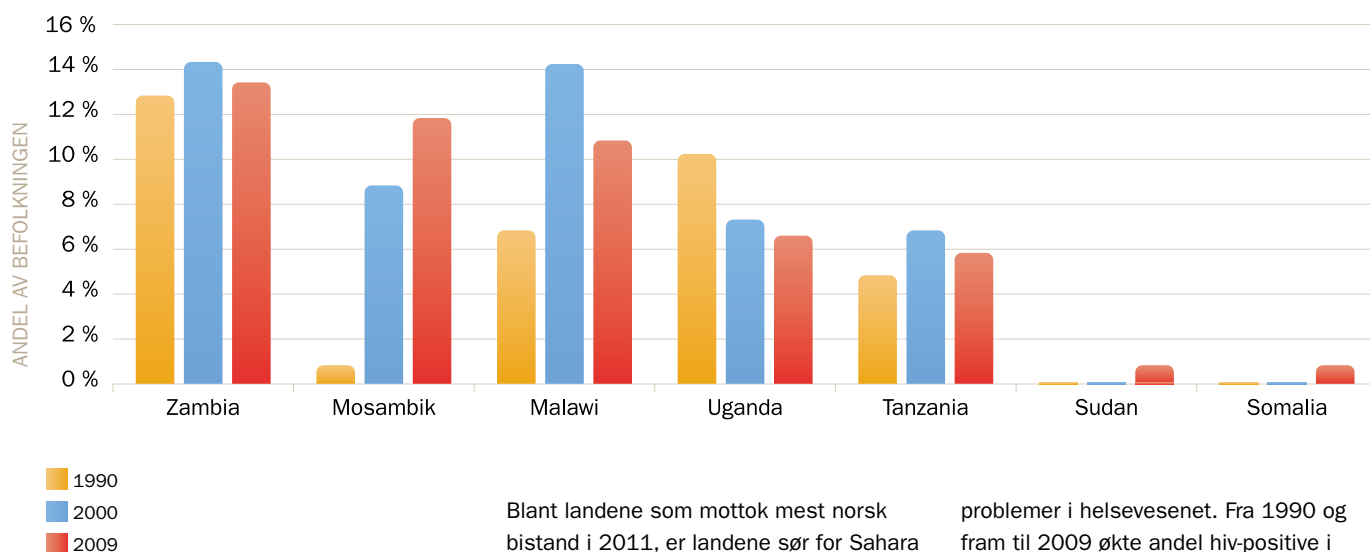
Antall personer som lever med hiv, antall personer som blir smittet av hiv og antall som dør av aids

Kilde: UNAIDS

En av verdens største helseutfordringer er hiv/aids-epidemien. UNAIDS anslår at det var om lag 34 millioner mennesker som levde med aids i 2010 og 1,2 millioner dødsfall som følge av sykdommen. Av disse bodde to av tre i Afrika sør for Sahara. På 80- og 90-tallet var det en sterk økning både i antall personer som

ble smittet og antall som døde av hiv/aids. Til tross for disse tallene har det i de siste årene vært flere positive utviklingstrekk. Antall personer som blir smittet har sunket hvert år siden 2007, og antall dødsfall per år har gått ned siden 2003.

FIGUR 25: FLERE HIV-POSITIVE I MOSAMBIK

Andel hiv-positive i alderen 15-49 i utvalgte land, 1990, 2000 og 2010.

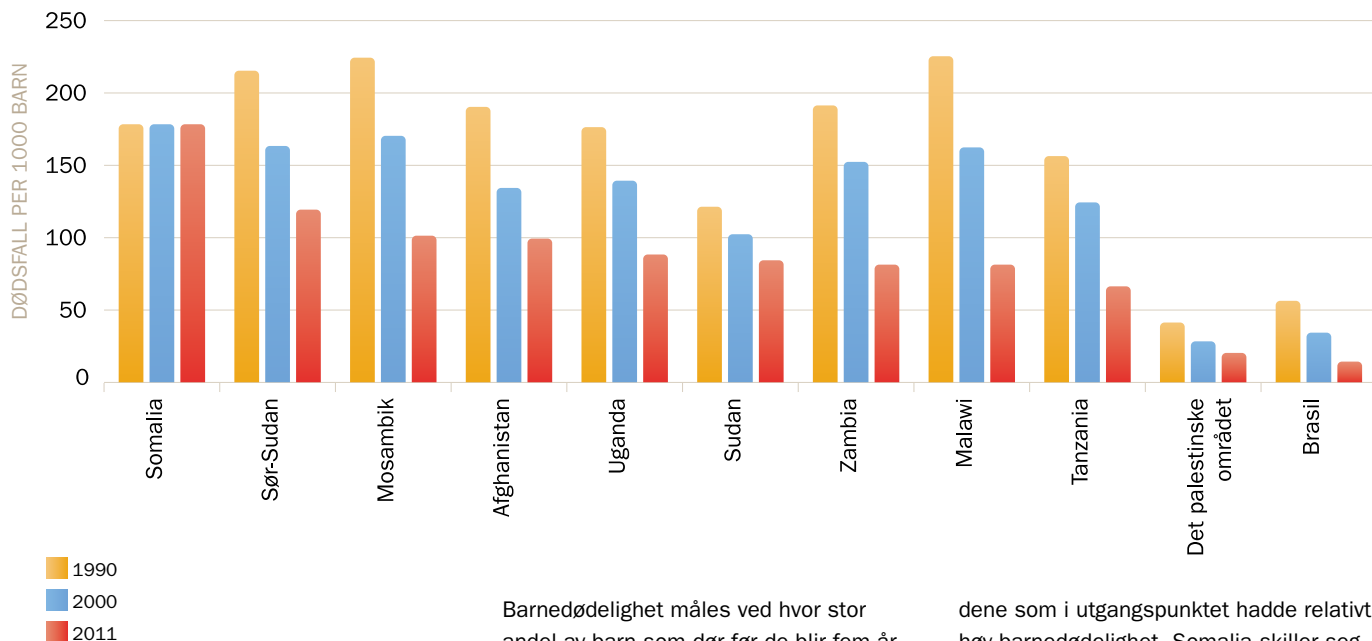
Kilde: World Bank

Blant landene som mottok mest norsk bistand i 2011, er landene sør for Sahara de med høyest andel hiv-positive. Mosambik skiller seg ut med en sterk økning i andelen som er smittet av hiv. Denne utviklingen kan blant annet forklares med at landet har store likestillingsutfordringer og kapasitets-

problemer i helsevesenet. Fra 1990 og fram til 2009 økte andel hiv-positive i Mosambik i alderen 15-59 år fra én prosent til over 14 prosent. I Zambia, Malawi, Uganda og Tanzania har det vært en nedgang i andel hiv-positive siden 2000.

FIGUR 26: BARNEDØDELIGHETEN REDUSERES

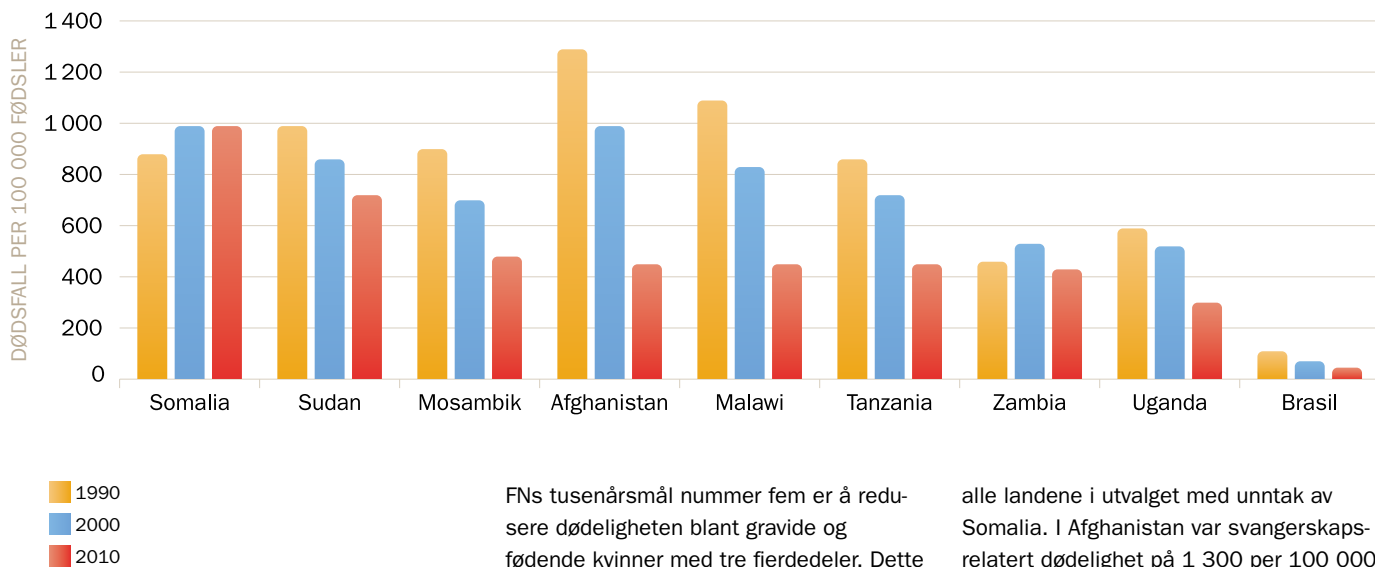
Dødsfall blant barn under 5 år, per 1000. 1990, 2000 og 2011

Kilde: World Bank

Barnedødelighet måles ved hvor stor andel av barn som dør før de blir fem år gamle. Et av tusenårsmålene til FN er at barnedødeligheten skal reduseres med to tredeler fra 1990 til 2015. Det er en nedgang i barnedødeligheten i nesten alle landene i utvalget, sammenliknet med nivået i 1990. Nedgangen er størst i lan-

dene som i utgangspunktet hadde relativt høy barnedødelighet. Somalia skiller seg ut som det landet som ikke har en nedgang i barnedødeligheten. Malawi er landet med størst nedgang i barnedødeligheten, med en nedgang på 64 prosent i perioden 1990 til 2011.

FIGUR 27: FÆRRE DØDSFALL BLANT GRAVIDE OG FØDENDE

Svangerskapsrelatert dødelighet per 100 000 fødsler. 1990, 2000 og 2010

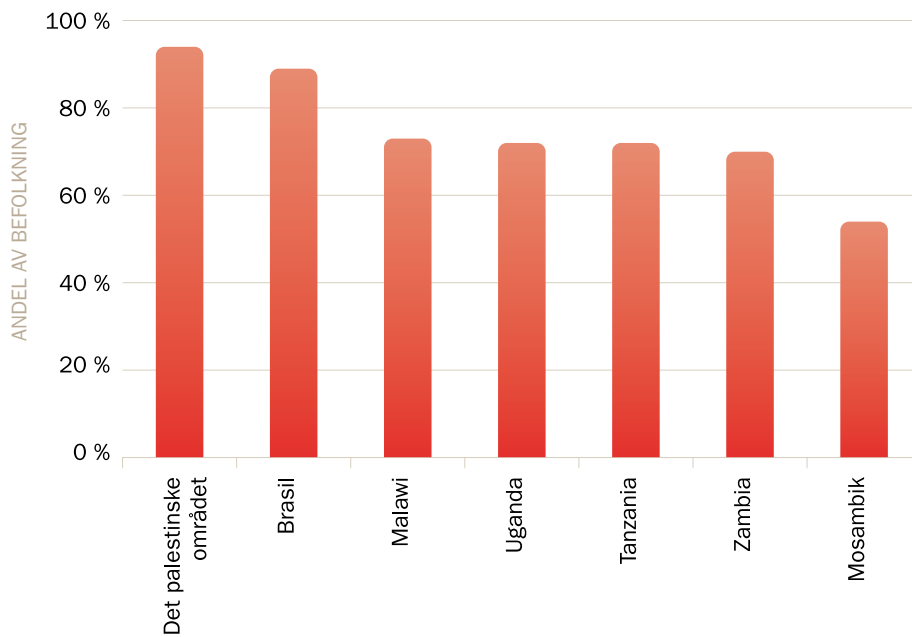
Kilde: World Bank

FNs tusenårsmål nummer fem er å redusere dødeligheten blant gravide og fødende kvinner med tre fjerdedeler. Dette er et av tusenårsmålene som det internasjonale samfunnet er lengst fra å oppnå. Til tross for dette er det en nedgang i dødeligheten blant gravide og fødende kvinner. Denne tendensen gjenspeiles i

alle landene i utvalget med unntak av Somalia. I Afghanistan var svangerskapsrelatert dødelighet på 1 300 per 100 000 fødsler i 1990. Denne sank til 460 i 2010, som er en nedgang på 65 prosent. I Mosambik, Malawi og Tanzania er det en nedgang på over 40 prosent siden 1990.

UTDANNING

FIGUR 28: LAVEST LESE- OG SKRIVEFERDIGHETER I MOSAMBIK

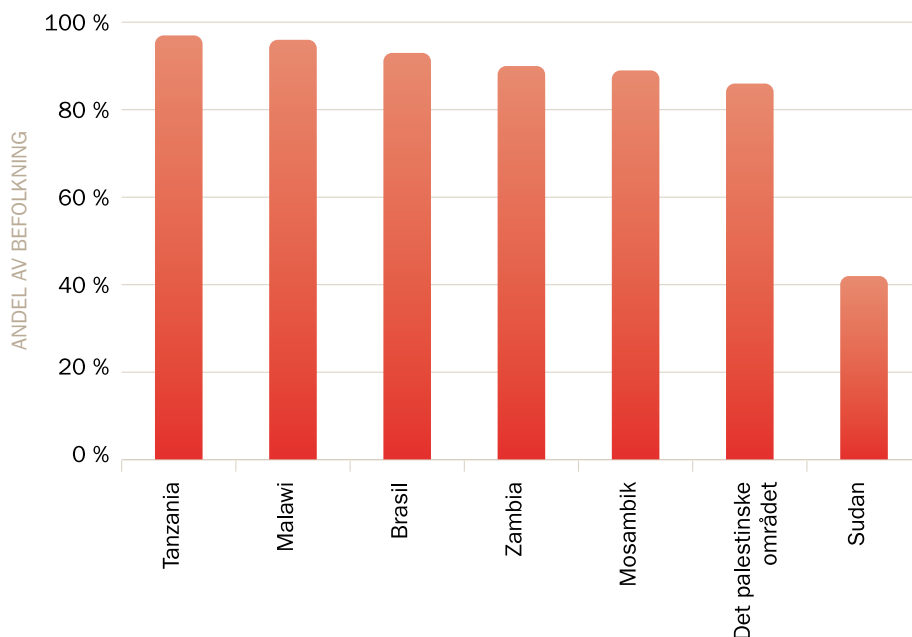

Lese- og skriveferdigheter blant personer eldre enn 15 år

Kilde: World Bank

Blant landene som mottok mest bistand fra Norge er Det palestinske området og Brasil de som har høyest andel av befolkningen som kan lese og skrive. I alle landene i utvalget er det en gradvis og jevn forbedring i lesekyndighet. Mosambik har færrest voksne som kan lese og skrive, med en andel på 55 prosent.

FIGUR 29: FLERE BARN GÅR PÅ GRUNNSKOLE

Andel barn med plass i grunnskolen

Kilde: World Bank

I lav- og mellominntektsland hadde 88 prosent av barn tilgang til utdanning på grunnskolenivå i 2010. Dette er en fremgang på syv prosentpoeng sammenliknet med 2000. Tanzania og Mosambik utmerker seg med sterk vekst i antall barn med plass i grunnskolen. 98 prosent av barn i Tanzania og 90 prosent av barn i Mosambik har plass i grunnskolen. Dette tilsvarer en økning på henholdsvis 45 og 34 prosentpoeng fra 2000. Sudan var landet i utvalget med lavest andel barn med tilgang til grunntdanning, med 43 prosent.¹ Her har det også vært lite endring de siste ti årene.

¹ Tallene er fra 2010, og viser derfor statistikk for Sudan før landet ble delt i Sudan og Sør-Sudan i 2011.

STYRESETT

FIGUR 30: HØYEST OPPFATTELSE AV KORRUPSJON I SOMALIA

Land	2010	2011
Brasil	3,7	3,8
Zambia	3,0	3,2
Malawi	3,4	3,0
Tanzania	2,7	3,0
Mosambik	2,7	2,7
Uganda	2,5	2,4
Sudan	1,6	1,6
Afghanistan	1,4	1,5
Somalia	1,1	1,0

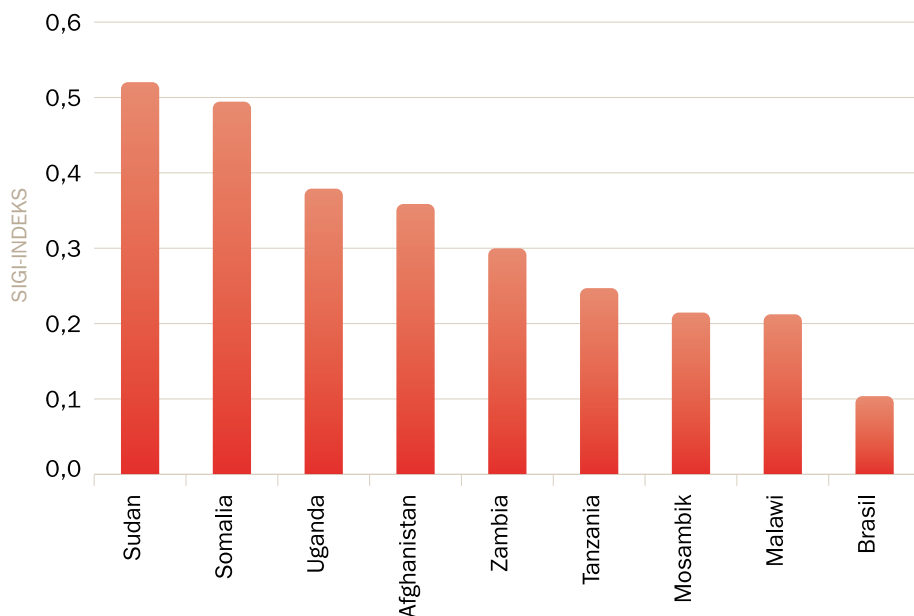
Corruption Perceptions Index. 2010 og 2011

Kilde: Transparency International

Transparency International publiserer årlig Corruption Perceptions Index. Denne indeksen setter sammen en rekke ulike kilder for å danne et bilde av korrupsjonsnivået i et land. Fordi korrupsjon er ulovlig er det vanskelig å måle. Informasjonen er hentet inn fra ulike rapporter og undersøkelser fra uavhengige kilder. Indeksen måler ikke faktisk korrupsjon, men er basert på oppfatninger om korrupsjonsnivået. Indeksen går fra 1 til 10 hvor 1 er mest korrupt.

I landene som mottar mest norsk bistand er det generelt en oppfatning av at det er en høy grad av korrupsjon. Afghanistan og Somalia regnes som to av de mest korrupte landene i verden. Til sammenlikning har Norge og flere av OECD-landene en verdi rundt 9 på Corruption Perceptions Index.

FIGUR 31: STORE LIKESTILLINGSUTFORDRINGER I SUDAN OG SOMALIA

SIGI Social Institutions and Gender Index 2012

Kilde: OECD Development Center

Social Institutions and Gender Index (SIGI) viser graden av likestilling mellom kjønnene. Ved å sammenstille tolv ulike variabler om familiesituasjon, rettigheter, arv og fysiske overgrep, gir indeksen en indikasjon på hvor likestilte samfunn er. Skalaen går fra 0 til 1, hvor 0 viser til fullstendig likhet mellom kjønnene, mens 1 tilsier at det ikke finnes noen likestilling. Figuren viser at Sudan og Somalia er landene hvor kvinner og menn er minst likestilte. Brasil er det mest likestilte landet i utvalget.

2.4 TABELLER

Tabell 1. Norsk bistand. Utvalgte tall 2002-2011

Tabell 2. Norsk bistand fordelt på region 2002-2011

Tabell 3. Norsk bistand fordelt på mottakerland 2002-2011

Tabell 4. Bistand fordelt på temaområde 2002-2011

Tabell 5. Bistand fordelt på sektor 2002-2011

Tabell 6. Bistand fordelt på budsjettkapittel 2007-2011

Tabell 7. Bistand fordelt på type avtalepartner 2002-2011

Tabell 8. Bistand til norske ikke-statlige organisasjoner 2002-2011

Tabell 9. Bistand til multilaterale organisasjoner 2002-2011

Foto: Ken Opprann

Tabell 1. Norsk bistand. Utvalgte tall 2002-2011. Millioner kroner

Indikator	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bistand millioner NOK	13 544	14 469	14 815	17 995	18 827	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663
Bistand millioner USD	1 696	2 044	2 198	2 794	2 935	3 723	4 006	4 081	4 580	4 936
Andel av OECD-landenes bistand	2,9 %	2,9 %	2,8 %	2,6 %	2,8 %	3,6 %	3,3 %	3,4 %	3,6 %	3,7 %
Bistand per innbygger NOK	2 977	3 166	3 214	3 878	4 037	4 616	4 763	5 272	5 626	5 544
Bistand/BNI %	0,89	0,92	0,87	0,94	0,89	0,95	0,89	1,06	1,10	1,00
Antall mottakerland	114	112	113	115	113	109	111	114	113	112

Tabell 2. Norsk bistand fordelt på region 2002-2011. Millioner kroner

Region	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Afrika	3 614	4 104	4 226	4 617	4 984	5 344	5 862	5 679	5 726	6 053
Amerika	496	544	583	682	697	1 623	845	866	2 625	2 417
Asia	1 753	1 766	1 865	3 359	2 301	2 889	2 924	2 698	3 230	2 796
Europa	1 156	1 009	863	818	804	668	641	648	684	672
Oseania	2	2	3	3	4	4	9	11	11	15
Midtøsten	664	941	640	751	952	913	905	845	894	910
<i>Ikke regionfordelt</i>	5 860	6 103	6 634	7 765	9 085	10 369	11 674	14 877	14 512	14 799
Total	13 544	14 469	14 815	17 995	18 827	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663

Tabell 3. Bistand fordelt på mottakerland 2002-2011. Milloner kroner										
Mottakerland	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Afghanistan	494	487	456	386	447	553	737	728	726	777
Angola	177	172	167	135	150	125	102	112	80	73
Bangladesh	133	86	161	212	137	233	132	92	102	95
Bosnia-Hercegovina	190	153	115	114	122	102	109	99	110	83
Brasil	23	27	21	18	18	55	34	185	1 483	1 407
Burundi	81	86	80	66	84	118	145	158	118	97
Chile	98	85	99	89	92	99	140	136	136	132
Colombia	61	66	57	58	64	78	62	73	86	68
Dem. Rep. Kongo	102	121	123	128	138	137	199	176	171	178
Eritrea	107	153	126	121	115	60	51	60	58	45
Etiopia	227	263	229	245	268	198	213	237	197	163
Filippinene	8	13	13	15	30	246	171	11	106	62
Georgia	35	36	33	54	48	38	75	69	60	57
Guatemala	94	90	87	135	96	87	65	48	57	62
Guyana	-	-	0	-	-	-	-	-	177	219
Haiti	13	14	47	32	51	45	59	27	404	135
India	68	57	89	184	84	176	199	101	145	164
Indonesia	48	46	50	290	66	96	61	81	253	67
Irak	143	415	125	155	145	99	99	73	47	46
Kenya	24	73	54	63	79	76	121	97	81	111
Kina	4	5	2	102	91	135	200	83	79	-67
Kosovo	-	-	-	-	-	-	68	133	147	107
Kroatia	105	101	100	100	96	41	24	23	21	-
Libanon	43	43	43	50	178	90	62	62	56	68
Liberia	15	64	78	46	57	165	193	96	138	197
Madagaskar	46	44	57	76	103	119	129	52	78	72
Makedonia	93	82	85	81	80	55	35	44	45	39
Malawi	124	199	183	316	323	321	368	399	391	375
Mali	57	53	54	89	108	94	85	79	96	75
Mosambik	309	383	412	438	412	469	552	505	445	472
Myanmar (Burma)	31	36	48	38	52	64	169	119	131	112
Nepal	105	143	155	162	263	239	239	284	285	277
Nicaragua	71	90	85	90	162	116	114	112	116	102
Nigeria	25	31	37	19	19	19	36	58	85	66
Pakistan	82	70	55	533	120	181	170	292	502	184
Palestinske området	407	379	363	477	563	622	661	629	662	628
Peru	11	62	8	21	9	838	2	-46	23	20
Rwanda	49	56	42	29	26	44	21	22	26	19
Serbia	176	310	250	219	209	239	198	125	122	111
Somalia	203	283	227	202	217	253	252	209	191	415
Sri Lanka	171	199	204	428	239	258	174	221	175	145
Sudan	186	236	385	636	686	713	721	656	705	274
Sør-Afrika	141	117	108	93	90	95	108	227	150	214
Sør-Sudan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	327
Tanzania	373	477	402	389	483	667	729	731	749	640
Uganda	260	271	281	293	319	403	422	423	432	454
Vietnam	63	82	81	100	98	175	177	100	122	242
Zambia	232	252	252	315	425	436	418	394	327	444
Zimbabwe	57	49	55	87	72	74	120	182	148	126
Øst-Timor	62	50	59	58	93	79	44	53	47	46
Andre land	810	724	697	767	736	609	671	509	597	922
Ikke landfordelt	7 105	7 135	7 877	9 240	10 264	11 588	12 965	16 360	15 990	16 517
Total	13 544	14 469	14 815	17 995	18 827	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663

Temaområde	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Godt styresett	1 831	1 713	2 032	2 329	2 886	3 357	3 454	3 895	3 865	3 940
Helse og sosial sektor	1 524	1 461	1 563	2 009	1 920	1 864	2 103	2 274	1 725	1 811
Kostnader i Norge og uspesifisert	1 778	2 069	1 700	1 568	1 801	1 909	2 301	4 258	3 825	3 346
Miljø og energi	779	843	848	1 040	1 107	2 269	1 966	2 366	4 488	4 304
Multilateral	3 962	3 895	4 165	4 571	5 061	5 554	6 029	6 269	6 387	6 641
Nødhjelp	1 183	1 347	1 091	2 227	1 471	1 733	1 760	1 398	2 161	2 107
Utdanning	856	1 086	1 293	1 662	1 720	1 516	1 541	1 759	1 601	1 515
Økonomisk utvikling og handel	1 633	2 054	2 122	2 589	2 862	3 608	3 709	3 405	3 628	4 000
Total	13 544	14 469	14 815	17 995	18 827	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663

Sektor	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
111 - Utdanning, uspesifisert	164	215	295	357	445	394	269	336	320	235
112 - Grunntdanning	443	651	781	1 072	1 065	872	923	1 030	925	1 007
113 - Videregående utdanning	58	25	32	51	64	42	52	70	57	49
114 - Høyere utdanning	190	194	185	181	146	208	297	323	299	224
121 - Helse, generell	257	328	263	370	377	404	368	348	349	407
122 - Primærhelse	207	190	253	333	356	274	456	605	207	375
130 - Befolkningspolitikk og reproduktiv helse	252	277	269	287	386	399	449	508	455	434
140 - Vannforsyning og sanitær	217	152	213	282	231	273	255	261	234	129
151 - Offentlig forvaltning og sivilt samfunn	1 518	1 338	1 665	1 845	1 858	2 206	2 258	2 632	2 564	2 646
152 - Konfliktløsning og forebygging	314	375	367	484	1 027	1 151	1 196	1 264	1 301	1 295
160 - Sosial infrastruktur og tjenester	591	514	565	737	571	514	574	552	479	465
210 - Transport og lagerhold	67	145	51	64	96	115	9	59	31	23
220 - Kommunikasjon	54	27	17	19	66	26	63	-26	-30	12
230 - Energiproduksjon og -distribusjon	377	439	429	641	616	1 673	1 108	568	1 022	1 541
240 - Bank- og finansielle tjenester	87	77	160	109	84	244	221	286	253	764
250 - Næringsliv	125	150	217	229	252	274	212	240	193	199
311 - Landbruk	331	294	353	320	370	446	418	489	462	470
312 - Skog	44	30	46	25	20	30	179	904	2 707	1 996
313 - Fiskeri	101	117	110	208	128	117	123	139	138	152
321 - Industri	49	1	70	77	80	69	47	61	120	92
322 - Mineralressurser og gruvedrift	16	21	17	43	57	90	148	162	185	242
323 - Bygg og anlegg	0	2	1	0	0	1	1	-0	0	0
331 - Handelspolitikk og reguleringer	39	59	65	76	82	131	119	126	123	112
332 - Turisme	1	6	4	36	6	3	28	0	19	72
410 - Miljøvern	357	374	373	374	471	566	679	894	760	767
430 - Multisektor	400	597	565	1 000	877	986	940	680	949	856
510 - Budsjettstøtte	236	372	409	390	577	824	1 162	1 100	1 079	872
520 - Matvarehjelp og -sikkerhet	20	29	1	0	42	5	8	5	4	3
530 - Annen varebistand	-	-	-	0	0	0	15	3	3	-
600 - Gjeldstiltak	107	157	83	15	145	276	197	80	100	130
720 - Nødhjelp	1 033	1 228	1 008	2 133	1 380	1 578	1 597	1 179	1 752	1 766
730 - Gjenoppbygging og rehabilitering	149	119	84	94	91	154	112	89	291	150
740 - Katastroforebygging og -beredskap	-	-	-	-	-	-	51	130	119	190
910 - Administrasjon og multilateral	4 613	4 599	4 958	5 456	6 102	6 672	7 251	7 656	7 839	8 144
930 - Flyktninger i Norge	994	1 249	750	438	399	456	806	2 533	2 027	1 475
998 - Uspesifisert	132	116	157	245	361	335	272	338	346	367
Total	13 544	14 469	14 815	17 995	18 827	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663

Budsjettpost	2007	2008	2009	2010	2011
140 - Utenriksdepartementets administrasjon av utviklingshjelpen	835	924	1 029	1 079	1 095
141 - Direktoratet for utviklingssamarbeid (Norad)	171	177	192	201	206
144 - Fredskorpset	-	-	54	49	49
150 - Bistand til Afrika	2 649	2 679	2 842	2 702	2 610
151 - Bistand til Asia	794	817	999	988	942
152 - Bistand til Midtøsten	173	245	491	457	532
153 - Bistand til Latin-Amerika	226	246	250	221	192
160 - Sivilt samfunn og demokratiutvikling	1 646	1 715	1 763	1 747	1 812
161 - Næringsutvikling	1 820	1 144	482	1 031	1 985
162 - Overgangsbistand (GAP)	869	686	625	641	389
163 - Nødhjelp, humanitær bistand og menneskerettigheter	2 460	2 529	2 448	2 966	3 053
164 - Fred, forsoning og demokrati	1 674	1 770	1 631	1 681	1 626
165 - Forskning, kompetanseheving og evaluering	557	648	732	757	790
166 - Miljø og bærekraftig utvikling mv.	-	-	1 225	3 007	2 325
166 - Tilskudd til ymse tiltak	193	402	-	-	-
167 - Flyktningtiltak i Norge, godkjent som ODA	456	806	2 533	2 027	1 475
168 - Kvinner og likestilling	196	207	312	292	305
169 - Globale helse- og vaksineinitiativ	-	1 542	1 506	1 479	1 695
170 - FN-organisasjoner mv.	4 965	4 013	4 273	4 156	4 324
171 - Multilaterale finansinstitusjoner	1 754	2 000	1 991	1 949	2 002
172 - Gjeldslette og gjeldsrelaterte tiltak	367	306	260	270	270
530 - Tilbakeføringer	-	-	-24	-28	-23
51 - Riksrevisjonen	2	7	10	10	9
Total	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663

Type avtalepartner	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Konsulenter	53	52	50	66	96	113	86	113	206	160
Norsk privat sektor	125	92	128	209	131	78	178	175	182	363
Andre lands privat sektor	129	161	283	281	248	256	292	567	347	820
Offentlig sektor i mottakerland	1 409	1 631	1 566	1 843	2 011	2 282	2 173	2 111	3 506	2 808
Norsk offentlig sektor	2 285	2 614	2 220	2 282	2 625	3 621	3 446	4 713	4 794	4 476
Offentlig sektor i andre giverland	98	104	85	96	262	202	243	258	229	474
Norske ikke-statlige organisasjoner	2 353	2 525	2 579	3 067	3 218	3 397	3 493	3 566	3 620	3 515
Internasjonale ikke-statlige organisasjoner	236	303	272	349	406	694	806	1 080	1 156	1 465
Lokale ikke-statlige organisasjoner	323	344	358	412	460	605	633	766	824	921
Multilaterale organisasjoner	6 458	6 522	7 081	9 232	9 161	10 317	11 277	12 127	12 651	12 515
Offentlig-privat samarbeid	41	44	48	50	89	113	136	105	116	92
Uspesifisert	34	76	143	107	119	130	99	43	50	53
Total	13 544	14 469	14 815	17 995	18 827	21 808	22 862	25 624	27 681	27 663

Tabell 8. Bistand til norske ikke-statlige organisasjoner 2002-2011. Millioner kroner

Organisasjon	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Flyktninghjelpen	259	296	300	344	434	488	476	452	552	525
Norges Røde Kors	350	356	354	449	419	389	415	435	473	456
Kirkens Nødhjelp	345	363	346	397	482	437	489	453	469	408
Norsk Folkehjelp	307	267	312	358	421	404	385	385	344	365
Redd Barna Norge	156	182	163	187	178	197	223	218	200	183
Digni - tidl. Bistandsnemnda	130	141	138	145	141	140	142	143	145	151
Regnskogfondet	16	18	22	25	34	56	83	99	101	115
Atlas-alliansen	80	56	56	62	76	76	79	79	80	81
Utviklingsfondet	41	43	55	79	35	40	54	68	71	73
WWF Norge	5	10	17	11	20	53	56	60	55	71
CARE Norge	60	82	65	93	65	79	76	136	100	70
Strømmestiftelsen	39	45	50	53	53	64	54	48	48	46
PETRAD	6	6	6	7	10	18	42	40	40	45
Leger uten grenser Norge	33	34	51	58	64	41	45	29	23	39
Plan Norge	4	6	10	34	38	46	36	46	36	37
CRN - Christian Relief Network	8	13	18	18	19	18	17	22	32	36
FOKUS - Forum for Women and Development	17	18	17	49	21	24	33	32	39	33
FORUT - Solidaritetsaksjon for utvikling	28	29	28	50	34	47	37	31	31	31
LO - Landsorganisasjonen i Norge	30	27	25	26	28	28	28	29	29	29
NOREF - Norsk ressurscenter for fredsbygging	-	-	-	-	-	-	10	29	26	29
CMI - Chr Michelsen Institute	14	13	13	18	18	15	22	39	27	29
FN-sambandet	19	0	18	30	26	22	28	25	27	28
Norwac - Norwegian Aid Committee	32	32	30	33	52	52	50	35	34	24
Den norske helsingforskomiteen	8	9	7	8	14	15	21	19	19	24
Caritas Norge	29	37	36	56	34	44	38	32	29	23
KS - Kommunenes sentralforbund	7	6	20	22	30	25	24	19	25	22
SAIH - Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpfond	18	17	16	18	18	18	19	20	21	22
Norges Naturvernforbund	0	1	1	2	4	6	10	13	13	18
Forskningsstiftelsen FAFO	7	27	20	9	23	32	18	18	11	17
NHO - Næringslivets hovedorganisasjon	7	8	11	13	14	14	17	19	17	16
PRIO - International Peace Research Institute, Oslo	21	20	5	12	21	17	15	16	22	16
Det Kgl. Selskap for Norges Vel	34	43	46	42	12	21	23	26	24	16
Stiftelsen SOS-Barnebyer	6	6	8	16	16	8	7	13	23	15
HRH - Human Rights House Foundation	-	-	-	0	2	2	7	11	9	14
TMC - Tromsø Mineskadesenter/Tromsøe Mine Victim Resource Center	5	8	7	3	11	17	16	13	12	14
Sierra Leones Venner	-	-	-	-	2	5	4	8	9	14
AIN - Afghanistankomiteen i Norge	16	13	7	14	12	15	9	9	14	13
Rogaland Kurs og Kompetansesenter	-	-	-	3	4	4	7	14	12	13
NIF - Norges Idrettsforbund og Olympiske Komité	11	9	11	10	8	9	10	11	12	11
Vennskap Nord/Sør	6	7	9	9	10	11	11	12	10	11
YME-stiftelsen	5	3	5	7	5	12	9	10	10	11
PYM - De norske Pinsemenighetenes Ytremisjon	1	14	8	7	8	21	13	12	1	11
GenØk - Senter for biosikkerhet	2	1	6	8	8	7	11	11	13	10
NFG - Norwegian Forestry Group	0	12	17	3	5	13	12	14	5	9
NMS - Det Norske Misjonsselskap	9	9	5	10	7	9	8	8	11	9
Norsk Energi	-	-	-	0	-	-	4	7	11	9
LNU - Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner	4	5	5	5	5	5	8	8	10	9
FORUM for utvikling og miljø	5	2	5	6	6	5	5	6	6	8
Norges Geotekniske Institutt	5	0	1	1	6	6	5	7	4	7
Nansen Dialogue Network	-	-	-	-	-	-	4	9	9	7
Andre organisasjoner	170	231	231	256	266	322	278	271	275	238
Totalt	2 353	2 525	2 579	3 067	3 218	3 397	3 493	3 566	3 620	3 515

Tabell 9. Bistand til multilaterale organisasjoner 2002-2011. Millioner kroner										
Organisasjon	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
FN-organisasjoner total	3 965	3 970	4 147	5 605	5 452	6 182	6 209	6 880	7 175	7 029
UNDP - UN Development Programme	1 119	1 130	1 106	1 350	1 436	1 716	1 750	2 012	2 141	2 002
UNICEF- United Nations Children's Fund	666	777	900	1 338	1 152	1 135	1 187	1 298	1 319	1 310
UNHCR - UN Office of the High Commissioner for Refugees	344	328	374	382	360	332	336	400	484	434
UNFPA - UN Population Fund	273	268	248	271	287	394	413	409	449	410
UNCERF - United Nations Central Emergency Response Fund	-	-	-	-	206	350	300	300	375	387
WHO - World Health Organization	309	290	278	397	312	314	351	374	333	369
WFP - World Food Programme	309	359	315	607	336	240	278	240	252	250
UNRWA - UN Relief and Works Agency	125	130	130	203	167	219	190	235	221	200
UNOCHA - UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs	49	78	87	187	107	195	139	142	197	196
UNAIDS - UN Programme on HIV/AIDS	110	110	121	131	201	169	162	162	162	162
FAO - Food and Agricultural Organization of the United Nations	124	106	89	166	130	147	131	164	130	142
UN Women	-	-	-	-	-	-	-	11	86	137
UNEP - UN Environment Programme	52	56	60	62	82	85	119	115	115	103
ILO - International Labour Organisation	64	58	55	52	69	80	81	113	93	88
UN-HABITAT - United Nations Human Settlements Programme	12	23	26	62	66	100	89	101	87	87
IFAD - International Fund for Agricultural Development	60	4	75	75	74	80	97	73	92	83
UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime	-	-	16	25	25	43	44	52	58	71
UNESCO - UN Educational, Scientific and Cultural Organisation	39	67	40	47	44	51	52	76	64	70
UNDG - United Nations Development Group	-	-	15	-	-	-	-	65	135	60
UNOPS - UN Office for Project Services	5	1	7	1	17	98	103	55	73	58
UNIDO - UN Industrial Development Organisation	12	14	29	9	32	42	58	47	29	47
OHCHR - Office of the UN High Commissioner for Human Rights	37	37	36	44	51	64	48	35	50	43
UNIFEM - UN Development Fund for Women	20	2	20	30	37	119	97	168	49	42
IAEA - International Atomic Energy Agency	0	-	-	-	4	2	17	19	24	30
UN Peacebuilding Fund (Window Two)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30
UNDPKO - UN Department of Peacekeeping Operations	-	-	-	3	-	1	3	7	9	30
GRID-Arendal	2	-	4	12	14	14	21	25	20	23
Andre FN-organisasjoner	235	133	115	151	244	189	141	182	126	165
IMF total	38	24	26	10	54	10	7	72	65	73
IMF - PRGF - Poverty Reduction and Growth Trust	-	11	-	-	-	-	-	52	50	50
Andre IMF-organisasjoner	38	13	26	10	54	10	7	20	15	23

Organisasjon	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
World Bank Group total	1 307	1 336	1 506	2 101	1 828	1 881	2 601	2 610	2 878	2 858
IDA - International Development Association	590	584	667	916	846	816	779	821	954	992
IBRD - International Bank for Reconstruction and Development	428	591	223	681	447	350	700	801	873	935
World Bank	288	7	392	415	460	476	876	799	817	627
AMCs - Advance Market Commitments	-	-	-	-	-	-	-	-	12	131
IDA - HIPC	-	125	222	65	65	167	201	107	107	78
IDA - MDRI - Multilateral Debt Relief Initiative	-	-	-	-	-	50	-	50	57	68
IFC - International Finance Corporation	-	29	3	23	10	23	46	31	58	27
Regionale utviklingsbanker total	456	505	552	591	642	809	871	875	879	789
AFDB - African Development Bank	331	390	420	449	498	517	618	668	772	583
ASDB - Asian Development Bank	71	93	83	102	103	184	198	167	83	122
EBRD - European Bank for Reconstruction and Development	32	-	2	-	16	68	27	26	24	75
Andre regionale utviklingsbanker	22	22	47	40	26	40	28	15	-0	9
Andre multilaterale organisasjoner total	693	686	849	925	1 185	1 435	1 589	1 690	1 655	1 765
GFATM - Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria	130	138	125	152	271	301	375	375	375	450
GAVI - Global Alliance for Vaccines and Immunisation	200	155	290	290	416	470	472	463	491	429
GEF - Global Environment Facility	43	43	44	44	44	44	44	44	55	112
CGIAR - Consultative Group on International Agricultural Research	73	81	78	85	93	81	88	88	98	110
UNITAID	-	-	-	-	-	140	140	140	140	102
WTO - World Trade Organization	14	21	24	28	28	29	36	40	31	30
NDF - Nordic Development Fund	88	81	91	57	53	60	158	152	19	58
GEF - LDCF - Least Developed Countries Trust Fund	4	-	-	5	20	24	-	10	25	53
IDEA - International Institute for Democracy and Electoral Assistance	5	4	4	4	6	30	22	61	45	51
IOM - International Organisation for Migration	31	30	17	40	46	38	22	27	18	51
IFFIm - International Finance Facility for Immunisation	-	-	-	-	33	32	28	37	128	49
ITTO - International Tropical Timber Organization	-	1	1	1	1	0	1	25	1	25
OSCE - Organization for Security and Cooperation in Europe	14	20	13	13	11	24	13	11	26	23
Andre multilaterale organisasjoner	92	114	163	207	164	162	189	218	204	223
Total multilaterale organisasjoner	6 458	6 522	7 081	9 232	9 161	10 317	11 277	12 127	12 651	12 515

Desember 2012

Design: Siste Skrik Kommunikasjon

Trykk: Network Broking/Møklegaards Trykkeri

Opplag: 3 000

ISBN 978-82-7548-670-5

[Til innholdsfortegnelsen ↑](#)

Norad

Direktoratet for utviklingssamarbeid
Norwegian Agency for Development Cooperation

Postadresse:

Postboks 8034 Dep, NO-0030 OSLO

Besøksadresse:

Ruseløkkveien 26, Oslo, Norge

Tel: +47 23 98 00 00

Fax: +47 23 98 00 99

postmottak@norad.no

www.norad.no

I 1966 ble Mbegani Fisheries Development Center grunnlagt av tanzanianske myndigheter. Norad begynte sin støtte i 1976 og skulle overføre kapital, kunnskap og teknologi. Tråleren Mafunzo ble gitt av norske myndigheter i støtte til sentert, men var for avansert for lokale forhold. I dag brukes tråleren som skolefartøy. Da Tanzania ikke har egen kystvakt brukes den også til å overvåke illegalt fiske. →